

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MERİYE ŞEHRİNİN ENDÜLÜS SİYASİ
VE KÜLTÜREL HAYATINDAKİ YERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Dr. Öğr. Üyesi. Fatih ZENGİN **Nurullah BİRLİK**

MALATYA 2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

**MERİYE ŞEHRİNİN ENDÜLÜS SİYASİ VE KÜLTÜREL
HAYATINDAKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr Öğr. Üyesi. Fatih ZENGİN

Hazırlayan
Nurullah BİRLİK

Malatya-2021

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğrt. Üyesi Fatih ZENGİN'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Meriye Şehrinin Endülüs Siyasi ve Kültürel Hayatındaki Yeri” başlıklı tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşmeyecek şekilde tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışmamda yararlandığım bütün kaynakları hem dipnotta hem de kaynakçada olduğu gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterdiğimi belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Nurullah BİRLİK

ÖNSÖZ

Türkiye’de Endülüs tarihiyle ilgili akademik düzeyde yapılan çalışmaların sayısı günden güne artmakta ve Endülüs’ün Müslümanların hâkimiyetinde olduğu süreçle alakalı gerek siyasî gerekse medeniyet tarihi bağlamında muhtelif çalışmalar yapılmaktadır. Endülüs’ün genel tarihi hakkında yapılan çalışmaların yanı sıra; Kurtuba, Gırnata, İsbiliyye, Tuleytula gibi yarımada’nın önemli şehirleriyle ilgili de çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmamızda adı ülkemizde pek duyulmamış bir Endülüs şehri olan Meriye’yi seçmemize neden olan en büyük etken; bazı ansiklopedi maddelerini istisna tutarsak ülkemizde bu şehre dair yapılmış müstakil bir araştırmanın olmamasıdır. Zira sadece İslam tarihi açısından değil insanlık tarihi açısından da mümtaz bir yere sahip olan Endülüs tarihinin ülkemizde daha iyi tanınabilmesi için muhtelif içerikli çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Endülüs’te Müslümanların inşa ettiği bir şehri ele alarak ilmi çalışmalara küçük de olsa bir katkı sunmayı amaçlamaktayız. Mülûkü’t-tavâif ve Murâbıtlar döneminde Endülüs’te adını duyurmayı başaran Meriye şehri ile ilgili yapılacak kapsamlı araştırmaların genel olarak Endülüs tarihinin daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayacağı izahtan varestedir.

Endülüs’ün güneydoğu sahilinde bulunan Meriye şehrini ele aldığımız bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amaç, yöntem ve kaynaklarına muhtasar bir şekilde değinilmiş ve Endülüs’ün genel tarihi ile ilgili kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Meriye şehrinin kuruluşuna; Endülüs Emevîleri, Mülûkü’t-tavâif, Murâbıtlar ve Muvahhidler döneminde şehrin siyasi tarihine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Meriye şehri sosyal ve kültürel yönden ele alınmıştır.

Tez konumuzu belirlerken engin bilgi birikimiyle bizleri yönlendiren ve tezimizi planlama aşamasından, son şeklini verinceye kadar bizlere desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Fatih ZENGİN’e teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Endülüs'ün güneydoğu kıyısında bulunan Meriye şehri, Müslümanlar'ın İspanya'yı fethettiğinde yarımada da mevcut olan; İşbiliye, Kurtuba, Kâdis ve Tuleytula gibi kadim şehirlerden biri değildir. Meriye, bizzat Müslümanlar tarafından imar edilen ve özellikle Mülükü't-tavâif döneminde Endülüs gündemine giren bir liman şehridir. Endülüs Emevî Emîri III. Abdurrahman tarafından sahile nazır bir tepenin üzerinde inşa edilen bir kalenin etrafında teşekkül eden şehir; coğrafi yapısı ve korunaklı limanı ile Mülükü't-tavâif ve Murâbıtlar döneminde Endülüs'ün önemli bir donanma üssü ve deniz ticaret merkezi olmuştur.

Meriye şehri, XV. asırda Müslümanlar'ın Endülüs'teki hakimiyet alanının oldukça daraldığı bir dönemde Gırnata ile Mağrip arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir geçit olmuştur. Endülüs Emevîleri döneminde temeli atılan; Mülükü't-tavâif ve Murâbıtlar döneminde siyasi ve kültürel anlamda önemli bir ilerleme kaydeden Meriye şehrindeki Müslüman hakimiyeti 895/1490 yılında Kastilya kuvvetlerinin şehri ele geçirmesiyle sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Meriye, Mülükü't-tavâif, Endülüs, Murâbıtlar

ABSTRACT

The city of Almaria, XV. In the 17th century, when the dominance of Muslims in Andalusia was very narrow, it was an important passage that provided communication between Granada and the Maghreb. The foundation was laid during the Located on the southeast coast of Andalusia, the city of Almaria was present on the peninsula when the Muslims conquered Spain; İşbiliye is not one of the ancient cities like Cordoba, Qadis and Tuleytula. Meriye is a port city that was built by the Muslims themselves and entered the agenda of Andalusia especially during the Mülükü't-Tawaif period. Andalusian Umayyad The city formed around a castle built by Emir III. Abdurrahman on a hill overlooking the coast; With its geographical structure and sheltered harbor, it became an important naval base and maritime trade center of Andalusia during the period of Mülükü't-Tawaif and Almoravids.

Andalusian Umayyads; The Muslim domination in the city of Almaria, which gained an important political and cultural momentum during the period of Mülükü't-Tawaif and Almoravids, ended in 895/1490 with the capture of the city by the Castilian forces.

Key Words: Almaria, Mülükü't-tavâif, Andalusia, Almoravid

KISALTMALAR

b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
m.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE KAPSAMI	2
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
3. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAYNAKLARI.....	2
4. ENDÜLÜS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	8
BİRİNCİ BÖLÜM	12
1. SİYASİ TARİH	12
1.1. MERİYE’NİN COĞRAFİ KONUMU	12
1.2. MÜLÜKÜ’T-TAVÂİF ÖNCESİ MERİYE	14
1.2.1. Beccâne Şehrinin Kurulması ve Meriye şehrinin Kuruluşuna Etkisi....	14
1.2.2. Endülüs Donanması ve Donanmanın Deniz Üslerinden Biri Olan Meriye	19
1.2.3. Mülükü’t-tavâif Dönemine Kadar Meriye’de İdari Yapı.....	31
1.3. MÜLÜKÜ’T-TAVÂİF DÖNEMİ.....	34
1.3.1. Hayrân el-Âmirî Dönemi	35
1.3.2. Züheyr el-Âmirî Dönemi.....	46
1.3.3. Benî Sumâdih Dönemi Meriye.....	53
1.3.3.1. Ma’n b. Sumâdih Dönemi	57
1.3.3.2. Mu’tasım Dönemi Meriye.....	58
1.3.3.3. Murâbitlardan Yardım Talebi ve Mu’tasım b. Sumâdih.....	63
1.3. MURÂBITLAR DÖNEMİ MERİYE	68
1.4. MURÂBITLAR SONRASI MERİYE	74
1.5. MUVAHHİDLER DÖNEMİ MERİYE	78
1.6. İBN HÛD DÖNEMİ MERİYE	80
1.7. NASRÎLER DÖNEMİ MERİYE	82

İKİNCİ BÖLÜM.....	85
1. KÜLTÜR VE MEDENİYET.....	85
1.1. MERİYE’NİN SOSYAL YAPISI.....	85
1.1.1. Etnik Unsurlar	86
1.1.1.1. Araplar ve Berberîler.....	86
1.1.1.2. Saklebî ve Müvelledler	86
1.1.1.3. Musta’ripler ve Yahudiler	87
1.1.2. Sosyal Sınıflar	88
1.1.3. Giyim-Kuşam.....	89
1.1.4. Musiki ve Eğlence Kültürü	91
1.1.5. Kadın Şairler	92
1.2. İKTİSADÎ HAYAT.....	93
1.2.1. Tarım.....	93
1.2.2. İmâlat Sanayii.....	94
1.2.2.1. Dokumacılık.....	94
1.2.2.2. Gemi Yapımı-Tersane.....	95
1.2.2.3. Mermercilik.....	96
1.2.3. Ticaret	96
1.3. İLMÎ HAYAT	98
1.3.1. Dil ve Edebiyat.....	98
1.3.1.1. Hayrân ve Züheyr Dönemi.....	98
1.3.1.2. Benî Sumâdih Dönemi	100
1.3.2. Dini İlimler.....	102
1.3.3. Coğrafi İlimler.....	103
1.3.4. MÎMARÎ-SANAT	105
1.3.4.1. Kasabatu’l Meriye	108
1.3.4.2. Sumâdihîyye Sarayı.....	109
1.3.4.3. Meriye Ulu Camii.....	110
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	114
EKLER.....	119

GİRİŞ

Müslümanların Endülüs'te inşa ettiği en önemli şehirlerden biri olan Meriye, korunaklı limanı, Emevî iktidarının hâkim olduğu süreçte Endülüs'ün en önemli donanma üslerinden biri olmuştur. Fakat Meriye şehri Endülüs'te özellikle Mülûkü't-tavâif döneminde öne çıkmıştır. Bu dönemde şehirde siyasi ve kültürel açıdan önemli atılımlar gerçekleştirilmiş; şehir, Endülüs'ün donanma üslerinden biri olmanın yanında deniz ticaretinde de önemli rol oynamıştır. Endülüs ve Mağrib tarihi üzerine araştırmalar yapan ve Meriye şehriyle de alakalı müstakil bir çalışması bulunan Mısırlı Tarihçi Seyyid Abdülazîz Sâlim (1928-2003) Tavâif döneminde Meriye'nin yerini, hilafet döneminde Kurtuba (Cordoba) ve Muvahhidler dönemindeki İşbîliyye (Sevilla) şehri ile eş değer görmektedir.¹ Bu yorumu abartılı bir değerlendirme olarak görsek de Tavâif döneminde Meriye'nin etkin olan Endülüs şehirlerinden biri olduğu da bir hakikattir. Zira Meriye bu dönemde, aralarında pek çok şair, alim ve edibin de yer aldığı Endülüslülerin sığınağı olmuştur.

Mülûkü't-tavâif döneminde Meriye, siyasi ve ticari etkinliğinin yanı sıra kültürel anlamda da Endülüs şehirleri arasında önemli bir mevki edinmeyi başaran bir şehir olmuştur. Murâbitlar döneminde ehemmiyetini muhafaza eden bu liman şehri, güvenli limanı, deniz yoluyla gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde öne çıkan merkezlerden biri olmaya devam etmiştir. Miladi XV. asra gelindiğinde Mağrib'ten (Kuzey Afrika) Endülüs'e gelen yardımlar Gırnata'ya (Granada) Meriye üzerinde ulaşmaya başlamıştır. Hatta Endülüs'te Müslümanların hâkimiyetinin oldukça daraldığı bu dönemde Gırnata'ya açılan tek geçidin Meriye olduğunu söylersek herhalde yanlış bir ifade kullanmış olmayız. Nitekim Meriye'nin 1490 yılında Kastilya'nın hâkimiyetine geçmesinden iki sene sonra Gırnata'da Benî Nasrî Devleti'nin hâkimiyeti sona ermiştir.²

¹ Seyyid Abdülazîz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriyyeti'l-islamiyye, İskenderiye 1984 s. 7.

² Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-medîneti'l-meriyyeti'l-İslamiyye, İskenderiye, 1996 s. 5-8.

1. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE KAPSAMI

Araştırmamız Müslümanların Endülüs coğrafyasına hâkim olduğu bir dönemde temeli atılan Meriye şehrinin, Müslümanların idaresi altında olduğu dönemlerdeki siyasi ve kültürel ahvalıyla alakalıdır. Bu bağlamda Meriye şehri ile bağlantılı olan birtakım beldelere, Meriye’yi dolaylı olarak da etkileyen siyasi ve kültürel olaylara konumuzun kapsamına dahil olması hasebiyle yer verilmiştir. Genel olarak araştırmamızın kapsamı şehrin Müslümanların hâkimiyetindeki dönemle sınırlıdır. Dolayısıyla tezimizin muhtevası Meriye şehrinin kuruluşundan, XV. yüzyılda Kastilya ordusu tarafından işgal edilmesine kadar ki süreçte cereyan eden siyasi ve kültürel olaylarla sınırlıdır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Endülüs’te Müslümanlardan önce önemli bir yerleşim yeri olmayan ve Endülüs Emevî Devleti ve Beylikler döneminde deniz ticareti ve deniz savaşlarında önemli bir konuma gelen Meriye şehrinin, kuruluşundan Müslümanların hâkimiyetinden çıkışına kadar ki süreci ele aldığımız çalışmamızı hazırlarken; öncelikle alanla alakalı te’lif edilmiş ilk dönem kaynaklarını inceleyerek tezimizin konusuna ilişkin veri toplamaya gayret ettik. Kuşkusuz müstakil olarak Endülüs tarihi ile ilgili te’lif edilmiş çok sayıda eser mevcuttur. Bu eserlerin bir kısmı Endülüs’ün bizzat Müslümanların yönetiminde olduğu dönemde kaleme alınan eserlerdir ki bunların içerisinde günümüze ulaşan kaynaklar olduğu gibi; isimleri kaynaklarda zikredilmekle birlikte günümüze ulaşamayan eserler de mevcuttur. Ancak Endülüs tarihine ilişkin kaynakların büyük bir kısmı, ilk kaynaklardan beslenerek daha sonraki süreçte kaleme alınan eserlerdir ki, çalışmamızda da yoğun olarak bu eserlerden istifade edilmiştir. Bu noktada şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki, Endülüs tarihi Mağrib tarihiyle geçişkenlik arz eder. Dolayısıyla Mağrib (Kuzey Afrika) tarihi üzerine yapılan çalışmalarda Endülüs’le ilgili detaylı bilgilere ulaşmak da mümkündür.

3. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAYNAKLARI

Araştırmamızda Endülüs tarihine dair kaleme alınmış kadim eserlerin yanı sıra modern Endülüs tarihi araştırmalarından, ilgili ansiklopedi maddelerinden ve Endülüs’le ilgili ülkemizde yayınlanmış eserlerden mümkün mertebe istifade etmeye çalıştık. Bu bağlamda Endülüs tarihi üzerine çalışma yapan her araştırmacının müstağni kalamayacağı bir takım temel kaynaklardan bahsetmek istiyoruz. Elbette ilk dönem

kaynaklarından günümüze kadar Endülüs tarihi üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır ve bu kaynakların büyük bir çoğunluğunu burada zikretmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla çalışmamızda istifade ettiğimiz bazı temel Endülüs kaynaklarına muhtasar bir şekilde temas etmekle iktifa edilecektir.

Endülüs tarihi denilince akla gelen en önemli isimlerden biri hiç kuşkusuz Ebu Mervan Hayyân b. Halef b. Hüseyin b. Hayyân (Ö.469/1076) 'dır. 377 (987) yılında Endülüs'ün ilim ve kültür merkezi olan Kurtuba'da (Cordoba) doğan ve burada yetişen İbn Hayyân; tefsir, hadis, dil ve edebiyat alanlarında eğitim görmüştür. Ancak tabakat kitaplarında Endülüs tarihçilerinin piri ve zirvesi unvanlarıyla anılarak taltif edilen İbn Hayyân'ın asıl öne çıktığı saha, tarihtir. Gerek kendisinden sonra gelen tarihçi ve edebiyatçıların bol miktarda ondan nakillerde bulunması; gerekse “*el-Muktebes*” adlı tarihinin günümüze ulaşan kısımları üzerinde yapılan araştırmalar İbn Hayyân'ın böyle anılmayı hak ettiğini göstermektedir. Endülüs tarihinin kendi yaşadığı dönemden önce vuku bulan olaylarını ele alırken, bilgileri tenkide tabi tutup sebep sonuç ilişkisi içerisinde irdeleyerek anlatan İbn Hayyân'ın bu yönüyle İbn Haldûn'a öncülük ettiği söylenebilir. İbn Hayyân'ın ellinin üzerinde eseri olduğu nakledilse de “*el-Muktebes min enbâ'i ehli'l-enderüs*” adlı eserinin günümüze intikal eden kısımlarını tahkik eden Mahmut Ali, İbn Hayyân'ın iddia edilen sayıda eserinin olduğu kanaatinde değildir. İbn Hayyân'ın “*el-Muktebes*” adlı eseri Endülüs'ün siyasi ekonomik ve kültürel durumunun yanı sıra Endülüs'te tanınan şahsiyetlerle alakalı birtakım bilgiler içermektedir. Kronoloji gözetilerek kaleme alınan eser halife II. Hakem döneminin sonuna kadar olan dönemi içermektedir.³

İbn Hayyân'la aynı yüzyılda yaşamış olan ve XI. Yüzyılda Gırnata'da kurulan Zîrî hanedanının son emiri olan Abdullah b. Bulukkîn b. Bâdis b. ez-Zîrî'nin (1072-1090) “*et-Tıbyân*” adlı, bilhassa Mülûkü't-tavâif dönemine ışık tutacak mahiyette bilgiler içeren günlük formatındaki eseri de Mülûkü't-tavâif döneminde en parlak dönemini yaşayan Meriye şehri ile ilgili de önemli bilgileri ihtiva eden bir eserdir. Abdullah b. Bulukkîn coğrafi olarak Meriye'ye en yakın Endülüs şehirlerinden olan

³ İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. Mahmut Ali) Beyrut 1393/1973 s. 10-140; Muhammed Abdullah İnân “İbn Hayyân” *Terâcimu İslamiyye*, Kahire, 1390/1970 s. 276-280; Özdemir Mehmet, “Endülüs Tarihinin Mevcut Kaynakları Üzerine” *İstem* 2009 yıl: 7 sayı:14 s.11-40.

Gırnata emirleri ile Meriye idarecileri arasındaki mücadelelere ilişkin mühim bilgiler aktarır.⁴

Endülüs ve Mağrib tarihiyle alakalı çok önemli bilgiler ihtiva eden ve tezimizde de sıkça atıfta bulunduğumuz bir diğer eser “*el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l- endelüs ve'l-mağrib*”tir. Üç ciltten oluşan bu eser; Merâkeş'te dünyaya gelen ve Endülüs'ten Mağrib'e göç eden bir aileye mensup olan İbn İzârî el-Merrâkuşî (Ö.712/1312'den sonra)'ye aittir. Eserin I. cildinde Kuzey Afrika'nın fethine, Emevîler ve Abbasîler hâkimiyetindeki siyasi durumuna, bölgede kurulan Rüstemîler, Ağlebîler, Fâtimiler, Zîrîler gibi Müslüman hanedanlıklara; II. Cildinde Mülûkü't-tavâif dönemine kadar Endülüs Tarihine; son ciltte ise Mülûkü't-tavâif döneminin yanı sıra ağırlıklı olarak Murâbitlar-Muvahhidler dönemine ve bunlardan sonra gelişen siyasi olaylara yer verilmiştir.⁵

Aslı Kureyş kabilesine dayanan bir aileye mensup olan Makkarî (Ö.1041/1632) Mağrib-i Evsat'ta (Orta Mağrib) dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi net olarak bilinmese de gençlik döneminde 1009 (1600-1601) yılında Fas'a gittiği için bu tarihten 10-15 sene önce doğduğu tahmin edilebilir. Edebiyat, dini ilimler ve tarih alanında geniş bir birikime sahip olan Makkarî'nin etkileyici bir hitabet gücüne sahip olduğu aktarılır. 1041'de (1632) Kahire'de vefat eden Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin Endülüs hakkında geniş malumat içeren eseri “*Nefhu't-tib min ğusni'l-endelüsi'r-ratib ve zikru vezîriha Lisâni'd-din İbni'l-hatib*” adlı eseri iki ana kısımdan müteşekkildir. Endülüs tarihi ile ilgili olan birinci kısım “Reinhart Dozy” tarafından Fransızca bir mukaddime ile neşredilmiştir ve sekiz bölümden oluşmaktadır. Eserin ikinci kısmı ise İbn Hatîb'den bahsetmektedir.⁶

Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin Nefhu't-tib adlı eserinde kendisine ve hocalarına geniş yer ayırdığı İbn Hatîb (Ö.776/1374-75) 713 (1313) yılında Levşe'de(Loja) dünyaya gelmiş ve babasının görevi gereği bulunduğu Gırnata'da

⁴ Müzekkirâtu Emir Abdullah (nşr. Levi Provençal) Dâru'l Meârif Kahire 1955 s. 7-8; Özdemir, Mehmet “Endülüs Tarihinin Mevcut Kaynakları üzerine” s. 16; Mustafa Fayda DİA, İstanbul 1988 I/88

⁵ İbn İzârî, el-Beyânü'l-muğrib (nşr. G. S. Colin- Levi Provençal) Beyrut 1983 I/2, Seyyid Abdülaziz Sâlim Târihu'l-mağrib fî'l-asri'l-islâmî, İskenderiye 1966 s.14, Özdemir Mehmet, İbn İzârî DİA XX/98-99 İstanbul-1999

⁶ Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, Nefhu't-tib (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid) el-Mektebetü'l Ticâriyye Kahire 1949 I/154; Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl Târihu'l- medineti'l-meriyyetü'l-islamiyye s.12

(Granada) yetişmiş ve burada birçok alimden ders almıştır. Endülüs'ün fethinden sonra Suriye'den Endülüs'e göç eden Yemen asıllı bir aileye mensup olan İbn Hatîb; Nasri sultanı Ebu Haccac I. Yusuf'un veziri İbn Ceyyab'ın hizmetinde önemli bir görevi yürüten babasının vefatının ardından vezir İbn Ceyyâb'ın sır kâtibi olmuştur. İbn Ceyyâb'ın veba salgını nedeniyle ölümü üzerine divan-ı inşa reisliği, sır katipliğinin yanı sıra vezirlik görevini de üstlenmiştir. Yirmi dört kadar eseri olduğu aktarılan İbn Hatîb'in tarihe dair eserlerinin en büyük özelliği Endülüs halkının yaşayışını, kültürünü ve adetlerini anlatmasıdır. Zira İbn Hatîb'in vezirliği sırasında resmî belge niteliği taşıyan devlet adamlarına yazdığı mektuplarla dostlarına yazdığı özel mektuplar tarihi ve edebi açıdan değerlidir. Müellifin Fas'taki hamisi Merîni sultanı Ebû Fâris I. Abdülazîz'in ölümünden sonra tahta çıkan küçük yaştaki oğlu ve onun veziri adına yazılan "*A'mâlû'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-islam*" adlı üç bölümden oluşan eserin; Endülüs'e has olan ikinci kısmında çalışmamızda istifade edilmiştir. Eserde bilhassa Mülûkü't-tavâif dönemine ilişkin önemli bilgiler bulunmaktadır.⁷

Endülüs'ün sahil şeridinde bulunan bir şehir olan Meriye'yi çalışırken Endülüs şehirlerinin siyasi, kültürel ve fiziki durumlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler içeren coğrafya kitaplarından da yoğun bir şekilde istifade ettik. Zira coğrafya kitaplarında da Meriye ve Endülüs'ün diğer şehirleriyle ilgili; en az siyasi tarih kitapları kadar malumat bulmak mümkündür.

Bu noktada ilk değineceğimiz kaynak İbnü'd-Delâi (ö. 478/1085) künyesiyle maruf Uzrî'nin (Ebu'l Abbas Ahmed b. Ömer. Enes b. Uzrî ed-Delâi) "*Tersi'u'l-ahbâr ve tenvî'u'l-âsâr ve'l-bustân fî ğarâ'ibu'l-buldân ve'l-mesâlik ila cemi'i'l-memâlik*" adlı eseridir. 393/1003 tarihinde Meriye yakınlarındaki Delâye (Dalias) köyünde doğan Uzrî fetihten sonra yarımadaya göç eden Yemenli Arap kabilelerinden Uzre'ye mensuptur. Önemli bir coğrafya alimi olmasının yanında iyi de bir muhaddis olan Uzrî, sekiz yıllık Mekke yolculuğunun ardından Endülüs'e dönmüş ve Meriye Camiinde dersler vermiştir. Endülüs'ün profesyonel anlamda ilk tarihçisi addedilen Ahmet b. Muhammed

⁷ İbn Hatîb, Müşâhedâtu Lisânuddîn İbn'ul-Hatîb fî Bilâdî'l-mağrib ve'l-endelüs (nşr. Ahmet Muhtar el-Abbâdi Câmiâtü İskenderiye, İskenderiye 1958, s. 10-20; İbn Hatib, el-İhâta (nşr. Muhammed Abdullah İnan) Kahire, 1973-1978 IV/450-460; M. Abdullah İnan, Lisânüddîn İbnu'l-Hatîb; Hayatuhu ve türâsuruhu'l fikrî, Kahire 1968, s. 15-30.

er-Razi'nin başlattığı ve daha sonraki Endülüslü alimlerin sürdürdüğü tarihi ve coğrafi bilgilerin iç içe aktarılması geleneğine uygun olarak kaleme aldığı bu tarihi coğrafya eserinde, tarihi olaylar hakkında genişçe malumat vermeden önce kısa coğrafi bilgiler vermiş; ardından olayları kronolojik olarak sıralamıştır. Abdülaziz el-Ehvâni tarafından tahkik edilen eser; Endülüs tarihi araştırmalarında önemli bir kaynaktır.⁸

Bir tarih-coğrafya ansiklopedisi olarak nitelendirebileceğimiz “*Ravzü'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*” adlı eser, Mağribli Coğrafyacı Himyerî Abdü'l Mün'im (Ö.727/1327)'e aittir. Sebte (Ceuta) şehrinde doğan el-Ğâfiki ve İbnü's-Şât gibi bazı alimlerin derslerine devam eden Himyerî; kıvrak zekâsı, hadis, kıraat, dil ve akli ilimlerdeki payesiyle kısa zamanda Sebte'de tanınan bir şahsiyet olmuş ve Sebte ahalisi tarafından Nasrî hükümdarına bağlılığını bildirmek üzere Gırataya gönderilen heyetin içinde yer almıştır. Kabri Sebte'de bulunan Himyerî'nin vefat tarihi ile alakalı farklı rivayetler aktarılmıştır. Ancak Himyerî'nin mezkûr kitabının tahkikini yapan İhsan Abbas İbn Hacer el-Askalâni'nin görüşüne katılarak Himyerî'nin 727'de (1327) vefat ettiğini aktarır. Coğrafi özelliği olan ya da tarihi olaylar açısından önem arz eden yerleri konu edinmekte olan müellif İdrisî ve Ebu Ubeyd el-Bekrî gibi coğrafyacıardan istifade etmiştir.⁹

Endülüs coğrafyası hususunda öne çıkan bir diğer şahsiyet İdrisî'dir. (Ö.405/1015)'dir. Öyle ki yukarıda bahsi geçen Sebte'li coğrafyacı Himyerî, kendi şehri de dahil olmak üzere Endülüs ve Mağrip coğrafyası ile ilgili çalışmalarında İdrisî'den yoğun bir şekilde istifade etmiştir. İdrisîler hanedanının kurucusu I. İdrisin soyundan gelen İdris eş-Şerif'in hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak İdris eş-Şerif'in 493 (1100) yılında Sebte'de (Ceuta) doğduğu, tahsil hayatının Kurtuba'da (Cordoba) geçtiği İspanya ve Kuzey Afrika'dan ayrılarak uzun seyahatler yaptığı, ömrünün sonuna doğru II. Roger döneminde Sicilya'nın başkenti Palermoya yerleşip burada vefat ettiği aktarılır. İdris eş-Şerif'in Sicilya Norman kralı olan II. Roger için yazdığı aynı zamanda Kitabu Rucar (Roger) olarak da isimlendirilen “*Nüzhetü'l-müşâtâk fi'htirâkı'l-âfâk*” adlı kitabı iklimlere göre düzenlenmiştir. 1154'de tamamlanan eser

⁸ Uzrî (İbnu'd Delâi) “Tersî'u'l-ahbâr ve tenvî'u'l-âsâr” (nşr. Abdülaziz el-Ehvani) Madrid 1965 s. 1; Huseyin Mûnis Târîhu'l-coğrâfiyye ve'l-coğrafiyyîn fi'l-Endelüs Madrid 1967, s.85-95; Özdemir Mehmet Endülüs Tarihinin Mevcut Kaynakları Üzerine s.13.

⁹ Himyerî, Ravzü'l-mi'târ (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1975 s.1; Emir Şekip Arslan el-Hulelu's-sundüsiyye fi'l-ahbâr ve'l-âsâri'l-endelüsiyye, Kahire, 1939 III/ 15-16.

yazıldığı dönemde yer kürenin genel ve sistematik coğrafyası üzerinde İslam dünyasında yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir. Nüzhetü'l Müştâk'ın coğrafi bölgelere göre parça parça neşir ve tercümeleleri yayınlanmıştır.¹⁰

Rum asıllı bir ailenin çocuğu olarak 575'de (1179) Anadolu'da dünyaya gelen; beş altı yaşlarındayken esir alınarak Bağdat'a getirilerek burada İbrahim el-Hamevî adlı bir tacir tarafından satın alınan ve bu nedenle "Hamevî" nisbesiyle maruf olan Yâkut el-Hamevî (Ö.626/1229)'yi de coğrafi eserlere değinirken zikretmek istiyoruz. "Mu'cemu'l-buldân" adlı eseriyle tanınan Yâkut el-Hamevî Mısır, Şam, Irak başta olmak üzere birçok İslam beldesine ziyarette bulunmuş ve bu seyahatleri sırasında gözlem ve tecrübelerinin yanı sıra görüştüğü kimselerden edindiği bilgilerden yararlanarak eserlerini te'lif etmiştir. Yâkut'un Mu'cemu'l-buldân adlı eseri birçok defa edisyon kritiği yapılarak neşredilmiştir.¹¹ Son olarak bu alanda önemli yeri bulunan Endülüslü meşhur edip ve coğrafyacı Ebu Ubeyd el-Bekrî'yi (Ö.487/1094) de anmak istiyoruz. Zira Ebu Ubeyd el- Bekrî Endülüs'te coğrafi ilimler alanında önde gelen şahsiyetlerden biridir.

Mülükü't-tavâif döneminde Meriye şehrinde bulunup; Meriye'li Coğrafyacı Uzrî ile de görüşen Ebu Ubeyd el-Bekrî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Zengin bir aileye mensup olan el-Bekrî, başta Kurtuba olmak üzere Endülüs'ün çeşitli ilim-kültür merkezlerini ziyaret ederek, oldukça geniş bir külliyyatı toplama fırsatını yakalamıştır. Coğrafya ilmine olan iştiağından dolayı Coğrafyacı olarak bilinen el-Bekrî edebiyat ve dini konularda da önemli telifleri olan bir alimdir. Endülüs coğrafyasına ilişkin önemli bilgileri ihtiva eden "el-Mesâlik ve'l-memâlik" adlı eserinin günümüze ulaşan kısımları parça parça pek çok defa neşredilmiştir.¹²

Meriye şehrinin siyasi tarihinin yanı sıra kültürel durumunu da irdedeğimiz çalışmamızda; edebi türde telif edilmiş bir eser olan İbn Bessâm (Ö. 542/1147)'ın "ez-Zâhîra fî mehâsini ehli'l-cezîre" kitabına da vurgu yapmak istiyoruz. Endülüs'ün

¹⁰ Hüseyin Münis s.165-250; C.F. Seybold, İdrisî İA, V/2, Ramazan Şeşen, İdrisî-Şerif, DİA XXI, 493-494, İstanbul, 2000

¹¹ Yâkut el-Hamevî "Muce'mu'l-buldân (nşr. Ferid Abdülaziz el-Cundi) Beyrut 1990 I/ 3-13 Avcı Casim, Yâkut el-Hamevî DİA XLIII 288-291 İstanbul,2013

¹² M. Ahmet Ebu'l-fazl, "Ebu Ubeyd el-Bekrî ve'l Bekriyyûn fî velbe ve şeltiş" Mecelletu külliyyeti'l-âdâb XXI İskenderiye 1982-1983 s. 140-160, Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-mağrib fi'l asri'l-islamî, İskenderiye 1982 s. 25-26

Batalyevs (Badajoz) civarında Şenterin’de dünyaya gelip burada yetişen, küçük yaşlarda hafız olan ve birkaç Endülüs şehrini dolaştıktan sonra yirmili yaşlarda İşbiliye’ye gidip matematik, tarih ve edebiyat alanında dersler alıp hayatının en verimli yıllarını İşbiliye’de geçiren İbn Bessâm eş-Şenterinî’ye ait olan bu eser, Mülûkû’t-tavâif dönemindeki edebi faaliyetler hakkında bilgi vermesinin yanında İbn Hayyân’ın günümüze ulaşmayan “*el-Metin*” kitabının içeriği ile ilgili mühim malumat vermesi hasebiyle de önemli bir kaynaktır. İbn Bessâm’a ait mezkûr eser İhsan Abbas tarafından 1975-1979 yıllarında Beyrut’ta neşredilmiştir.¹³

4. ENDÜLÜS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Çok eski zamanlarda Ebro vadisinden dolayı İberya şeklinde anılan; Romalılar ve Vizigotların ise bu topraklarda yaşamış eski bir Kral olan İspan’dan esinlenerek “Hispania (Spain) şeklinde isimlendirdikleri yarımada; tarih boyunca Fenikelier, Grekler, Romalılar, Frenkler gibi birçok kavme ev sahipliği yapmıştır. Avrupa kıtasının güneybatısında yer alan İberya yarımadası, kuzeyde bulunan ve İspanyolcada Pirineos diye anılan “El-Bürt” (Pirene/Pyrenes) dağları ile Fransa’nın güneyinden ayrılır. Genişliği doğudan batıya 13-47 km’ye ulaşan Cebelitarık Boğazı yarımadaının güneyde Avrupa kıtasıyla olan sınırını Afrika’dan ayırır. Doğu tarafından Akdeniz, batı tarafından Atlantik okyanusuyla çevrili olan İberya adeta Afrika ile Avrupa arasında geçişi temsil eden stratejik bir konuma sahiptir.¹⁴

Milattan önce II. Yüzyıldan itibaren Romalıların egemenliği altına giren İberya, kavimler göçü sırasında Franklar, Alanlar, Süevler ve Vandalların akınlarına maruz kalmış, Miladi IV-V. yüzyıllara gelindiğinde ise birçok konsilin toplanma merkezi olmuştur. Bu yüzyılda yarımadaı istila eden Vizigotlar (Batigotlar) İberyanın büyük bir kısmını ele geçirmiş ve zamanla bölge halkının kültürü içinde erimiştir.¹⁵

Vizigotlar döneminde taht kavgaları nedeniyle var olan siyasi istikrarsızlık; toplumun alt ve orta kesimine karşı yürütülen adaletsiz politikalar, yarımadaı bulan bir diğer unsur olan Yahudilere yapılan baskı ve zulümlerden dolayı daha ciddi

¹³ M. Abdullah İnân “Asru’l-murâbitın ve’l-muvahhidin fi’l-mağrib ve’l-endelüs, Kahire 1964 s.448-449, Yazıcı Hüseyin “İbn Bessâm eş-Şenterinî” DİA 1999 İstanbul XIX/376

¹⁴ Ebu Ubeyd el-Bekrî, Coğrafyâtu’l-endelüs ve’l-ûrubba (ed. Abdurrahman Ali el- Haccî) Dâru’l-nehdatu’l-arabiyye, Beyrut 1968, s. 85; A. Ali el-Haccî, et-Târihu’l-endelüsi mine’l-fethi’l-islamî hatta Sukûti Gırnata, Darü’l Kalem, Dımaşk 1987 s.20.

¹⁵ Beydilli Kemal, “İspanya”, DİA 2001 İstanbul XXIII 173-176

boyutlara ulaşmış VI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Vizigotlar hâkimiyetindeki yarımada tamamen dış tehditlere açık hale gelmiştir.¹⁶

Vizigotların yönetimindeki İspanya'da mevcut siyasi ortam, o sıralar Kuzey Afrika'yı (Mağrib) yeni fetheden Müslümanlara denizin karşısındaki bu yarımada'nın fethinin kapılarını açmıştır. 91/710 yılında Tarîf b. Mâlik önderliğindeki 500 kişilik bir keşif birliği İber yarımadasının mevcut durumuyla ilgili bilgi toplamak üzere Emevîlerin Kuzey Afrika Valisi Musa B. Nusayr tarafından bölgeye sevk edilmiş ve Tarîf'in getirdiği bilgiler İber yarımadasının fethinin kıvılcımını yakmıştır. 711 yılında çoğunluğu Berberîlerden oluşan 7000 kişilik birliğiyle bölgeye hareket eden Târik b. Ziyad kısa zamanda ciddi zaferler elde ederek Vizigotların hâkimiyetini sona erdirmiştir. Târik'tan bir sene 18000 kişilik ordusuyla Endülüs'e geçiş yapan Musa b. Nusayr, Târik b. Ziyad'ın fethetmediği birçok bölgeyi fethetmiş ve İşbliyye'yi (Sevilla) yönetim merkezi yaparak oğlu Abdülazîz'i Endülüs'ü idare etmek üzere görevlendirmiştir. Mûsâ b. Nusayr, Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik'in çağrısı üzerine 95/714 yılında Târik b. Ziyâd'la birlikte Şama hareket ederken bazı sarp bölgeler dışında İber yarımadasının büyük bir bölümü Müslümanların kontrolü altına girmiştir.¹⁷

Mûsâ ve Târik'ın Şam'a dönmesinin ardından Endülüs'te toplamda 20 valinin görev yaptığı ve yaklaşık 42 yıl sürecek olan valiler dönemi başlamıştır. Valiler döneminin ardından Emevî halifelerinden Hişâm'ın torunlarından olan Abdurrahman b. Muaviye Abbasîlerin Emevîlerin iktidarına son vermesinin ardından önce Afrika'ya daha sonra 755 tarihinde Endülüs'e geçmiş ve mevcut karışıklıktan yararlanarak Yemenliler, Berberîler ve Mevâlî'nin desteğiyle kısa sürede bir başarı yakalayıp başşehir Kurtuba'ya girerek bağımsız emirliğini ilan etmiştir. Emirlik dönemi diye adlandırılan bu dönem III. Abdurrahman en-Nâsır tarafından halifeliğin ilan edilmesine kadar devam etmiştir.¹⁸

¹⁶ S.M. İmâmuddin, Endülüs Siyasi Tarihi trc: Yusuf Yazar Rehber yay. Ankara 1990 s. 24-25; W. M. Watt, P. Cachia, Endülüs Tarihi, (trc: Cumhuriyet) Küre Yay. 2011 İstanbul s.16.

¹⁷ Reinhart Dozy, el-Müslimûn fi'l-Endelüs trc. Hasan Habeşî, Kahire, 1994 I/30-40; W.M.Watt P.Cachia, Endülüs Tarihi s.20-35, Şeyban Lutfi, Reconqista İz yay. İstanbul 2016, s.30-60; Atçeken İsmail Hakkı, Endülüs'ün fethi ve Mûsâ b. Nusayr Babil yay. Ankara 2002 s.100-120

¹⁸ Makkarî, Nefhu't-tîb I/300-344; Abdurrahman Ali el-Haccî, 30-70.

Halifeliğin ilanıyla başlayan hilafet dönemi Hakem el-Mustansır'ın 366/976 senesinde vefatına kadar yaklaşık bir asır sürmüştür. Hilafet döneminin son yıllarında yaşanan çalkantılı süreç Endülüs Emevî Devletinin dağılmasına neden olmuş, sürecin sonunda birçok bağımsız beylik ortaya çıkmıştır. Bunların önemlileri şunlardır: İşbiliyye (Sevilla) civarında Abbâdiler (1023-1091) Sağru'l Ala bölgesinde Tûcibîler ve Hûdîler (1040-1142) Tuleytula'da Zunnûnîler, Gırnata'da Zirîler ve diğerleri. Mülûkû't-tavâif ya da Düvelü't-tavâif diye de anılan bu dönem Murâbîtların Endülüs'e girişine kadar üç çeyrek asır devam etmiştir.¹⁹

Kuzey Afrika'dan Endülüs'e gelerek Hristiyanları bozguna uğratan ardından Endülüs'teki emirlikleri tek tek merkezi idareleri altında birleştiren ve ülkeyi Kuzey Afrika merkezli devlete bir eyalet olarak bağlayan Murâbîtlar'ın hâkimiyeti yaklaşık yarım asır sürmüştür. Murâbîtlar'ın yıkılışıyla Endülüs'te siyasi birlik tekrar bozulmuş, ikinci Mülûkû't-tavâif diye adlandırılan devreye girilmiştir. Murâbîtlar'ın iktidarının son bulmasıyla Endülüs iktidarını Murâbîtlar gibi bir Mağrib devleti olan Muvahhidler ele geçirmiş; ve yarımada Muvahhid hakimiyeti 1238 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra Endülüs'te Müslüman hakimiyeti oldukça daralmış ve İbnu'l Ahmer'in kontrolündeki Gırnata ve çevresi ile sınırlı hale gelmiştir²⁰

İki buçuk asrı aşkın bir süre Gırnatada hüküm süren Benî Ahmer Devletinin 1492 tarihinde yıkılışıyla miladi XV. asrın sonlarında Endülüs'te sekiz asırdır inişli çıkışlı bir şekilde devam eden Müslümanların hâkimiyeti sona ermiş; ancak bu coğrafyada Müslümanların varlıkları devam etmiştir. 1492 yılının ardından İspanya'da kalan Müslümanlar ve Yahudiler zorla Hristiyanlığı kabul edenler de dâhil olmak üzere büyük sıkıntı ve işkencelere maruz bırakılmış; neticede 1610 yılında tamamen İspanya'dan çıkarılmıştır.²¹

Fethin gerçekleştiği 711 yılından 1492 yılında Gırnata'nın düşüşüne kadar sekiz asırlık süre içerisinde her ne kadar sahip oldukları güç ve hâkimiyet kurdukları topraklar değişiklik arz etse de Müslümanlar bu yarımadanın yönetiminde söz sahibi olmuşlar;

¹⁹ M. Abdullah İnân, Düvelü't-tavâif, Kahire 1970 s.50-100; İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib III/185 vd., İbnu'l Kerdebûs, Târîhu'l-enderus (nşr. Ahmet Muhtar el-Abbâdi) Madrid 1971 s. 30-80.

²⁰ Yusuf Eşbah, Târîhu'l-enderus fi ahdi'l-murâbîtin ve'l-muvahhidîn (trc. M. Abdullah İnân) Kahire 1996 I/67-124; Seyyid Abdülaziz Sâlim el-Mağribu'l-kebir, Beyrut 1981 II/690-766.

²¹ Hüseyin Münis "Rihletu'l-enderus" Cidde 1985 s.120-170, Şeyban Lütî "Reconquista" s.150-200

kurdukları şehirler, imar ettikleri yapılar, ilim ve kültür tarihine yaptıkları katkılarla bu yarımada silinmez izler bırakmışlardır. Endülüs'ün fethi Müslümanlara Avrupa'nın kapılarını açmış; fethi gerçekleştiren unsurlarla (Araplar-Berberîler) yarımada mevcut olan unsurların aynı toprakları paylaşması farklı kültürlerin bir arada yaşama örneği olarak insanlık tarihi içinde yerini almıştır.²² Bu itibarla Müslümanların bu yarımadaaki faaliyetleriyle ilgili yapılacak her araştırmanın insanlığın ortak mirası olan ilim ve kültür tarihine önemli ölçüde katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

²² Seyyid Abdülazîz Sâlim'' fi't-Târîh ve'l-hadârâtî'l-islam fi'l-endelüs'' İskenderiye 1985 s. 120-141, Özdemir Mehmet, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, TDV İstanbul 2017 s. 5-10

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİYASİ TARİH

Meriye şehri Müslümanların Endülüs'ü fethettiklerinde var olan Kurtuba, İşbîliye, Kâdis, Tuleytula gibi kadim şehirlerden biri değildir. Meriye, bizatihi Müslümanlar tarafından temeli atılan ve zaman içerisinde gelişerek Endülüs şehirleri arasında yerini almayı başaran bir şehirdir. Bu hususa işaret eden İbn Havkal (IV./X. yüzyıl) Endülüs şehirlerinin çoğunun Müslümanlar Endülüs'e girdiklerinde hali hazırda var olan eski şehirler olduğunu, ifade eder ve Beccâne şehrini istisna tutar ki Beccâne'den kastı Meriye şehridir.²³ Zira Beccâne ile Meriye şehri arasında organik bir bağ vardır ki, Endülüs'ün güneydoğu sahilinde bina edilmiş olan bu şehre Meriye isminin verilmesi de bu durumla alakalıdır. Şöyle ki; Meriye, kuzey yönünde 6 mil kadar uzaklıkta bulunan Beccâne için adeta bir gözetleme merkezi konumundadır. Meriye ismi hemzeli olarak yazılan Meri'iyye'den müştaktır ve zamanla hemze hafzedilmiş "Meriye" olarak kalmıştır.²⁴ Dolayısıyla Beccâne şehrinin kurulmasıyla Meriye'nin bina edilişi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Meriye'nin coğrafi özelliklerine kısaca değinildikten sonra, bu meseleye Meriye'nin kuruluşu bahsinde etraflıca değinilecektir.

1.1.MERİYE'NİN COĞRAFİ KONUMU

İspanya'nın güneydoğusunda Vâdi Aş'ın (Guadix) karşısında sahile nazır eğimli bir tepenin üstüne kurulmuş olan Meriye şehri, Malaga ile Mursiye şehirleri arasında bulunur. Meriye, şehrin batı bölgesinde kıyı şeridi boyunca uzanan Gador dağlarına (Sierra de gador) bitişik bir şekilde sıralanmış dağlarla; deniz arasında bulunan çorak bir ovanın üzerinde bulunmaktadır. Öyle ki güneydoğu yönü hariç şehir, her yönden yüksek tepeler ve dağlarla çevrilmiş haldedir.²⁵ Bu hakikati dile getiren İdrîs eş-Şerîf (Ö.560/1165) Meriye'nin yığılmış kayalar, üzerinde toprak bulunmayan sert taşlardan oluştuğunu; yüzeyinin adeta kalburdan geçirilmiş gibi topraktan soyutlandığını ifade etmektedir.²⁶ Makkarî (ö.1041/1632) de Meriye'den bahsederken benzer ifadeleri

²³ İbni Havkal, Kitâbu sûretü'l-arz, Beyrut Daru'l Mektebeti'l Hayat 1992 s.110.

²⁴ Yâkut el-Hamevî, Muce'mu'l-buldân s. 119.

²⁵ Muhammed Ahmet Ebu'l-Fazl, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye s.22

²⁶ İdris eş-Şerîf, Nüzhetü'l-müşâtâk fi'l-ihtirâki'l-âfâk (nşr. Reinhart Dozy) Leiden 1864 s. 198.

kullanır ve kalburlaşmış toprak yapısıyla çölü andıran bir halinin olduğundan bahseder.²⁷ Meriye'nin batı yönünde sahilden 350 metre kadar içeriye gidildikten sonra peyderpey yüksekliğinin arttığı gözlenir ki, bu yönde deniz seviyesinden yaklaşık 650 metre yükseklikte oldukça eğimli uçurumların sardığı Kasabatü'l Meriye (Alcazaba) bulunur.²⁸

Nadiren yağmur yağan bu çorak bölgede genellikle kuraklık hâkimdir. Öyle ki bazen yıllarca yağmurun yağmadığı zaman dilimleri de olur. Coğrafi yapısı itibarıyla yüksek tepelerin arasında bulunan bölgede ani ve şiddetli yağmurlar yağdığında adeta tabiatı süpürerek ilerleyen nehirler oluşur. Bu nehirlerin en büyüğü çıkış noktası Meriye'nin 4 km uzağında olan ve buradan akıp Meriye civarında denize dökülen Beccâne nehridir. İp gibi uzanan kanala benzeyen yapısıyla Beccaâne nehri aşırı sıcaklardan dolayı çoraklaşan topraklarda oluşan boşlukların suyu emmesi sebebiyle çoğu zaman Meriye'de görünmeden önce büyük oranda su kaybına uğramaktadır.²⁹

Torres Balbas (ö.1960) Meriye'nin doğu bölgesinin yağmur aldığını öne sürerek bu bölgede üç ürünün yetiştirilebildiğini aktarır. Makkarî'den alıntı yaparak Meriye'nin doğusunda, ekildikten yaklaşık kırk gün sonra buğday ve arpa hasadının yapılabildiğini belirtir.³⁰ Ancak Makkarî'nin kast ettiği şehir Meriye değil Portekiz'in Lizbon şehrine bağlı Şintra bölgesidir. Nitekim Makkarî eserinde Şintra şehri hakkında İbn-i Yüs'a'ya atıf yaparak bilgi verirken aynı bilgileri paylaşır ve ekiminden kırk gün sonra buğday ve arpa hasadının yapılabildiğini; bunun yanında elma üretiminin de şehrin geçiminde önemli rol oynadığını aktarır.³¹

Günümüzde Meriye körfezi diye bilinen adeta rüzgarların koruduğu geniş ve derin bir körfez üzerinde bulunan Meriye şehri bu konumuyla oldukça kıymetli bir liman mesabesinde. Endülüs'te Müslümanların şehri bina ettiği konum ile günümüzde "Almeria" diye bilinen İspanyol şehri aynı mevkide bulunmaktadır. Haiz olduğu coğrafi

²⁷ Makkarî, Nefhu't-tîb I/123.

²⁸ Muhammed Ahmet Ebu'l fazl, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye s.33.

²⁹ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 14.

³⁰ Torres Balbas, Almeria İslâmîca, (Al-Andajus) 1957 Vol XXII- 411 412

³¹ Makkarî, Nefhu't-tîb I/ 154

konumuyla Meriye özellikle Müslümanların yarımada'daki hâkimiyet sınırlarının daraldığı bir dönemde dış dünyayla bağlantılarını sağlayan merkez olmuştur.³²

1.2.MÜLÜKÜ'T-TAVÂİF ÖNCESİ MERİYE

Meriye şehri mülükü't-tavaif döneminden önce Endülüs'te öne çıkan şehirlerden biri değildir. Endülüs Emevi döneminin sonlarına kadar Meriye, Beccâne şehrinin bir gözetleme merkezi ve koruma üssü konumundadır. Günümüzde Almerîa eyaletine bağlı bir belediyelik olan ve Meriye kıyılarından 6 mil uzaklıkta bulunan Pechina (Beccâne) Meriye'den daha eski bir yerleşim yeridir. Bu yerleşim yerinin güvenliğini sağlamak için sahilde bir kule inşa edilmiş ve zaman içerisinde bu kule etrafında Meriye şehri teşekkül etmiştir. Dolayısıyla Meriye'nin kuruluş ve gelişimine geçmeden önce Beccâne şehrinin te'sisine ve Meriye ile ilişkisine daha kapsamlı bir şekilde değinmek isabetli olacaktır.

1.2.1. Beccâne Şehrinin Kurulması ve Meriye şehrinin Kuruluşuna Etkisi

Meriye'nin kurulmasıyla Beccâne şehrinin tesisi arasında güçlü bir bağlantı vardır. Çünkü Meriye esasında Beccâne'nin (Pechina) bir gözetleme merkezi ve koruma üssü konumundadır. Beccâne şehri de Meriye gibi Endülüs Emevîleri döneminde bugün "Fundus Bainus" ismiyle bilinen bir köyün yerinde Kastulo ile Malaga arasında insan topluluğunun yerleşip hayatını idame ettirmesine uygun bir düzlükte inşa edilmiştir.³³ Müslümanların inşa ettiği Beccâne şehrinin yerinde Roma döneminde Ursi (Urci) isminde bir şehir olduğu Batlamyus tarafından aktarılır. Pomponio Melo'ya³⁴ göre ise Urci'nin yeri Urgitanus körfezinde günümüzde Meriye'nin bulunduğu yerdir. Bu noktadan hareketle Urci'nin yani Müslümanların imarından önceki eski Beccâne'nin denizden biraz uzak mesafede kurulduğu ve Meriye'nin bulunduğu yerin de Beccâne'nin limanı mesabesinde olduğu söylenebilir.³⁵

Endülüs Emevîleri döneminde Beccâne'nin (Pechina) Endülüs Emevîleri döneminde kuruluş gayesinin tam manasıyla kavranabilmesi için öncelikle Endülüs

³² Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye s.7-10.

³³ Torres Balbas, Almeria Islamica, al-andalus 1957 XXII 411-416.

³⁴ İber Yarımadasında doğmuş, Romalı Coğrafyacı Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 45 yılında öldüğü aktarılır.

³⁵ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye s. 19-20

Emevî devletinin coğrafi tabiatından hareketle bir deniz devleti olduğunun bilinmesigerekir. Diğer İslam alemine uzak sayılan bir konumda olan ve Benî Ümeyye'nin idaresinde bulunan yarımada; dışarıdan gelebilecek saldırıların engellenip bertaraf edilebilmesi sahil kesimlerinin korunaklı hale getirilmesine bağlıdır. Bunun farkında olan Endülüs Emevî Emirleri ülkenin güneydoğu sahilini muhtemel saldırılardan korumak için bazı Arap kabilelerininbu bölgeye yerleştirmişlerdir. Endülüs yöneticileri bilhassa Normanların (Vikingler) Endülüs sahillerine yapabilecekleri saldırılarda bölgeyi emanete almanın zaruretinin farkındadır. Bu itibarla bölgeye ilk etapta Gassâni Araplarından “Benû Sirâc el-Kudâiyyun” yerleştirilmiştir.³⁶ Nitekim bu bölge “Urş el-Yemen” ismiyle bilinir ki Torres Balbas’a (D.1888/ Ö.1960) göre Urş kelimesi Beccânenin eski ismi olan Urci’nin Araplaşmış halidir.³⁷

Benû Sirâc, denizden gelebilecek saldırılara karşı bölgeyi muhafaza etmek gayesiyle; Vâdi Beccâne mıntikasının yakınında günümüzde Kasabatü'l Meriye'nin (Alcazaba) bulunduğu tepede bir kule inşa etmişler ve burayı “Mer’iyyetü Beccâne” şeklinde isimlendirmişlerdir. Zira amaç Beccâne’yi ve sahili korumak için nöbet tutulacak bir mekân tesisidir ki, bu yer anılan gaye doğrultusunda “Mer’iyye” şeklinde anılmıştır.³⁸ İlk inşa edilen bu kulenin ardından bölgede aynı gayeyle küçük çapta muhtelif kaleler inşa edilmiş; fakat ilk etapta bu yerler bir yerleşim yerine dönüşmemiştir.³⁹ Endülüs’ün güneydoğu kıyılarını koruma altına alma gayesiyle II. Abdurrahman’ın (ö.238/852) emriyle Amr b. Esved tarafından inşa edilen Beccâne; hicri 245 yıllarında Endülüs ve Mağrib sahilleri için ciddi bir tehdit unsuru haline gelen Norman (Vikingler)saldırılarına karşı önemli rol oynamıştır.

Hicri 270’li yıllarda Benû Sirâc’ın kontrolü altında olan Beccâne; ticaret maksadıyla Endülüs’ün güneydoğu sahilleriyle Kuzey Afrika’nın Tenes şehrinin sahilleri arasında gidip gelen bir kısım Endülüslü denizcilerin uğrak yeri olmuştur. Esasında Tenes şehrini hicri 261 (875) yılında İlbîre (Elvira) ve Tüdmir’den (Teodomiro)’dan gelen denizciler tesis etmiştir. Ebu Ubeyd el-Bekrî kış aylarında hava şartları yüzünden denize açılmayan denizcilerin kışı sahildeki limanda geçirdiklerini ve

³⁶ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye S. 21.

³⁷ Torres Balbas Almeria İslamica XXII s..418.

³⁸ Ebu Ubeyd el-Bekrî Coğrafyâtü'l-endelüs ve'l-ûrubba (nşr. Abdurrahman Aliel-Hacci) Beyrut 1968 s.127-129.

³⁹ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 38.

bölgede bulunan Berberîlerden izin alarak sahile yakın bir noktada evler çarşılar bina ederek yeni bir şehir kurduklarını aktarır. Daha sonraki süreçte Tenes'e Endülüs'ten yeni gruplar da gelmeye başlamıştır. İlkbahar geldiğinde Tenes'ten hareket eden bu denizciler Meriyyetü Beccâne'ye inerek burada konaklamışlardır.⁴⁰

Eski Romalıların Urci diye isimlendirdiği bölge; coğrafi özellikleri, konumu ve ani deniz saldırılarından korunaklı yapısıyla Endülüslü denizcilerin dikkatini çekmiş ve bu denizciler bölgenin kontrolünü elinde tutan Benû Siracla anlaşarak bölgeye yerleşmişlerdir. Çoğunluğu İspanyol asıllı olan bu denizciler Endülüs tabiatına aşina olmalarının da yardımıyla kısa zaman içerisinde Beccâne'nin hâkimi olmuşlar; sahilden biraz içerde olan bu mıntıkanın imarı için çok çaba harcamışlar ve burayı önemli bir yerleşim yeri haline getirmişlerdir. Bu denizciler Beccâne'yi imar ederken Endülüs mimarlarına ve sanatçılara daima ilham kaynağı olan Kurtuba'yı model almışlar Kurtubadaki köprüye nakşedilmiş olan resmin bir benzerini Beccâne kapısına nakşetmişlerdir.⁴¹

Endülüs emirlerinden Abdullah b. Muhammed (ö.300/912) döneminde Beccâne şehrinde yönetimi denizcilerin liderlerinden biri olan Abdurrezzak b. İsa almış; devlet merkezinin bu bölgeye atfettiği önem artınca, Beccâne'nin gözlem noktaları ve kaleleri peyder pey artmaya başlamıştır. 273 (887) yılında Emir Münzir b. Muhammed (ö.275/888) çoğunluğu İspanyol asıllı denizcilerden oluşan Beccâne ehline yeni köyleri ve kuzeyde Barşâne kalesi, doğuda Nâşir kalesini, batıda Beni Târık ve Hâbiye kaleleri gibi buraya çok yakın olan kaleleri de ekleyerek beldelerinin alanını genişletme imkânı vermiştir.⁴² Bu kaleler batı yönünde Vadi Aş ile Beccâne'nin; kuzeydoğu yönünde ise Beccâne ile Mursiye'nin arasındaki tek kara yolunu kontrol altına almıştır. Anılan denizcilerin yönetiminde Beccâne şehri körfezde demir atmış gemilerin sayısına paralel olarak oldukça parlak bir konuma yükselmiş; savaştan kaçan insanların sığındığı bir bölge haline gelmiştir.⁴³

⁴⁰ El-Bekrî, el-Mağrib, s.61-62; Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 22-23.

⁴¹ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 24-25. Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 41-43.

⁴² İbn Hayyân, el-Muktebes s. 53.

⁴³ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 42.

Himyerî, Beccâne’de on bir hamamın ve çeşitli ticarethanelerinin bulunduğunu; bunun yanında Amr. b. Esved el-Gassânî tarafından inşa edilmiş görkemli bir caminin bulunduğunu aktarır.⁴⁴ Bu dönemde tam anlamıyla bir şehir haline gelen Beccâne’nin istikrar ve huzurlu hali çok sürmemiştir. Nitekim o dönem İlbîre idari merkezine (küre) bağlı olan Gırnata’nın emiri Sevvâr b. Hamdûn, insanların Beccâne’ye olan ilgisinden rahatsız olarak Beccâne’yi yurt edinen denizcileri buradan çıkarma gayesiyle Beccâne’ye saldırma kararı almıştır. Sevvâr b. Hamdûn zengin bir ticaret merkezi konumuna gelen ve giderek insanların toplandığı bir mekân haline gelen Beccâne’ye İlbîre eyaletindeki Araplardan da destek alarak bir sefer hazırlığı içine girmiştir. Bu haberi alan Beccâne’deki denizcilerin lideri Abdurrezzak b. İsa ilk etapta Sevvâr b. Hamdûn ve İlbîre Araplarının gücünden endişe etmiş ve saldırı durumunda karşı koymaya güçlerinin yetmeyeceği mülahazasıyla sulh yoluyla meselenin halledilmesi girişiminde bulunmuştur. Bu çerçevede denizcilerden önde gelen bir grubu Beccâne’nin diğer yerleşimcileri olan Gassânî Araplarına göndermiş ve aralarındaki hilafın çözüme kavuşturulması için çağrıda bulunarak; Sevvâr b. Hamdun ile bir ateşkes görüşmesi yapmalarını istemiştir. Abdurrezzak b. İsa’nın bu çağrısı olumlu karşılık bulmuş Said b. Esved başkanlığında bir heyet, Sevvâr ile görüşmüş ve Sevvâr ordusuyla birlikte Gırnata’ya dönmeye ikna edilmiştir.⁴⁵

Öteden beri süregelen denizcilerle, Gassânî Arapları arasındaki sürtüşme Sevvâr b. Hamdun’un ölümünün ardından tekrar alevlenmiştir. Beccâne’deki Arap unsurlar, Sevvâr b. Hamdun’un halifesi olan İbni Cûdî’yi denizcilere karşı saldırıya teşvik etmek için Gırnata’ya bir heyet göndermişlerdir. Denizcilerle savaşmak üzere ordusuyla Beccâne’ye gelen İbni Cûdî, günlerce savaşmış ancak netice alamamıştır. Savaş devam ederken Katalonya Hristiyan güçlerinden Ampurias Comtu bir fırsatını yakalayarak 15 gemisiyle Beccâne’nin limanı Meriye sahiline demirlemiş ve Meriye körfezinde bulunan Müslümanlara ait gemilerin birçoğunu yakmış ve Beccâne’ye doğru hareket etmiştir. Ancak geceleyin Beccâne surlarına tırmanan denizcilerin çok şiddetli bir direnişiyi karşılaşmışlar, iki taraf arasında çıkan çatışmalarda Half b. Zühri adında denizcilerin önde gelen liderlerinden biri öldürülmüştür. Netice alamayacağını anlayan Katalanlar denizcilerle sulh yapma eğilimine girmiş ve bu sulh Abdurrahman b. Mutarrif

⁴⁴ Himyerî, Ravzu’l-mi’târ s. 538

⁴⁵ İbn Hayyân, el-Muktebes s. 53; Muhammed Ahmet Ebu’l-fazl, Târîhu’l-medîneti’l-meriye s. 44.

el-Hac eliyle gerçekleşmiştir. Öte yandan denizcilere yardım geldiği zannına kapılan İbni Cûdî ise derhal bölgeyi terk etmiştir.⁴⁶

Bu olay denizcilerin şöhretine şöhret katmış, şehrin karşı karşıya kaldığı ciddi tehdit ve tehlikelerin bertaraf edilmesiyle Beccâne şehrindeki imar faaliyetleri genişlemiş; şehrin nüfusu daha da artmış ve bu durum bir ticaret şehri olan Beccâne’de ticari faaliyetlerinde ivme kazanmasına vesile olmuştur. Diğer yandan bu gelişmeler Beccâne halkının zenginleşmesine ve buna bağlı olarak şehre atfedilen değer ve itibarın da ziyadeleşmesine yol açmıştır. Emevî iktidarının merkezi olan Kurtuba’ya uzaklığından dolayı Endülüs idaresinin yörüngesinden çıkan Beccâne halkı bölgede etkinliklerini arttırmalarına paralel olarak 310 (922) yılında Endülüs’te halife unvanını ilk defa kullanan halife Abdurrahman b. Muhammed en-Nâsır’ın (ö.350/961) dikkatini çekmeyi başarmıştır. Halife, Ahmet b. Ebi Tâlib’i ifta vazifesi için beldelerinde görevlendirmiş; Beccâne miladi X. asrın ortalarına kadar stratejik ve ticari önemini muhafaza etmiştir.⁴⁷

Hicri IV. asrın ortalarına gelindiğinde Beccâne, Meriye körfezi karşısında ehemmiyetini giderek kaybetmeye başlamıştır. Halife Abdurrahman en-Nâsır 955 (344) senesinde Beccâne’nin bir gözetleme merkezi ve limanı konumunda olan Meriye’de daha sonra etrafında bir şehir şekillenecek olan kaleyi bina etme emrini verince Meriye çok geçmeden Endülüs’ün en önemli limanlarından biri haline gelmiştir. Yakut el-Hamevî’nin ifade ettiği gibi Beccâne ve Meriye ticaret gemilerinin konaklayıp hareket ettiği doğunun iki kapısı haline gelmiştir.⁴⁸

Miladi XI. asra gelindiğinde Meriye’nin giderek önemini artırmasından mütevellid Beccâne eski gücünü yitirmiş ve Meriye’ye bağlı bir yer konumuna gelmiştir. Endülüs Emevî Devletinin idari merkezi olan Kurtuba’da hilafetin yıkıldığı çalkantılı dönemde ise Beccâne, ciddi ölçüde tahrib olmuştur. Bu asırda Beccâne’de ayakta duran bir sur ya da bir yapı kalmamıştır.⁴⁹ Halife Abdurrahman en-Nâsır döneminde bölgenin bir üssü haline gelen Meriye’de ise Himyerî’nin aktardığına göre

⁴⁶ İbn Hayyân, el-Muktebes s. 89; Emir Şekip Arslan Târihu’l-ğazavâtî’l-Arap Kahire 1933 s. 124.

⁴⁷ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târihu’l-medîneti’l-meriye s. 31.

⁴⁸ Yâkut el-Hamevî “Mucemu’l-buldân” V/119; Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târihu’l-medîneti’l-meriye s. 31.

⁴⁹ İdrisî, Nüzhetü’l-müşâtâk s. 200.

surların içerisinde sağlam bir kale inşa edilmiştir. Ayrıca Halife'nin emriyle burada bir tersane de bina edilmiştir.⁵⁰

1.2.2. Endülüs Donanması ve Donanmanın Deniz Üslerinden Biri Olan Meriye

Müslümanların Endülüs'ü fethetmelerinden, II. Abdurrahman (ö.238/852) dönemine kadar düzenli bir donanmalarının olduğunu söylemek güçtür. II. Abdurrahman döneminde Normanların (Vikingler) Endülüs'ün batı sahillerine ve İşbiliye'ye saldırılarından sonra İşbiliye'de (Sevilla) bir tersane (Darussinaa) yapımına başlanmıştır. Devletin kuruluşundan itibaren Endülüs Emirleri iç karışıklıklarla ve kuzeydeki Hristiyan kuvvetlerle uğraşmak durumunda kalmıştır. Ayrıca Endülüs Emevî yöneticilerinin kuzeydeki Frenk kuvvetlerinden daha ziyade Doğu Roma (Bizans) ile yakın ilişkiler kurduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Abbasîlerle Doğu Roma arasındaki husumet Endülüs Emevîlerini Bizansla iyi ilişkiler kurmaya itmiştir.⁵¹ Ayrıca fetihden kısa bir süre sonra zuhur eden Reconquista⁵² hareketi de ilk dönemlerden itibaren Endülüs idaresini yoğun bir şekilde meşgul etmiştir.⁵³

Abdurrahman ed-Dâhil Endülüs'te yönetimi ele geçirdikten sonra iç isyanları bastırıp ülkede istikrarı sağlamakla meşgul oldu. Bu nedenle o ve ondan sonra II. Abdurrahman'a kadarki süreçte görev alan Endülüs emirleri sağlam ve organize bir donanma tesis edememişti.⁵⁴

Endülüs'ün sahil şeridinde bulunan şehirlerde ikamet eden bazı denizcilerin ziraat ve sanayi ürünleri ticareti münasebetiyle Akdeniz sularında yolculuk yaptığı bilinmektedir. Aynı zamanda bu denizciler Frankların hâkimiyetindeki sahillere ve Akdeniz'deki bazı adalara da akınlar gerçekleştirmektedir. Sarakusta (Zaragoza)⁵⁵emîrinin liderlik ettiği bu denizcilerin ana mıntıkası Endülüs'ün kuzeydoğu

⁵⁰ Himyerî, er-Ravzü'l-mi'târ, s. 183, Makkarî, Nefhu't-tîb I/153.

⁵¹ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 33.

⁵² Hristiyanların Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma hareketi.

⁵³ Şeyban Lütî, Reconquista s. 70-120.

⁵⁴ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 33

⁵⁵ Günümüzde "Zaragoza" şeklinde isimlendirilen ve İspanya'nın kuzeydoğusunda Ebro nehrinin sağ yakasında bulunan şehir 95/714 yılında Müslümanlar tarafından fethinden, 512/1118 yılında Aragon kralı I. Alfonso'nun ele geçirişine kadar Müslümanların hakimiyetinde kalmıştır. 404 yıllık bu süreçte Sağru'l Ala bölgesinin merkezi konumunda olan Sarakusta, Kuzeydeki Hristiyan krallıklarıyla mücadelede önemli bir rol oynamıştır. (Makkari, Nefhu-tîb I, 150-166, 196, Casim el-Ubudi Sarakusta DÎA 2009 İstanbul XXXVI/113-115)

sahillerinde yer alan Turtûşe (Tortosa)⁵⁶ ve Belensiye (Valencia)⁵⁷ şehirleri arasındır. Bu denizciler miladi IX. yüzyılın ortalarında Karolinciyyûn⁵⁸ deniz kuvvetlerinin dağılmasından sonra Frank sahillerine hücumlar gerçekleştirmiştir.⁵⁹

Endülüslü denizcilerin bir başka mıntıkası ise yarımada'nın güneydoğu sahillerinde bulunan “Meriyyetü Beccâne” bölgesidir. Bu denizciler Kartacne (Cartagena)⁶⁰ körfezinde bulunan Eşkubars (Escombreas) limanına uğrayıp oradan Beccâne'nin limanı Meriye'de demirliyordu. Ebû Ubeyd el-Bekrî bu denizcilerin bazı önde gelenlerinin isimlerini paylaşarak; yukarıda da aktarıldığı üzere bunların Mağrib-i Evsat'ta Tenes şehrini kurduklarını aktarır.⁶¹ Ayrıca bahsi geçen bu Endülüslü denizciler hicri III. asrın başlarında Ebû Hafs Ömer b. Şuayb el-Bellûtî önderliğinde İskenderiye'yi⁶² ve İkrıdaş adasını ele geçirdi. Yine aynı yüzyılın başlarında hicri 214 yılında Esbağ b. Vekil ve arkadaşlarından oluşan bir grup Endülüslü denizci Sicilya⁶³ adası fethinde Ağlebîler'e⁶⁴ yardım etti. Ancak Endülüslü denizcilerin bu

⁵⁶ Endülüş'ün kuzeydoğusunda Ebro nehrinin oluşturduğu deltanın başlangıcında bir dağ eteğinde bulunan şehir, Müslümanlar tarafından 95/714 yılında fethedilmiştir. En parlak dönemini Endülüş Emevî döneminde yaşayan Turtûşe (Tartûşe/Tortosa) 844 yılında Normanların Endülüş'e yönelik saldırılarının berteraf edilmesinde ve Frank kıyılarına yapılan hücumlarda önemli rol oynamıştır. II.Abdurrahman'ın emriyle Turtûşe'de bir tersane kurulmuş ve denizcilik eğitimi verilmiştir. (*İdrisî, II/555 Himyeri, s.391, Birsal Küçükspahioğlu Turtûşe, DİA 2012 İstanbul XLI/429-430*)

⁵⁷ Günümüzde Valencia adıyla bilinen ve İspanya'nın üçüncü büyük şehri olan “Belensiye” Romalılar tarafından Guadalaviar (Vadilebyaz) nehri kıyısında askeri garnizon olarak kurulmuştur. Akdeniz sahiline 4 km uzaklıkta olan şehir 95 (714) yılında fethedilmiş; ancak Berberîlerin Emevî otoritesini kabul etmeyip kendi başlarına hareket etmesi sebebiyle merkezi idareye tam olarak bağlanamamıştır. Hakem b. Hişâm zamanında şehir hakimiyet altına alınmış; ancak III. Abdurrahman döneminde yeni bir isyan daha çıkmıştır. Endülüste hilafetin yıkılışının ardından Tavâif döneminde Âmirîlerin kontrolüne giren Belensiye, 1094 yılında İspanyollar tarafından ele geçirilmiş ve bu durum 1102'de Murâbitlar'ın şehre girişine kadar devam etmiştir. Neticede Belensiye Kurtuba'dan iki yıl sonra Aragon Kralı I. Jacqies tarafından ele geçirilerek Hristiyan topraklarına katılmıştır. (*M.Abdullah İnân Duvelu't-tavâif s.221-241, İbn İzârî el-Beyânü'l-muğrib II 83*)

⁵⁸ Carolingian hanedanı Charles Martel (İslam kaynaklarında şarلمان şeklinde geçer.) tarafından milattan sonra VII. yüzyılda kurulan Frenklerin asillerinden olan bir aile (*Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl Târîhu'l-meriye s. 46*)

⁵⁹ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s.34-35

⁶⁰ Günümüz İspanyasında Mursia özerk bölgesinde bulunan bir şehir,

⁶¹ el-Bekrî, Kitâbu'l-mağrib fî zikri bilâd-i ifrîkiyye ve'l-mağrib (nşr. Du Selan) Cezayir 1911 s.81

⁶² Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların kesişim noktasında yer alan İskenderiye, Afrika ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir. 21/642 yılında Amr b. As tarafından fethedilen şehir Müslümanların hakimiyetinde olduğu dönemler arasında en parlak günlerini Memlûkler döneminde yaşamıştır. 923/1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferiyle Osmanlı hakimiyetine giren İskenderiye, günümüzde Mısır'ın ikinci en büyük şehri ve en önemli limanıdır. (*Eymen Fuat Seyyid “İskenderiye” DİA İstanbul 2000 XXII 576-580*)

⁶³ Arapça kaynaklarda Sıkkiliye şeklinde geçen ve 25.708 km²'lik yüzölçümüyle Akdeniz'in en büyük adası olan Sicilya'ya Müslümanların gerçekleştirdiği ilk akın Suriye valisi Muaviye b. Ebu Sufyan'ın gönderdiği küçük çaplı donanmayla olmuştur. Gerek bu ilk akınlarda gerekse Muaviye'nin halife olduktan sonra gerçekleştirdiği akınlarda başarılı olunamamıştır. Emevîlerin Kuzey Afrika valisi Musa b.

faaliyetlerinin Kurtuba hükümetinin resmi onayıyla gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.⁶⁵ Netice itibariyle denilebilir ki, Doğu ve Güneydoğu yönünü Akdeniz'in; Batı, Kuzeybatı ve Güneybatı yönlerini ise Atlantik okyanusunun çevrelediği Endülüs'ün haiz olduğu bu coğrafi tabiatı, doğal olarak halkının teveccühünü denize yöneltmiştir. Endülüs sahil şeridinde ikamet edenler ticari faaliyetlerin yanında bölgede vuku bulan askeri olaylara da ya doğrudan ya da dolaylı olarak müdahil olmuştur.

Endülüs idaresinin Akdeniz'de güçlü bir donanma bulunduran Doğu Roma'yla; Abbasîlerin ortak düşmanları olması hasebiyle iyi ilişkiler kurması, yarımadanın fethinden itibaren iç karışıklıklarla uğraşmaları ve bu mücadelelerinde ciddi ölçüde bir donanmaya ihtiyaç duymamaları nedeniyle, Endülüs idaresinin ilk dönemlerde güçlü bir donanma teşekkül ettirmedikleri hususu üzerinde durulmuştu. Ancak Normanların (Vikingler) ilk olarak 229 yılında Endülüs sahil şeridindeki bazı yerleşim yerlerine saldırılarıyla birlikte Endülüs'ü dış tehditlerden muhafaza etmek için tam teçhizatlı bir donanma gücünün teşekkül ettirilmesinin zarureti görülmüş oldu.

Bu noktada kuzey (north) ve adam (man) kelimeleri bir araya getirilerek türetilen ve kuzey bölgelerinde yaşayan insan anlamına gelen Normanların Endülüs sahillerine gerçekleştirdikleri akınlarla ilgili de kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

İslam tarihi kaynaklarında Avrupalıların bu millete verdiği ismin Arapçaya aktarılmış şekliyle “Erdimaniyyun” ya da inançları göz önüne alınarak “Mecus” şeklinde isimlendirilen “Normanlar” ilk kez Endülüs'ün Atlantik okyanusuna bakan batı kıyılarına 229/844 yılında saldırmıştır.⁶⁶ Uşbûne (Lizbon)⁶⁷ açıklarında ortaya çıkan

Nusayr da Sicilya adasını ele geçirmek için birkaç teşebbüste bulunmuş; ancak netice alamamıştır. Miladi X. yüzyılın başlarında toplamda yetmiş beş yıl süren bir mücadelenin ardından Ağlebîler'in kontrolüne giren Sicilya, 909 yılında Ağlebîler'i ortadan kaldıran Fatımîler'in hakimiyetine girmiştir. Ada Fatımîler tarafından vali olarak atanan Hasan b. Ali el-Kelbî'nin doksan yıllık yarı bağımsız yönetiminde Müslümanların hükümlerini kurduğu dönemler açısından değerlendirildiğinde en parlak günlerini yaşamıştır. (Mahmut H. Şakiroğlu *Sicilya DİA İstanbul 2009 XXXVIII 138-1399*)

⁶⁴ Ifrikiye, Cezayir ve Sicilya'da hüküm süren Ağlebîler Hanedanı Abbasi Halifesi Mansur tarafından Ifrikiye'ye gönderilen Ebu Müslim'in kumandanlarından Ağleb'in oğlu İbrahim tarafından kurulmuştur. İbrahim b. Ağleb, Harun Reşid döneminde önce Zap valiliğine, ardından zekâsı ve kabiliyeti ile kendisini ispat ederek Ifrikiye valiliğine atanmış; böylelikle Ağlebîler hanedanının temelleri atılmıştır. (Seyyid Abdulaziz Salim, *Tarihu'l Mağrib fi'l Asri'l İslami s.286-375, Hasan İbrahim Hasan Tarihu'd -devleti'l Fâtımiyye Kahire 1981s.43-50*)

⁶⁵ El-Bekrî, *Kitâbu'l-mağrib fî zikri bilâd-i ifrikiyye ve'l-Mağrib*, s. 70

⁶⁶ Dadan Ali, “Tarihte İslam Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları” İstem 2015 s.111-124

⁶⁷ İslam tarihi kaynaklarında el-Uşbûne, el-Esponiye, Leşbune isimleriyle kaydedilen Uşbûne şehri Atlas okyanusunun kıyısında Tajo nehrinin denize ulaştığı kesimden 13 km içeride yer alır. Uşbûne Mûsâ b.

Normanlar, o sıralar Uşbûne yöneticisi olan Vehbullah b. Hazm tarafından güçlü bir mukavemetle karşılanmış; on üç gün süren mücadelenin akabinde Vikingler bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Vehbullah b. Hazm durumu Endülüs Emevî Emîri II. Abdurrahman'a bildirerek sahil boylarının Normanlardan gelecek tehlikelere karşı daha korunaklı hale getirilmesi uyarısında bulunmuştur. Vikingler Uşbûne'den Kâdis şehrine oradan Şedûne bölgesine geçmişler; özellikle Şedûne şehrinde Müslümanlarla aralarında şiddetli çatışmalar gerçekleşmiştir.⁶⁸

230/844 yılında Vadi'l Kebir üzerinden İşbîliye'ye ulaşan Normanlar şehre 12 km uzaklıkta karargâh kurdukları bölgede Müslümanlarla karşı karşıya gelmiş ve gerçekleşen ilk çatışmalar Müslümanların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Normanların ilerleyişi bir türlü durdurulamamış ve netice itibarıyla Vikingler İşbîliye şehrine girmeyi başarmışlardır. İslam tarihi kaynaklarında Vikinglerin İşbîliye'de kaldıkları süre ile alakalı farklı bilgiler mevcuttur. Bir gece,⁶⁹ yedi gün⁷⁰ kırk iki gün⁷¹ kaldıklarını öne sürenler vardır. Muhtemelen kırk iki gün kaldığını öne süren İbn İzârî ya da kırk üç kaldıklarını öne süren Zehebî, Vikinglerin bu bölgeden tamamen ayrılışını esas almışlardır. Nitekim 7 gün boyunca İşbîliye'yi tahrip eden Normanlar Kaptıl (Captel) adasına dönmüş ve bir süre sonra tekrar İşbîliye üzerine yürümüşlerdir.⁷²

Normanların ardı arkası kesilmeyen bu saldırılarını gözlemleyen ve başkent Kurtuba'nın da muhtemel bir Viking saldırısıyla baş başa kalacağını düşünen Endülüs emîri II. Abdurrahman, Vikingleri durdurmak için adeta bir seferberlik başlatmış; derhal İşbîliye'ye bir süvari birliğini sevk etmiş; "Trablada" mevkiinde iki ordu karşı karşıya gelmiş, Müslüman ordusu Vikingleri yenilgiye uğratarak İşbîliye'den çıkartmıştır.⁷³

Normanlar 245/859 yılında Endülüs'e yeni bir çıkartma yapmışlardır. Emir Muhammed b. Abdurrahman Vikingleri geri püskürtmek için bir ordu göndermiş; Normanların iki gemisinden biri yakılmış diğeri de ele geçirilmiştir. Nitekim Vikingler

Nusayr'ın oğlu Abdülaziz b. Musa tarafından fethedilmiş (97/716) ve Masmude kabilesine mensup berberîler bu bölgeye yerleştirilmiştir. (*Cumhur Adıgüzel "Uşbûne" DİA İstanbul 2012 XLII s.397-399*)

⁶⁸ İbn Esîr el-Kâmil fi't-târîh thk, Halil Memun Şiyha, Beyrut, 2007 V/503; İbn İzârî el-Beyanu'l- Muğrib I/232; Himyerî, Ravzu'l-mi'târ s.250-300

⁶⁹ İbn Esîr, el_Kâmil, V/504

⁷⁰ İbn Said el-Mağribî, el-Muğrib, fi Hule'l-mağrib (thk.Şevki Dayf) Kahire Daru'l Mearif 1955 I/49.

⁷¹ İbn İzârî el-Beyânü'l-muğrib, II/88.

⁷² İbn Esîr, el-Kâmil fi't-târîh VI, 50-55.

⁷³ Yıldız, Hakkı Dursun Abdurrahman II DİA İstanbul 1988 I /151-152.

bu saldırılarında ilki kadar zarar verememiştir. Zira II. Abdurrahman ilk Viking saldırılarından sonra Endülüs'ün sahil bölgelerini sağlamlaştırıp iyi bir donanma kurmak için birçok adım atmıştır.⁷⁴

Kaynaklarda Normanların Endülüs'e 355/966 yılında bir kez daha saldırı gerçekleştirdiği aktarılır.⁷⁵ Yirmi sekiz gemiden müteşekkil bir donanmayla gerçekleşen saldırıda Vikingler'in kıyı boyunca birtakım tahribatlar bırakarak ilerlediği ve Uşbûne şehrine ulaştığı aktarılır. Burada Müslümanlar tarafından durdurulan Vikingler İşbîliye'den gelen destekle geri püskürtülmüştür. Endülüs donanması Vadi Şelb yakınlarında Vikingleri yenilgiye uğratmış ve gemilerini ele geçirmiştir.⁷⁶

Bunun dışında 360/970 yılında Endülüs'ün batı kıyılarında yeni bir Viking tehlikesi ortaya çıkmıştır. Olası bir saldırıya karşı Meriye şehrinde bulunan donanma kuvvetleri de Atlas Okyanusuna açılmıştır. Kaynaklar herhangi bir çatışmanın gerçekleştiğinden bahsetmemektedir. Zira daha önce edinilen tecrübelerden hareketle Endülüs yönetimi, Endülüs'ün Akdeniz ve Atlas okyanusuna bakan sahillerinde gerekli tedbirleri almıştır.⁷⁷

Normanlar'ın Endülüs'e karşı gerçekleştirdiği son iki saldırı II. Hakem (ö.366/976) döneminde meydana gelmiştir ve bu saldırıların bertaraf edilmesinde Endülüs donanmasının karargahlarından biri olan Meriye'nin de önemli bir rolü olmuştur.

Hicri 300 yılında Abdurrahman b. Muhammed, (III. Abdurrahman) Endülüs'te yönetime geçince iç ve dış tehditlere karşı Endülüs'ü muhafaza etmek için Endülüs deniz kuvvetlerini desteklemeyi ve bu çerçevede güçlü bir donanma oluşturmayı kararlaştırmıştır. Endülüs donanmasında bulunan gemi sayısını artırmak için çeşitli girişimlerde bulunan III. Abdurrahman, daha donanımlı ve dönemin imkanları çerçevesinde teşkilatlandırılmış bir donanma tesis etmiştir.

III. Abdurrahman'ın inşa ettiği Endülüs donanmasının kumandanı Muhammed b. Rumâhis'tir. Abdurrahman b. Muhammed döneminden önce sahilden gelen tehditlere

⁷⁴ S. Muhammed İmâmuddin, Endülüs Siyasi Tarihi s.139-140.

⁷⁵ İbn İzarî, el-Beyânu'l-muğrib II/239.

⁷⁶ Dadan Ali, 122; M. Ahmet Ebu'l-Fazl Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 50 -51.

⁷⁷ Dadan Ali, 123.

karşı ülkeyi savunma gayesiyle bir donanma inşa etme girişimleri olmuşsa da esasında Endülüs donanmasını hakiki anlamda ilk tesis edenin Abdurrahman b. Muhammed olmuştur. O, Turtûşe, Cezîretü'l Hadra, Malaga, Mayorka, Şelb, Kasr-ı Ebî Dânis ve Dâniye gibi Endülüs'ün çeşitli bölgelerinde tersaneler bina ettirerek donanmadaki gemi sayısını arttırmıştır.⁷⁸ Nitekim İbn Haldûn (ö.808/1406) bu dönemde Endülüs donanmasındaki gemi sayısının 200 ya da 200'e yakın bir sayıya ulaştığını aktarır.⁷⁹

Hilafet döneminde Meriye kıyılarının önemi giderek yükselmiş ve Meriye hicri IV. asrın sonlarında Endülüs'ün en önemli limanlarından biri olmuştur. Kuşkusuz Meriye'ye bu itibarı kazandıran etken; geniş ve derin körfeziyle Endülüs donanma birliklerindeki birçok geminin sığabileceği bir limana sahip olmasıdır. Bu dönemde Meriye limanına gelen gemiler burada bir müddet demirlemekte, ihtiyaç duydukları malzeme ve ürünleri buradan temin edip tekrar hareket etmekteydi. Zira o dönemin imkanlarıçerçevesinde büyük çapta diyebileceğimiz gemiler inşa edilen Meriye tersanesinde donanmanın ihtiyaç duyduğu ve gemiler için lazım olacak alet, edevata da ulaşmak mümkündü.⁸⁰

II. Abdurrahman döneminden itibaren Normanların belli aralıklarla Endülüs sahillere hücumlar gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu hücumların bazılarında da etkili olup Endülüs idaresini ciddi ölçüde endişe ettiğine değinilmişti. Netice itibariyle Endülüs yönetimi, güçlü bir donanma tesis etmek gayesiyle gemi yapımına ağırlık vermeye başladı. III. Abdurrahman döneminde gemi yapım faaliyetleri hız kazandı ve tersanelerin sayıları arttırıldı. Bu dönemde güç kazanan Endülüs donanması, Normanlara karşı yürütülen mücadelenin yanı sıra Fâtımîlere karşı da önemli rol üstlendi. 302 (914) yılında Endülüs donanması Cebel-i Târik boğazını kontrol altına alarak Fâtımîlerle ittifak yapan İbn Hafsûn'a (ö.305/918)⁸¹ Kuzey Afrika'dan yardım

⁷⁸ S. A. Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye s.37.

⁷⁹ İbn Haldûn, Mukaddime (nşr. Ali Abdulvahid Vafi) II/629.

⁸⁰ S.A. Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 37.

⁸¹ 246 (860) yılında Malaga civarında doğan ve Endülüs Emevî devletini uzun yıllar uğraştıran isyancı lider Ömer b. Hafsûn Müslüman olmuş tanınmış bir İspanyol aileye (Müvelledun) mensuptur. Kendisine bağlı olan gruplarla birlikte harap halde olan Bübeşter kalesine yerleşip 267 yılında ilk isyan hareketini buradan başlatan İbni Hafsûn etrafına topladığı Müvelledûn ve Berberîlerden oluşan kitleyle Endülüs idaresini uzun zaman meşgul etmiştir. 305/918 yılında vefat etmiş; onun ölümünün ardından başlattığı hareketi çocukları tarafından on yıl daha devam ettirilmiştir. Neticede III. Abdurrahman İbni Hafsûn hareketinin merkezi olan Bübeşter kalesini 315/928 yılında ele geçirerek yıktırmıştır. (*Birsel Küçüksipahioğlu, Ömer b. Hafsûn DİA İstanbul 2007 XXXIV/64-65*)

gelmesine engel oldu.⁸² 314 yılında Tanca⁸³ ve Melile'nin⁸⁴ 318 yılında Sebte'nin ele geçirilmesinde büyük rol oynadı. Bu süreçte Endülüs donanmasının üslerinden biri de Meriye kıyılarıydı. Nitekim 320 yılında Abdurrahman en-Nâsır'ın emriyle 15 gemiden müteşekkil bir birlik Meriye kıyılarından Arşegul⁸⁵ adasını muhasara etmek için hareket etmiş, ancak yapılan bu hamle başarısızlıkla sonuçlanmış ve Endülüs gemileri aynı yıl Ramazan ayında Meriye'ye geri dönmüştür.⁸⁶

Hicri 333 yılında Endülüs donanmasının komutanı Muhammed b. Rumâhis, 15 savaş gemisiyle Endülüs kıyılarında birçok çatışmalara girmiş, ertesi yıl da komuta ettiği gemileriyle Meriye kıyılarından Afrika'daki Fâtımîlerin kontrolü altında bulunan bazı bölgelere hücumlar gerçekleştirmiştir.⁸⁷

Hicri 344 yılında Endülüs emîri Abdurrahman en-Nâsır, Meriye tersanesinde daha önce benzeri görülmemiş bir gemi inşa edilmesini istemiş ve bu gemi doğuya doğru harekete etmek üzere Akdeniz'e açılmıştır. Akdeniz sularında o sıralar Sicilya'nın idaresini elinde bulunduran Hüseyin b. Ali'nin, Fâtımî halifesi el-Muiz Lidinillah'a (ö.365/975) gönderdiği elçisinin bulunduğu gemiyle karşılaşmış ve Endülüs denizcileri bu gemiyi ele geçirmiştir. Bunu haber alan Fâtımî Halifesi Muiz, Hüseyin b. Ali komutasında bir birliği Endülüs kıyılarına yönlendirmiş ve bu birlik Meriye kıyılarına saldırmıştır. Meriye limanına giren Fâtımî gemileri limanda demirlemiş bulunan Endülüs gemilerini yakmış ve o sırada Abdurrahman en-Nâsır ve yakınlarına ait mallar ile İskenderiye'den dönmüş olan büyük bir gemiyi de ele geçirmişlerdir.⁸⁸

⁸² Ahmet Muhtar Abbâdi, *Siyâsetu'l-fatımiyyîn nahve'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Mecelle Ma'had Dirasatul İslamiyye, Madrid 1957 V/206.

⁸³ Günümüzde Fas'ın kuzeybatısında yer alan şehir Cebel-i Tarık boğazı ile Atlas okyanusunun bittiği noktanın 10 km kadar doğusunda bulunur. Tanca 62/681-82 yılında Emevî valisi Ukbe b. Nâfi tarafından barış yoluyla fethedilmiş; ancak fetihden hemen sonra bölgenin yerlileri olan Berberîler isyan çıkarmıştır. Çıkan isyanlar Mûsâ b. Nusayr tarafından bastırılmış ve Târik b. Ziyad şehrin valiliğine getirilmiştir. IX. Yüzyılda İdrisîler'in eline geçen Tanca III. Abdurrahman döneminde tekrar Endülüs topraklarına katılmıştır. Ancak İdrisîler Humeyd b. Yesal komutasındaki Fâtımî ordusunun desteğiyle Tanca'yı geri almışlardır. (Semih Zaza "Tanca" *Mevsûâtü'l Arabiyye, Dimaşk 2001, XII, 615-616*)

⁸⁴ Günümüzde İspanya'nın Kuzey Afrika bölgesinde bulunan ve Septe ile birlikte özerk konumunda Melila şehri, konum itibarıyla Meriye şehrinin tam karşı kıyısında bulunur.

⁸⁵ Tilimsan yakınlarında bir bölge.

⁸⁶ El-Bekrî, *el-Mağrib fi-zikri bilâdi ifrikiyye ve'l-mağrib* s. 78.

⁸⁷ İbn Esîr el-Kâmil, VIII/184.

⁸⁸ İbn Esîr, *el-Kâmil*, VIII /185.

Meriye şehrinde birtakım tahribatlar yaptıktan sonra salimen Mehdiye şehrine⁸⁹ dönen Fâtımî birliklerinin bu saldırılarına karşılık olarak 345 yılında Ğâlib b. Abdurrahman (ö.371/981) liderliğinde 60 gemiden müteşekkil bir birlikle Afrika sahillerine birtakım hücumlar gerçekleştirilmiştir. Endülüs birliklerinin bu saldırılarda hedefi Harez limanıyla Susa⁹⁰ sahilleri olmuştur.⁹¹

Abdurrahman en-Nâsır sadece Endülüs kıyılarında ve Afrika sahillerindeki Müslüman düşmanlarıyla değil, Katalan ve Frenklerle de mücadele etmiştir. Bu çerçevede hicri 328 yılında Muhammed b. Rumâhis, iki savaş gemisiyle birlikte Meriye'den Turtûşe'ye geçmiş oradan kendisine katılan 14 gemi ile birlikte Frenk sahillerine yönelmiş; fakat şiddetli bir fırtına nedeniyle Meriye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır.⁹²

Abdurrahman en-Nâsır döneminde Meriye kıyılarının Endülüs donanmasının merkezlerinden biri olmasının temel sebebi yüksek tepelerin arasında korunaklı bir limana sahip olmasıdır. Başlangıçta bir kule inşa edilerek Beccâne için bir gözetleme merkezi olarak kurulan ve daha sonra etrafı surlarla çevrilen Meriye'nin etrafına savunma gücünü arttıracak küçük çapta kaleler inşa edilmiştir. Bu kaleler; Kasaba'nın güneybatısında bulunan Burce ve Şense kaleleri ile şehrin güneydoğu istikametinde bulunan Kabta kalesidir. Tüm bu kaleler Beccâne ve Meriye bölgesini daha korunaklı hale getirmiştir. Zira sahil bölgesinde bulunan şehirler her an denizden gelebilecek saldırılara karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu hususu İbn Haldûn şöyle dile getirir. *“Deniz kıyılarında kurulan şehir ya da ülkelerde daima şu durum gözlenir; söz konusu sahil kenti ya korunaklı bir tepenin üzerine inşa edilmiştir, ya da dışarıdan gözlemlendiğinde kalabalık nüfuslu güçlü bir devlet izlenimini verir. Öyle ki, böyle bir yerleşim yerine düşman ani saldırılarda bulunmayı göze alamaz. Deniz kıyısında bulunan bir belde,şayet küçük grupların iskân ettiği bir yerse; ya da dışardan gelecek saldırı*

⁸⁹ İsmi ilk Fâtımî halifesi Ubeydullah el-Mehdî'den alan Mehdiye şehri Tunus'un doğu sahilinde Akdeniz'e doğru küçük bir çıkıntı şeklinde uzanan kayalık yarımadaının üzerine kurulmuştur. “Kavas Ahmet, Mehdiye, DİA, Ankara 2003/XXVIII/386-387.

⁹⁰ Günümüzde Tunus ülkesinin sınırları içerisinde yer Susa, önemli bir turizm merkezidir. Şehir Akdeniz kıyısında Hammâmet körfezinde yer alır.

⁹¹ İbn İzârî el-Beyânu'l-muğrib, II/ 318.

⁹² Uzrî, Tersî'ul-ahbâr I/ 81.

girişimlerini fark edip hemen önlem alınabilecek bir tepenin üzerinde inşa edilmemişse her an ani baskınlarla karşı karşıya kalabilir.”⁹³

Bunun yanında İbn Haldûn sahil bölgelerindeki şehirlerin veya ikamet edilen limanların bir nehre ya da su kaynağına yakın olmasını da zaruri addetmektedir.⁹⁴ Zira bu bölgede yaşayan insanların hayatını idame ettirebilmeleri için kolaylıkla ulaşabilecekleri su kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Bu çerçevede daha önce de değinildiği üzere Beccâne nehri bu bölgedeki insanların su ihtiyacını kısmen de olsa karşılamaktadır.

Meriye şehrinin zikredilen bu meziyetlerinin yanı sıra; onun geniş ve derin körfezine de tekrar vurgu yapmak gerekir. Öyle ki bu özelliğiyle çok sayıda gemi aynı anda kıyılarında demirleme imkanı yakalamaktadır. Ayrıca kıyılarında dalgaların az olması da Meriye’yi daha cazip hale getirmektedir. Meriye’nin bu özelliğine, 407 yılında Hayrân el-Amirî’yi övmek için kaleme aldığı kasidesinde dile getiren İbn Derrâc;⁹⁵ Akdeniz’de yolculuk yapan birinin geminin içinde Meriye sahilinde inşa edilmiş köşkü gördüğünde hemen burada konaklamak isteyeceğini aktarır.⁹⁶

Abdurrahman en-Nâsır’ın son dönemlerinde Endülüs donanmasındaki gemi sayısı 300’e ulaşmıştır. Abdurrahman’dan sonra halife Hakem el-Mustansır’ın hilafetinde bu sayı daha da artarak 600’leri bulmuştur. Endülüs’ün Viking tehlikesiyle karşı karşıya olduğu dönemde İşbîliye şehri donanma güçlerinin merkezi konumundayken; Fâtımîlerle mücadelede benzer rolü Meriye şehri üstlenmiştir. Bu dönemde donanma birliklerinin çoğunun karargâhı Meriye kıyılarıdır. Hakem el-Mustansır,⁹⁷ Meriye üssünü

⁹³ İbn Haldûn, Mukaddime III/839.

⁹⁴ İbn Haldûn, Mukaddime III/ 839.

⁹⁵ Berberî asıllı olup, 347/958 yılında Kastallede (Castalle) doğan İbn Derrâc el-Kastallî Hacı İbn Ebu Âmir el-Mansûr’un huzurunda okuduğu bir şiirden sonra tanınmıştır. “*İbn Derrâc, Benli Mehmet Sami, DİA, İstanbul 1999 XVIII/412-13*”

⁹⁶ İbn Hatîb, A’mâlu’l-a’lâm, (nşr. Ahmet Muhtar el-Abbâdi-Muhammed İbrahim el-Kettânî) Mağrib 1964, s.212.

⁹⁷ 303/915 yılında doğan II. Hakem, babası III. Abdurrahman’ın ölümü üzerine 350 yılında el-Mustansır billah lakabıyla halife olmuştur. II. Hakem babası tarafından ülkede iç istikrar sağlandığı için ülke içinde ciddi bir engelle karşılaşmadan dış tehditlerle mücadele etmiş ve Fâtımîler tarafından desteklenen İdrisîleri bozguna uğratmıştır. Aynı şekilde Endülüs’ün batı sahillerine saldıran Normanlar da bertaraf edilmiştir. II. Hakem, on bir yaşındaki oğlu Hişam’ı veliaht tayin edip 365 yılında vefat etmesiyle birlikte bazı tarihçilere göre Endülüs Emevî devletinin çöküş süreci başlamıştır. “*Hakem II, Özdemir Mehmet DİA, İstanbul 1997 XV74-75, Dozy, el-Müslimûn fi’l-Endelüs(trc: Hasan Habeşi) s.448-456.*

daha muhkem hale getirmeye çalışmış; Fâtımîlere karşı yürütülen askeri mücadelede önemli bir üs olan Meriye’de birtakım ıslah faaliyetleri gerçekleştirmiştir.⁹⁸

Hicri 355 yılının Recep ayında Endülüs idaresine, batı sahillerinde Kasr-ı Ebî Dânis⁹⁹ sularında Norman gemilerinin görüldüğü yönünde bir haber ulaşır. Norman güçleri Kasr-ı Ebi Dânis sularından ilerleyerek günümüzde Portekiz’in başkenti olan Uşbûne (Lizbon) düzlüklerine ulaşırlar ve Müslümanlarla Normanlar arasında şiddetli bir savaş gerçekleşti; İşbîliye donanmasının da destek verdiği bu savaşta her iki taraf da ciddi kayıplar verdi ve savaş Normanlar’ın yenilgisiyle sonuçlandı. Normanlar’ın batıya doğru çekilmesinin akabinde İşbîliyye donanması da kendi üssüne dönüş yapmıştır. Her ne kadar Normanların bu saldırısı bertaraf edilmiş olsa da bu savaş Endülüs yönetimine, donanmalarını teşkil eden gemilerinin Norman gemilerinden daha zayıf olduğu gerçeğini hatırlatmıştır. Zira Norman gemilerinin hareket kabiliyeti ve süratleri Endülüs gemilerinden üstündür. Bu itibarla Halife II. Hakem (ö.366/976), İşbîliye’de Norman gemileri gibi gemiler inşa edilmesi için İbn Fudays’a bir talimat vermiştir. Mamafih Endülüs’ün batısına çekilen Normanlar’ın daha ayak izleri tazedir ve Halife II. Hakem, yeni bir Norman saldırısından endişe etmektedir. Nitekim halife tahmininde yanılmamıştır ve Vadi Şelb savaşından 5 yıl sonra 360 yılında Endülüs’ün batı kıyılarında Normanlar yeniden zuhur etmiştir. Halife II. Hakem o sıra Kurtuba’da olan donanma komutanı Abdurrahman b. Rumâhis’e Meriye’ye gitmesi ve orada donanma için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Batı’ya hareket etmesi yönünde bir talimat verir.¹⁰⁰ İbn İzârî, Meriye’deki donanma güçlerinin de İşbîliye’ye geçtiğini ve donanma birliklerinin İşbîliye’de toplandıktan sonra Abdurrahman b. Rumâhis önderliğinde Norman tehlikesine karşı koymak için batıya yöneldiğini aktarır.¹⁰¹

II. Hakem Kurtuba’da bulunan Endülüs tarihinin önemli kumandanlarından olan Galip b. Abdurrahman en-Nâsırı’yi (ö.371/981) ¹⁰² bu savaşta kara ve deniz

⁹⁸ İbn İzârî, el-Beyânu’l-muğrib II/353.

⁹⁹ Günümüzde Portekiz sınırları içinde kalan bir Kasr-ı Ebî Dânis (Alcacer do Sal) Endülüs’ün batısında yer alır.

¹⁰⁰ Seyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu’l-medîneti’l-meriye s. 44.

¹⁰¹ İbn İzârî, el-Beyânu’l-muğrib, II/360.

¹⁰² Slav (Saklebî) asıllı olup III. Abdurrahman’ın azathılarından olan Galip, Abdurrahman en-Nasır kendisine oğlum diye hitap ettiği için İbn-i Abdurrahman künyesiyle anılmıştır. III. Abdurrahman döneminin yanı sıra II: Hakem ve II Hişâm dönemlerinde Hristiyan krallıklarının yanında İdrîsîler ve Fâtımîlerle yürütülen mücadelelerde önemli başarılar kaydetmiştir. “Özdemir Mehmet Galip b. Abdurrahman DİA İstanbul, 1996 XIII/328.

kuvvetlerinin başına başkumandan tayin eder. Nitekim II. Hakem döneminin en kudretli komutanı olarak nitelendirebileceğimiz Gâlip b. Abdurrahman daha önce III. Abdurrahman döneminde Meriye'yi yağmalayan Fâtımîler'den intikam alınmak üzere seksen gemiden oluşan bir donanmanın başında Kuzey Afrika'ya yönlendirilmiştir. Kaynaklar, Normanların Endülüs kıyılarını yokladığı bu son hücumunda taraflar arasında önemli bir çatışma olduğunu aktarmaz; ancak bu saldırı teşebbüsünden sonra Normanlar'ın Cıllîkiyye (Galiçya) sahiline doğru yol aldığı ve Düveyre nehri (Douro)¹⁰³ üzerinden Şentemeriye'ye (Santaver)¹⁰⁴ ulaştığı aktarılır. Normanlar burada ikamet eden Berberîlerle girdikleri çatışmada muvaffak olamamışlar ve bölgeden ayrılmışlardır.¹⁰⁵

Aynı yıl Ramazan ayında Galiçya Kontu Gonzalo Menendez Halife el-Hakem Mustansır Billah'a Normanlar'ın Cıllîkiyye'ye (Galiçya) girdiğini ve burada umduklarına nail olamadıklarını anlatan bir mektup gönderdi. Muhtemelen Gonzalo Menendez henüz kesin olarak sona ermemiş Norman tehlikesine karşı Halife'yi uyarak Kurtuba yönetimi ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemekteydi. Ancak II. Hakem, Normanların gelişini; Norman gemilerinin Kuzey Denizi civarında görülmesinden dolayı zaten beklemekteydi. Nitekim II. Hakem 5 yıl önce gerçekleşen Norman saldırısının akabinde gelecek yıllarda cereyan edebilecek muhtemel saldırılara karşı gereken hazırlığı yapmıştı.¹⁰⁶

Kendi döneminde gerçekleşen ve Endülüs kuvvetleri tarafından bertaraf edilen iki Norman saldırısından sonra II. Hakem Endülüs donanma kuvvetlerine daha fazla ihtimam göstermeye başlamış ve donanma birliklerini Endülüs'ün kıyılarında bulunan yerleşim yerlerinde iskân ettirmiştir. Öyle ki Endülüs sahillerinden bir bölgeye bir saldırı gerçekleştiğinde oraya hemen intikal edecek ve duruma en kısa sürede müdahale edecek bir donanma birliği oluşturulmuştur. Zira bu birlikler diğer Endülüs donanma birliklerinin söz konusu bölgeye ulaşmasına kadar; saldırıya karşılık vermekte ve

¹⁰³ İspanya'da Kastilya ve Leon bölgesinin Soria ilinde doğan ve Portekiz'in kuzeyinde Atlas okyanusuna dökülen nehirdir. Douro, 897 km uzunluğuyla İber yarımadasının Tajo ve Ebro'dan sonra en uzun nehridir.

¹⁰⁴ Çok defa birbirine karıştırılan iki şehri birbirinden ayırmak için günümüzde Portekiz sınırları içerisinde yer alan şehre Şentemeriye garp, denilmiştir ki, burada kast edilen şehir de budur. Portekiz'in güneyinde Atlas okyanusunun sahilinde yer alan bu bölge 94/713 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Şentemeriyyetüşark şeklinde isimlendirilen diğer bölge ise, günümüzde İspanya'nın Aragon bölgesinde Guadalajara'nın (Vadilhicare) doğusunda Teruel'den 45 km uzaklıkta bulunur. "Özdemir Mehmet, *Şentemeriye, DİA İstanbul 2010/XXXVIII/538-539*".

¹⁰⁵ İbn Hayyân, el-Muktebes, s. 24.

¹⁰⁶ İbn Hatîb, A'mâ'lu'l-a'lâm, s 41-42; S. A. Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriyye s. 45.

düşmanın Endülüs'ün iç kesimlerine girmelerine engel olmaktadır. Nitekim bu başarılı askeri politika Norman saldırılarında da oldukça işe yaramıştır.¹⁰⁷

Endülüs donanmasının sahil kesimi boyunca çeşitli bölgelere dağıtılmasının ana nedenlerinden biri de hiç kuşkusuz gemi sayısının giderek artması ve tek bir limana sığmayacak hale gelmesidir. Nitekim bu dönemde Endülüs donanma birliklerindeki gemi sayısı üç yüzden, altı yüze kadar ulaşmıştır. Bu gemiler içerisinde savaş gemileri olduğu gibi yük taşıma, lojistik destek sağlama gibi vazifeleri icra eden gemiler de vardır. Donanma bu dönemde Meriye kıyılarına da sığmaz olmuştur ve donanma birliklerinin çevredeki uygun kıyılara dağıtımı sağlanmıştır.

Halife II. Hişâm(ö.403/1013)¹⁰⁸ döneminde devlet idaresinde önemli bir nüfuzu olan el-Mansûr Muhammed b. İbni Ebî Âmir (ö.392/1002)¹⁰⁹ de devletin askeri gücünü muhafaza etmesi ve denizlerde sürdürülen mücadelenin sekteye uğramaması adına Endülüs donanmasına gereken ihtimamı göstermiştir. Mansûr 374 ve 387 (985-997) yılları arasında Katalonya ve Cıllıkiye (Galiçya) sahillerinde gerçekleştirilen akınlarda donanma kuvvetlerinden oldukça etkin bir şekilde istifade etmiştir. İbn Ebî Âmir 387 (997) yılının sonunda Endülüs'ün batısı Kasr-ı Ebi Dânis'te oluşturulan bir donanma kuvvetiyle Düveyre nehri kanalıyla günümüzde Portekiz sınırlarında yer alan bölgeyle, Galiçya bölgesinde önemli mücadeleler gerçekleştirmiştir.¹¹⁰

Emevî hilafetinin sona ermesiyle yirmi civarında küçük beyliklere bölünen Endülüs'te; bu duruma paralel olarak donanmanın unsurları da İşbîliye, Meriye, Dâniye, Belensiye gibi sahil bölgelerine dağılmıştır. Devletin içerisine girmiş olduğu siyasi

¹⁰⁷ Makkarî, Nefhu't-tîb, I/48; S. A. Sâlim, Târihu'l-medineti'l-meriyye s.47.

¹⁰⁸ II. Hişâm Ebu'l Velid el-Müeyyed Billah, II. Hakem'in hayatta kalan tek oğludur. Hâcip Cafer b. Osman el-Mushafî ve İbn-i Ebî Âmir'in desteğiyle on bir on iki yaşlarında tahta çıkmıştır. Çok küçük yaşta tahta çıkmasının da etkisiyle pek varlık gösteremeyen II. Hişâm'ın döneminde devlet yönetimi vezirlerin kontrolüne girmiştir. Bu bağlamda II. Hişâm'ın annesi İspanyol asıllı Subh ile arası iyi olan İbni Ebi Amir II. Hişâm'ı tamamen kontrol altına almış; o ve onun vefatının ardından vezirlik makamına gelen çocukları devletin asıl idarecileri olmuştur. "*Hişâm II, Özdemir Mehmet DİA İstanbul 1998, XVIII/146-147*".

¹⁰⁹ Yemen kökenli bir aileye mensup olan ve Hristiyan kaynaklarında "Almanzor" olarak geçen Mansûr İbni Ebî Âmir, 326'da (938) Turruş'da dünyaya gelmiştir. Dedesi İşbîliye kadılığı yapan ve babası hadis-fıkıh alanında temayüz eden Mansûr ulema kökenli bir aileye mensubiyeti hasebiyle de kendisi de dönemin tanınmış ilim adamlarından dersler aldı. II. Hakem döneminde de önemli görevlerde bulunan Mansur İbni Ebî Âmir Sakâlîbe'ye karşı destekleyerek hilafete çıkmasını sağladığı II. Hişâm döneminde devlet yönetiminde çok nüfuz sahibi olmuştur. "*Mansûr İbn Ebî Âmir, Özdemir Mehmet DİA Ankara 2003 XXVIII /6-8, Lütfi Şeyban "Endülüs Emevî Hâciplerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebi Amir" İslami Araştırmalar Ankara 1998 XI/3-4*".

¹¹⁰ İbn İzarî, el-Beyânu'l-muğrib s.252-258; İbn Hatib, el-İhâta, I/470-490.

çalkantılar donanmayı da olumsuz yönde etkilemiş ve donanma birliklerinin her biri Endülüs'ün kıyı bölgelerinden bir şehre dağılmıştır. Nitekim Meriye de Endülüs donanma birliklerinin bir kısmının yerleştiği bir liman olmuştur. Mülükü't-tavâif döneminde en parlak dönemini yaşayan Meriye, bilhassa Mu'tasım lakabıyla tanınan Ma'n b. Sumâdih döneminde donanma gücü açınsındanzirve yapmıştır.¹¹¹

1.2.3. Mülükü't-tavâif Dönemine Kadar Meriye'de İdari Yapı

344 (955) yılında III. Abdurrahman döneminde ilk inşa faaliyetlerine başlanılan Meriye şehri zaman içerisinde ülkenin en önemli donanma üslerinden biri haline gelmiştir. III. Abdurrahman'dan sonra Endülüs'teyönetimi devralan Endülüs Halifeleri ülkenin güneydoğu kıyılarında yer alan ve coğrafi yapısıyla deniz savaşlarında önemli rol oynayan bu şehre ayrı bir önem atfetmişler ve Meriye; hilafet döneminin sonlarında Beccane'yi gölgede bırakarak doğrudan merkezi otoriteye (Kurtuba) bağlı bir eyalet (küre) haline gelmiştir. Mülükü't-tavâif dönemine kadar merkezi otorite tarafından atanan valilerce yönetilen Meriye ve ona bağlı bölgeler hilafetin yıkılıp Endülüs'ün küçük devletçiklere bölündüğü zaman diliminde mevcut siyasi ortam çerçevesinde bir beyliğin idaresi altına girmiştir.

Endülüs, idari yapı olarak “küre”¹¹² denilen parçalara ayrılmıştır. Bu kürelerden İşbîliye, Ceyyân, Malaga gibi eyaletin en büyük kentine nispet edilerek isimlendirilenler olduğu gibi; İlbîre ve Kastalle gibi kentin ya da yerleşim yerinin dışında başka bir adla anılan idari birimler de vardır. Bunun dışında büyük yerleşim yerlerini ifade etmek üzere “İklim” kelimesi de kullanılmaktadır. Nitekim Endülüs'le ilgili bazı hikayelerin anlatıldığı kitaplarda da bu hususa işaret eden bilgiler mevcuttur. Örneğin; kendisine kim olduğu, nereden gelip, nereye gittiği sorulan bir Endülüslü; bu soruya, “falan iklimdenim ve falan iklime doğru gidiyorum” şeklinde cevap vermektedir.¹¹³

Bu eyaletlerin genelinden sorumlu olan valiler ya da komutanlar üs (kaide) şehir (Hadıra) ya da kasaba şeklinde adlandırılan eyaletin en merkezi konumunda yer alan

¹¹¹ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s. 67; S.A.Sâlim, Târîhu'l-meriye s. 74-80.

¹¹² Yunanca (Curia) asıllı olan kelimenin Bizans idari yapısındaki karşılığı “Pagarchie” dir. Yâkut el-Hamevî Küre'yi içerisinde birçok köyü barındıran bölge olarak tanımlamaktadır. Endülüs'te küre ıstılahı ilk defa Vali “Ebu'l Hattâr b. Dırar el-Kelbî döneminde kullanılmıştır. “İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib II/30-31.

¹¹³ Himyerî, Ravzu'l Mi'târ, s. 183-184; Yâkut el-Hamevî “Muce'mu'l-buldân I/25.

bölgede ikamet ediyor; başkent Kurtuba'da mevcut olan idari yapıların küçük örneklerini kendi bölgelerinde teşekkül ettiriyorlardı. Yönettikleri şehirler ya da eyaletlerle alakalı önemli meseleleri Kurtuba'ya bildiriyor; ordudaki asker sayısını muhafaza ederek savaşa hazır halde bulunmasını, vergilerin toplanıp Başkent'e gönderilmesini ve askerlerle birlikte eyalet işlerinde görevlendirilenlerin ücretlerinin ödenmesini koordine ediyorlardı. Bu valilerin göreve gelişi ve görevden alınışı bizzat halifenin insiyatifindeydi. Bazen şehirlerdeki halkın şikayetleri öne sürülerek, idâri zâfiyet ve kötü yönetim gerekçesiyle valiler görevden el çektirilmekteydi. Örneğin; Sarakusta komutanı Abdurrahman b. Mutarrıf, başvezir Mansur (İbn Ebî Âmir) tarafından halkının şikâyeti ve yolsuzluk gerekçesiyle görevden alınmış, hapse atılmış ve daha sonra öldürülmüştü.¹¹⁴

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Meriye şehri de bu süreçte merkezi idare tarafından yetkilendirilen valilerce yönetilmekteydi. Bu valiler genellikle bölgenin jeopolitik konumun da etkisiyle denizci komutanlardan seçilirdi. Zira sahil bölgesinde yer alan bu mıntıkada deniz savaşlarını iyi bilen ve denizden gelebilecek saldırıları bertaraf edebilecek askeri kabiliyetiyle temâyüz etmiş liderlere ihtiyaç duyuluyordu. Bu bağlamda Meriye'nin henüz müstakil bir idari birim olmadığı; Beccâne'ye bağlı bir liman ve gözetleme merkezi olduğu dönemde Halife Abdurrahman en-Nâsır bu bölgede Endülüs donanma komutanlarından Muhammed b. Rumâhis'i görevlendirmişti. Muhammed b. Rumâhis Meriye'nin de bağlı olduğu Beccâne ve İlbîre bölgelerinde asker toplamakla görevliydi. İbni Rumâhis, halife tarafından bir askeri hareketle görevlendirildiğinde yerine oğulları Abdurrahman b. Muhammed b. Rumâhis ve Kâsım b. Muhammed b. Rumâhis vekalet ederdi. Muhammed b. Rumâhis Meriye valiliği görevini Mansûr b. İbn Ebî Âmir tarafından 319 (980) yılında zehirlettirilene kadar sürdürdü.¹¹⁵

Uzrî, İbn Rumâhis'ten sonra 400 (1009) yılına kadar Meriye ve Beccâne görevlendirilmiş valileri şöyle sıralamaktadır.” İbn Müslime, Kâsım b. Abdurrahman, İbni Hıddir, Robolo namıyla maruf İbn Fercûn, Muhammed b. Abdullah, İbn Said, Abdurrahman b. Ruveys.”¹¹⁶ Kurtuba'daki merkezi hükümete bağlı olarak çalışan bu

¹¹⁴ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, II/ 283.

¹¹⁵ Ahmet Muhtar el-Abbâdi, Siyâsetü'l-fâtımiyyîn s. 289

¹¹⁶ Uzrî, Tersî'ul-ahbâr s. 82.

valiler, her ne kadar başkentten gelen savaşa hazırlık ve vergilerin gönderilmesi gibi talimatları yerine getirseler de genellikle başlarına buyruk hareket ederlerdi. Zira denizci liderlerin yönettiği bu bölgede zaman zaman Kurtuba'nın bilgisi ve onayı olmadan çeşitli akınlar da gerçekleştirilmekteydi ki, bazen bu tür askeri teşebbüslerle ilgili Kurtuba'nın sert bir şekilde tepki gösterdiği de olurdu.¹¹⁷

Endülüs idâresinin merkezi Kurtuba'nın içerisinde bulunduğu siyasi ahvalin diğer vilayetleri de doğrudan etkileyeceği ön görülmesi zor olmayan bir hakikattir. Nitekim Kurtuba'da Emevî idaresinin otoritesini kaybetmesi, diğer Endülüs şehirlerini olduğu gibi Meriye'yi de etkilemiştir. Bu çerçevede Mülükü't-tavaif döneminde Meriye şehrindeki gelişmelere geçmeden önce hilafetin yıkılış sürecine ve akabinde gelişen olaylara kısaca temas etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Bazı kaynaklarda Hakem el-Mustansır ile birlikte Endülüs'te Emevî iktidarının bittiği ve Endülüs'te hilafet döneminin böylelikle nihayete erdiği öne sürülse de¹¹⁸ II. Hakem'den sonra Mansur İbn Ebî Âmir'in desteğiyle 11 yaşında hilafete geçen II. Hişâm dönemini ve bu dönemde yönetim erkini asıl elinden bulunduran Âmiri ailesini de bu sürece dahil etmek gerekir. Zira Mansur İbn Ebi Âmir II. Hişâm'ın yaşının küçüklüğü ve tecrübesizliğinden hareketle yönetimi ele almış; gittikçe zayıflayan ve ciddi bir sarsıntı içerisinde bulunan devleti toparlamış ve ülkede devlet otoritesini yeniden tesis etmiştir. Mansur'un 1002 yılında Kastilya seferinden dönerken ölümü üzerine yerine sırasıyla iki oğlu Abdülmelik el-Muzaffer (1002-1008) ile Abdurrahman (1008-1009) geçtiler ve Endülüs'te iktidarı ellerinde tutmaya devam ettiler. Abdülmelik'ten sonra yönetime geçen Abdurrahman'ın (Şencul) kötü yönetimi, kararsız tutum ve davranışları ülkede babasının sağladığı istikrarın bozulmasına; netice itibarıyla de ülkede Âmirî ailesinin iktidarı kaybetmesine yol açmıştır. Abdurrahman b. Mansur'dan sonra dağılan Âmirî ailesinin fertlerinden kurtulabilenler Endülüs'ün doğu sahillerine kaçarak varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Âmirî ailesinin maruz kaldığı saldırıdan kaçıp Tûcibi emiri Münzir b. Yahya'nın sarayına sığınan Abdurrahman'ın

¹¹⁷ Uzrî, Tersî'ul-ahbâr, s.82-83.

¹¹⁸ İbn İzârî, el-Beyânü'l-muğrib, 2/253; İbn Hatîb, A'mâ'lu'l-a'lâm 2/248.

oğlu Abdülaziz, halkının isteği üzerine Belensiye'ye geçmiş ve dedesinin unvanı olan“el-Mansûr” şeklinde anılarak burada Tavâif Devletlerinden birini kurmuştur.¹¹⁹

Endülüs Emevi hilafetinin zayıflayıp çökmeye yüz tuttuğu bir dönemde Âmirî ailesinin merkezi otoriteyi yeniden tesis etme çabaları geçici bir süre başarılı olsa da; bu durum uzun soluklu olamamış ve ülke önüne geçilemeyen bir siyasi istikrarsızlığa doğru yol almıştır. Netice itibarıyla Endülüs'ün çeşitli bölgelerindeki önde gelen şahsiyetler ve liderler kendi bölgelerinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Diğer yönden II. Hişâm'dan sonra tahta çıkan Süleyman el-Mustaîn'in halifeliği döneminde başkent Kurtuba'da öne çıkan bir diğer unsur Mağrib'de hüküm süren İdrisîler'e dayanan Hammûdîler'dir. Süleyman el-Mustaîn'in toplumun tüm kesimleri arasında zuhur eden çatışmaları teskin etmede yetersiz kaldığı bu süreçte; Sebte (Ceuta) hâkimi olan Ali b. Hammûd (ö.409/1018) eski halifenin kendisini halef tayin ettiğini öne sürerek 407 (1016) yılında Endülüs'e geçmiş ve fazla bir direnişle karşılaşmadan Kurtuba'ya girmiştir. Bu dönemde Meriye hakimi olan Slav asıllı Hayrân el-Âmirî (ö.419/1028) Ali b. Hammûd'un bu teşebbüsünde en büyük destekçilerinden biridir.¹²⁰

1.3.MÜLÜKÜ'T-TAVÂİF DÖNEMİ

Meriye şehrinin Endülüs gündemine girdiği asıl dönem Mülükü't-tavâif dönemidir. Endülüs'te Müslüman Emirlerin birbiriyle sürekli mücadele içerisinde olduğu bu dönemde Meriye, coğrafi konumunun da katkısıyla diğer Endülüs şehirlerine nazaran daha huzurlu bir ortama sahiptir. Bu durum Meriye'nin mülükü't-tavâif döneminde önemli ölçüde göç almasını sağlamıştır. Mülükü't-tavâif döneminin ilk yıllarında Âmirî ailesinin Saklebî asıllı komutanları Hayrân ve Züheyr döneminde önemli bir ivme yakalayan Meriye, Tûcibîler'in Benî Sumâdih kolunun hakimiyetinde ise şehirleşme anlamında en parlak zamanını yaşamıştır.

¹¹⁹Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldân I/491-496; İbn İzârî el-Beyânu'l-muğrib II/256; S.A.Sâlim, et-Târîh ve'l-hadârâtü'l-endelüs fi'l-islam s.90-91; Özeydin, Abdülkerim, Âmirîler, DİA İstanbul 1991 III, 72-73.

¹²⁰ İbn Said el-Mağribî, el-Muğrib, II/194; İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/120-125; S. A.Sâlim Târîhu'l-müslimîn ve Âsârihim fi'l-endelüs, 359-365 M. Abdullah İnân Düvelü't-tavâif s. 660-675.

1.3.1. Hayrân el-Âmirî Dönemi

Şencul lakablı Abdurrahman b. Mansûr b. İbn Ebi Âmir'in ölümünün ardından Âmirilerin Kurtuba'daki iktidarlarının son bulmasıyla Endülüs'te siyasi birlik bozulmuş; fetih sürecinde önemli rol oynayan ve devletin temel unsurlarından biri olan Berberîler isyan bayrağını açmış ve ülkede fitne ateşi giderek önüne geçilemez bir hal almıştır. Bu döneme kadar Kurtuba'ya bağlı olarak hüküm süren valiler tarafından idare olunan Meriye şehrindeki idari ahval de yeni dönemin şartlarına paralel bir şekilde gelişmiştir. Kurtuba'da Mervânî ailesine karşı Hammûdîler'in lideri Ali b. Hammûd'u destekleyen ve böylelikle Kurtuba'da egemen olmasını sağlayan Saklebî¹²¹ asıllı Hayrân el-Âmirî de bu süreçte Meriye şehrine hâkim olmuştur.¹²² Hayrân el-Âmirî'nin Sakâlîbe asıllı olması hasebiyle bu etnik unsurun Endülüs'teki varlığına kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Sakâlîbe'nin (Slav) Endülüs'teki varlığı hicri II. yüzyılın ortalarında başlar. Emevî Emîri I. Hakem'in muhafız birliğinde çok sayıda Sakâlîbe unsuru bulunmaktaydı. Ancak Sakâlîbe'nin Endülüs ordusunda yoğun olarak bulunduğu dönem III. Abdurrahman dönemidir. Muhafız birliğini Sakâlîbe'den kuran III. Abdurrahman, böylelikle ordudaki berberî birliklerin etkisini azaltarak dengeyi sağlamayı amaçlıyordu. Esasında III. Abdurrahman'ı böyle bir harekete iten saiklerden biri Abbâsiler'in köle kökenli yabancı askerlerden oluşan ordularını örnek almasıydı. Böylelikle askeri alanda daha başarılı olacağına inanıyordu. III. Abdurrahman döneminde Endülüs ordusundaki Saklebîlerin sayısı giderek artarak 4000 civarına ulaşmış; bazı askeri harekatlara Saklebî komutanlar önderlik etmiştir. Nitekim III. Abdurrahman Leon Krallığına yapılan bir seferde Necâ adlı bir Saklebî'yi komutan tayin etmiştir. II. Hakem döneminde Saklebî unsurlardan Endülüs idari yapısında vezirlik gibi önemli mevkilere gelenler olmuştur. Mülükü't-tavâif dönemine gelindiğinde ise; bu dönemde kurulan bağımsız beyliklerden bazılarının Saklebî birliklerinin komutanları tarafından kurulduğu görülecektir. Yaygın kanaate göre Saklebî liderlerden en önde geleni Mücâhid el Âmirî'dir ve Daniye'de hüküm sürmüştür. Mücâhd'in dışında Sabûr es-Saklebî

¹²¹ Avrupa'nın doğusu ve güneyi ile Asya'nın kuzeyinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılan Sakâlîbe (tekili Saklebî) Grekçe Slav isminin Arapçalaşmış halidir. Çoğunluğu orduda ve diğer hizmetlerde kullanan bu kölelerin bir kısmı hadımlaştırılarak harem hizmetinde kullanılmıştır. "Sakâlîbe Taşağıl Ahmet DİA, İstanbul, 2009 XXXVI/3-4.

¹²² M.A. Ebu'l-fazl, Târîhu'l-medînetil-meriye s. 72.

Batalyevs'te (Badajoz) Hayrân el-Âmirî deMeriye de hüküm sürmüştür. Turtûşe (Tortosa) ve Belensiye (Valencia) beyliklerinin kurucuları da Sakâlîbe kökenlidir.¹²³

Hayrân el-Âmirî, Âmiri ailesinin Saklebî asıllı birliklerine önderlik eden komutanlardan biriydi. Zira Âmiri ailesinin azatlı kumandanları da Âmiri nisbesiyle anılırdı. İbnu'l Hatîb, Mansûr İbni Ebi Âmir'in oğlu Abdülmelik'in vefatından sonra Sakâlîbeden önde gelen 27 kişinin isimlerini zikreder ki bunlar arasında Hayrân el-Âmirî de yer alır.¹²⁴ Hayrân el-Âmirî Mansûr İbni Âmir'in oğullarından Abdurrahman (Şencul)'a karşı harekete geçen III. Abdurrahman'ın torunlarından el-Mehdî lakaplı Muhammed b. Hişâm'ı destekleyenler arasında yer aldı. Muhammed b. Hişâm, Kurtuba emîri Abdurrahman el-Âmirî Leon krallığına karşı düzenlenen bir seferdeyken Kurtuba'ya girdi ve o sırada her ne kadar fiili olarak bir gücü olmasa da hilafet makamında bulunan II. Hişâm'ı tahttan indirerek el-Mehdî unvanıyla kendisini halife ilan etti ve II. Hişâm'ı saraya hapsetti. Durumu öğrenen Abdurrahman el-Âmirî Kurtuba'ya dönüp olaya müdahale etmek istediye de ordusu tarafından yalnız bırakıldı ve yolda öldürüldü. Diğer taraftan Kurtuba halkı da el-Mehdî'den rahatsızdı ve ona karşı bir başkaldırı arayışı içerisindeydi. Bu durumu fark eden el-Mehdi daha önce tahtan indirip, öldürdüğünü açıkladığı II. Hişâm'ı yeniden halife ilan ederek alevlenen isyan ateşini söndürmek istediye de başarılı olamadı.¹²⁵

Öte yandan Hayrân el-Âmirî de başlangıçta yanında saf tuttuğu el-Mehdî'nin Kurtuba'daki tasarruflarından rahatsızlık duymaktaydı. Bu sebeple el-Mehdî'ye olan bağlılığını terk edip ona isyan edenlerle birlikte hareket etmeye karar verdi. Neticede isyancılar el-Mehdî'yi öldürdüler ve II. Hişâm'ı tekrar halifelîğe getirdiler. Ancak yeniden tahta çıkarılan II. Hişâm'ın hilafeti çok uzun soluklu olmayacaktı. Zira III. Abdurrahman'ın torunlarından olan Süleyman b. Hakem el-Müstâîn billah kısa bir süre içerisinde Berberîlerin desteğiyle Kurtuba da hâkimiyeti ele geçirecekti.¹²⁶

Süleyman b. Hakem Kurtuba'ya girdiğinde Hayrân el-Âmirî'nin, birliklerinin çoğu Berberîlerin eline geçmişti. Bu harekete her ne kadar Süleyman b. Hakem öncülük

¹²³ İbn Havkal, Kitâbu Sûretu'l-arz s.113-119, Yâkut el-Hamevî, Mucemu'l-buldân III, 416, Ebu Ubeyd el-Bekrî, el-Mesâlik, I/335-339.

¹²⁴ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s. 104.

¹²⁵ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm, 89-93; Özdemir Mehmet, II. Hişâm, DİA İstanbul 1998 XVIII/146-147.

¹²⁶ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s.59.

etse de Kurtuba'yı asıl ele geçiren güç Berberîlerdi. Hayrân ise bir grup neferiyle birlikte çölü aşip Kurtuba'dan kaçabilmeyi başardı. Doğuya doğru hareket eden Hayrân ve ona katılan birlikleri Tüdmir bölgesinde bulunan Aryula ¹²⁷ kalesine sığındı. Endülüs'te iç kargaşanın çıktığı ilk zamanlarda bu mintıkayı Berberîler ele geçirmişti. Hayrân el-Âmirî beraberindeki birliklerle ilk olarak Berberîleri oradan çıkardı. Üzerinde küçük bir kasaba da bulunan bu kaleyi, Endülüs'ün doğusuna yayılmak için bir üs haline getirdi. Çok geçmeden Hayrân, o sıralar Saklebî kumandanlardan Vasil'ın idaresinde olan ve Tüdmir eyaletinin (Küre) merkezi konumunda bulunan Mürsiye'ye de hâkim oldu. Hızlı bir şekilde ilerleyen Hayrân, hicri 404 senesinde Tüdmir ¹²⁸ eyaletinde kontrolü ele geçirdi. Endülüs'ün doğusunda ilerleyişini sürdüren Hayrân, coğrafi konumu nedeniyle korunaklı bir yer olan ve Endülüs'ün sığınağı haline gelen Meriye şehrine yöneldi. Bu dönemde Meriye'ye İbnü'l Hatib'in pek de iyi vasıflarla tarif etmediği Eflah es-Saklebî ¹²⁹ hâkimdi. Birlikleriyle birlikte Meriye'ye hücum eden Hayrân, hicri 405 senesinin Muharrem ayında Meriye'ye girerek Eflah es-Saklebî ve iki oğlunu etkisiz hale getirdi ve III. Abdurrahman döneminde inşa edilen el-Kasaba'yı kontrol altına aldı. ¹³⁰

Hayrân el-Âmirî Meriye'de hâkimiyetini iyice sağlamlaştırdıktan sonra burayı bir idâri üs haline getirdi ve daha önce hâkimiyeti altına aldığı Aryulo, Mürsiye ve ona bağlı bölgeleri de Meriye'ye bağladı. Akabinde idari işlerde kendisine yardımcı olması gayesiyle Ebu Cafer Ahmet b. Abbas b. Ebî Zekeriya'yı vezir olarak atadı. Ebu Cafer şöhreti Endülüs'te yayılmış, itibar sahibi ediplerden biriydi. Hayrân, Ebu Cafer gibi kabiliyet ve donanımıyla temayüz etmiş birini vezir olarak atayarak Meriye'yi mamur bir şehre dönüştürmeyi ve böylelikle bölgedeki varlığını kalıcı hale getirmeyi amaçlıyordu. Ebû Câfer, Hayrân'dan sonra Meriye emiri olacak olan Züheyr el-Âmirî döneminde ise çok daha etkin bir konuma yükselecekti. ¹³¹

¹²⁷ Latince Aurariola şeklinde telaffuz edilen bu yer Mürsiye'ye 12 mil uzaklıkta eski bir yerleşim yeridir. “M. A. Ebu'l-fazl, *Târihu'l-medîneti'l-meriye* s. 81”.

¹²⁸ Himyerî, o sıralar Tüdmir idari biriminin yedi şehirden müteşekkil olduğunu bildirir. “*Himyerî, Ravzu'l Mi'târ* s.62”.

¹²⁹ İbn Hatîb, Eflah'ı kaba saba, cahil, kendini herkesten üstün gören mütekebbir biri olarak tanıttıyor. “*İbn Hatîb, A'mâlu'l -a'lâm Endülüs kısmı* s. 211”.

¹³⁰ Uzrî, *Tersî'ul-ahbâr* s.83.

¹³¹ İbni İzârî el-Beyânu'l-muğrib, III/113, Makkarî, *Nefhu't tib* II/ 27.

Meriye'yi idâri üs haline getiren Hayrân el-Âmirî, o sıralar Kuzey Afrika sınırları içinde ve Endülüs'ün karşı kıyısında bulunan Sebte (Ceuta) hâkimi olan Ali b. Hammûd'un daveti üzerine ordusuyla birlikte Meriye'den ayrıldı. Hammûdîler'in lideri Ali b. Hammûd, II. Hişâm'dan kendisine bir mektup intikal ettiğini söyleyerek Hayrân'dan kendisine destek vermesini istemişti. Ali b. Hammûd II. Hişâm'ın gönderdiğini iddia ettiği mektupta; II. Hişâm'ın Berberîler ve Süleyman b. Hakem'in elinden kendisini kurtarmasını talep ettiğini ve veliaht olarak kendisini tayin ettiğini belirttiğini iddia etmekte ve II. Hişâm'dan sonra kendisinin meşru halife olduğunu öne sürmekteydi. Bu maksatla Meriye hâkimi olan Hayrân'ın da yardımıyla kolaylıkla Sebte'den Endülüs'e geçen Ali b. Hammûd başşehir Kurtuba'ya doğru harekete geçti.¹³²

Endülüs'te hızlı bir şekilde ilerleyen Ali b. Hammûd önemli başarılar kazanarak ilerleyişini sürdürüyor ve Hişâm el-Müeyyed namına Endülüslüleri kendisine katılmaya davet ediyordu. Malaga'da Zâvi b. Zîrî ve Hâbbus b. Maksen b. Zîrî'nin de desteğini alan Ali b. Hammûd, Süleyman el-Müstâîn'e karşı gücüne güç katarak Kurtuba kapılarına geldi. Bu sırada Ali b. Hammûd'un davetine icabet etmekte tereddüt etmeyen Hayrân el-Âmirî de Ali b. Hammûd'a katılmak üzere Malaga'ya (Maleka) doğru harekete geçmişti. Öte yandan Ali b. Hammud'un ve beraberinde ona destek veren Hayrân el-Âmirî'nin Kurtuba'ya doğru ilerleyişini haber alan Süleyman b. Hakem el-Müstâîn de, Kurtuba'ya girişlerini engellemek üzere birlikleriyle birlikte Kurtuba dışında karargâh kurmuştu. 407 (1016) yılında gerçekleşen çatışmadan galip gelen Ali b. Hammud oldu. Kuşkusuz bu zaferde en önemli pay sahiplerinden biri hiç kuşkusuz Meriye hâkimi Saklebî komutan Hayrân el-Âmirîydi.¹³³

Ali b. Hammûd, Berberîlerin desteğiyle Kurtuba'da yönetimi ele geçiren Süleyman b. Hakem'in siyasi istikrarsızlığa son verme noktasında başarısız olmasını; siyasi ve içtimai çalkantıları bir türlü nihayete erdirememesini fırsata dönüştürmüştü. Zira halk kargaşa ve kaos ortamından bıkmış; hilafeti Âmirî ailesinin gölgesinde yürütmüş ve diğer Endülüs halifelerine nazaran sönük bir halife olan II. Hişâm'ı arar olmuştu. Nitekim Kurtuba halkının başlangıçta Ali b. Hammûd'a karşı tepkisiz kalmasının en temel nedenlerinden biri budur. Hammûdîlerle birlikte Kurtuba, Emevî soyundan gelmeyen; üstelik kökeni Hz. Ali'ye dayanan bir sülalenin kontrolü altına

¹³² Seyyid Abdülaziz Salim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 83.

¹³³ Seyyid Abdülaziz Salim, Târîhu'l-müslimîn ve Âsârihim fi'l-endelüs s. 307.

girmiştir. Nâsır Lidînillah lakabıyla kendisini halife ilan eden Ali b. Hammûd, çok geçmeden III. Abdurrahman'ın torunlarından olan ve bu süreçte Ceyyan'a (Jaen) kaçan Abdurrahman b. Muhammed Ali'nin önderlik ettiği bir isyan hareketiyle mücadele etmek durumunda kalacaktır. III. Abdurrahman'ın torunun başlattığı bu harekette en büyük destekçisi daha önce Hammûdîler'e de destek veren Hayrân el-Âmirî ile Sarakusta hâkimi Münzir b. Yahyâ olacaktır.¹³⁴

Hayrân el-Âmirî'nin Ali b. Hammûd'un destek çağrısına olumlu cevap verip yanında yer almasının en önemli nedeni; Ali b. Hammûd'un başlangıçta II. Hişâm'ın hayatta olduğunu ve kendisinden yardım talep ettiğini iddia etmesidir. Zira Hayrân her ne kadar Âmirîler'e kızgınlığından dolayı II. Hişâm'a karşı III. Abdurrahman'ın ahfadından Muhammed b. Hişâm'ı desteklemiş olsa da bu tavrı kısa sürmüş II. Hişâm'ı hapisten kurtarıp tekrar hilafete getirenler arasında o da yer almıştır. Süleyman b. Hakem el-Müstâîn'in Kurtuba'yı ele geçirmesinden sonra doğuya kaçan Hayrân el-Âmirî, muhtemelen Ali b. Hammûd'un II. Hişâm'ı öne sürerek yapmış olduğu teklife olumlu yaklaşıp Kurtuba'yı yeniden eski günlerine döndürmeyi amaçlamış olabilir. Ancak Kurtuba'nın Ali b. Hammûd tarafından ele geçirilmesinden sonra Hayrân, II. Hişâm'ın vefat ettiğini; Ali b. Hammûd'un iddia ettiği gibi bir mektup olmadığını, Ali b. Hammûd'un hilafeti elde etmek gayesiyle bir oyun kurduğunu fark etmiştir. Hayrân, amacına ulaşan Ali b. Hammûd'un kendisini ortadan kaldıracağı endişesiyle gizli bir şekilde Kurtuba'dan ayrılıp doğuya doğru harekete etmiştir.¹³⁵

Öte yandan Ali b. Hammûd, hilafetinin ilk yıllarında adil icraatlarıyla Kurtuba'da istikrarı sağlamada başarılı olsa da daha önce kendi safında yer alan Hayrân el-Âmirî ve Münzir b. Yahyâ gibi liderlerin kendisine karşı başkaldıran grubun içerisinde yer almasının etkisiyle daha katı bir yönetim sergilemeye başlamıştır. Bu durum onun sonunu hazırlamış ve neticede 308 (1017) yılının zilkade ayında sarayındaki hamamında, emrindeki 3 Saklebî askeri tarafından suikasta maruz kalmıştır. Onun ölümünün ardından Berberîler, Ali b. Hammûd'un İşbiliye'de bulunan kardeşi Kâsım'a biat etmişlerdir.¹³⁶ Ancak bu süreçte Endülüs'ün tümünü hâkimiyeti altına alacak güçlü

¹³⁴ M. Abdullah İnân, Devletü'l-İslam fi'l-Endelüs, 660-670, C.F. Seybold, Hammûdîler, İA V/1 s.195, S. A. Salim Târîhu'l-müslimin ve Âsârihim fi'l Endelüs, s.360-364.

¹³⁵ Seyyid Abdülaziz Salim, Târîhu'l-müslimin ve Âsârihim fi'l-Endelüs s. 307.

¹³⁶ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm, s. 130.

bir otoriteden söz etmek mümkün değildir. Her ne kadar Ali b. Hammûd'un kardeşi Kâsım, Kurtuba'da kendisini halife ilan etse de bunun diğer Endülüs şehirlerine bir tesiri olmamıştır. Zira Endülüs'ün tüm yerleşim birimlerinde Berberîlerden, Sakâlibeden ya da diğer unsurlardan hâkim olan güçler bağımsızlıklarını çoktan ilan etmiştir.

Kâsım b. Hammûd ağabeyi, Ali b. Hammûd'un ölümünde rolü olanları cezalandırmasının akabinde Hayrân el-Âmirînin Emevî ailesinden Abdurrahman b. Muhammed b. Abdülmelik b. Abdurrahman en-Nâsır'ı "Mürteza" lakabıyla halife ilan ettiğini; Sarakusta emiri Münzir b. Yahyâ et-Tûcibi başta olmak üzere Endülüs'ün kıyı şehirlerinde önde gelenlerin de buna destek verdiğini öğrenmiş ve kendisine karşı oluşmuş bu bloğu ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Kâsım öncelikle kendisine muhalif olanlara mektuplar gönderip onları kendi safına çekmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Hayrân'ın Mürsiyedeki naibi Züheyr el-Âmirî'ye Ceyyan, Rabah ve Yâbise kalesini vermeyi teklif etmiş; Hayrân ve Münzir b. Yahyâ'ya da Abdurrahman b. Muhammed'i destekten vazgeçmeleri için çeşitli tekliflerde bulunmuştur. Kasım bu konuda muvaffak olamasa da III. Abdurrahman'ın soyundan gelen ve Endülüs'te tekrar Emevî hâkimiyetini tesis etmeyi hedefleyen Abdurrahman b. Muhammed bu durumdan rahatsız olmuştur. Esasında Emevî soyundan gelen "Murteza" lakaplı Abdurrahman b. Muhammed, Hammûdiler'e karşı siyasi menfaat gereği kendisini destekleyen Hayrân ve Münzir'den pek hoşnut değildir. Ancak Kâsım b. Hammûd ve onu destekleyen Zavi b. Zîrî önderliğindeki Gırnata Berberîlerine karşı Hayrân ve Münzir'in de desteğine ihtiyacı vardır.¹³⁷

Hayrân ve Münzir, Kurtuba'ya ilerlenebilmesi için Gırnata engelinin kaldırılması gerektiği noktasında Abdurrahman b. Muhammed el-Mürtezâ'yı ikna ederler. Murteza, kendisine katılan Hayrân ve Münzir'in desteğiyle birlikte önemli sayıda nefere sahip bir ordu teşekkül ettirip Gırnata üzerine yürümeye karar verir. Diğer taraftan Hayrân ve Münzir, yavaş yavaş Abdurrahman el-Mürteza'ya verdikleri destekten nedamet duymaya başlarlar. Zira onları böyle düşünmeye iten saik Abdurrahmanel-Murteza'nın kendilerine karşı sinsî planları olduğu yönündeki tahayyülleridir. Hem Hayrân, hem de Münzir hedefine ulaştıktan sonra Abdurrahman'ın kendilerini ortadan kaldıracağını

¹³⁷ İbn Esîr, el-Kâmil Fi't Tarih VII/286; Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l-medîneti'l-meriyeti'l-islamiyye s. 64.

düşünmektedir. Makkarî; Kasım b. Hammûd'a karşı isyan eden Hayrân ve Münzir'in de destek verdiği ittifak hakkında bilgi verdikten sonra; Münzir ve Hayran'ın, Abdurrahman b. Muhammed'i muhtelif unsurlardan oluşan ve ilk başlarda gördüklerinden çok daha kalabalık bir toplulukla görünce; mensubu oldukları ittifaktan ve Abdurrahman'dan ayrılma eğilimine girdiklerini aktarır.¹³⁸

Diğer bir görüşe göre Münzir ve Hayrân'ın Abdurrahman'dan ayrı düşmesinin nedeni, Hayrân ve. Münzir'in Abdurrahman el-Murteza'dan Kurtuba gazvesinde Belensiye hâkimi Mübârek'in de kendilerine katılmasını istemesidir. Ancak Abdurrahman Mübârek'e olan öfkesinden dolayı bu isteklerini kabul etmez; bunun üzerine Münzir ve Hayrân görünürde Abdurrahman'a karşı samimi gözükseler de mağlup olması için fırsat kollamaktadırlar.¹³⁹

Hayrân el-Âmirî ve diğer Saklebî komutanlar başlangıçta Kâsım b. Hammûd'a karşı Emevî soyundan gelen Abdurrahman b. Muhammed el-Murteza'nın yanında yer alsalar da çeşitli sebeplerden ötürü bu tavırlarında istikrarlı olmamışlardır. Aslında Abdurrahman'ı Gırnata hâkimi Zâvî b. Zîrî'ye hücum etmeye teşvik etmeleri kendi planlarının bir neticesidir. Makkarî, Hayrân el-Âmirî'nin Gırnata emiri Zâvî b. Zîrî'ye bir mektup yolladığını; mektupta Abdurrahman'ı desteklemekten vazgeçtiklerini, Abdurrahman'ı Kurtuba'ya ilerlemek için aşması gereken bu engelde yarımsız bırakacaklarını belirterek Sanhâce Berberîlerinden olan Zâvî b. Zîrî'ye bir işaret gönderdiğini aktarır.¹⁴⁰ Mürtezâ ordusuyla birlikte Gırnata'ya saldırınca Münzir ve Hayrân söylenildiği gibi savaştan çekilmiş; el-Mürtezâ'yı Zâvî b. Zîrî'nin ordusuyla başa bırakmıştır. Abdurrahman el-Murteza mağlup olacağını anlayınca geri dönmüş ve kıyı şehirleri valilerinin gönderdikleri bazı Saklebî askerleri tarafından yakalanarak 409 (1019) yılında öldürülmüştür.¹⁴¹

Bu olaydan sonra Hayrân ve önde gelen Saklebî liderlerden olan Dâniye hâkimi Mücâhid el-Âmirî (ö.436/1044) Kurtuba siyasetine bir kere daha müdahil olmuşlardır. Kurtuba'daki Berberîler o sıralar el-Mu'tela lakabıyla Maleka'da (Malaga) hüküm süren Ali b. Hammûd'un oğlu Yahya ile irtibata geçerek kendisini hilafet

¹³⁸ Makkarî, Nefhu't-tîb III/29-30.

¹³⁹ İbni Bessâm, ez-Zahîra, I/400.

¹⁴⁰ Makkarî, Nefhu't-tîb II/30.

¹⁴¹ İbn Bessâm, ez-Zahîra I/400.

makamında görme arzularını iletmişler, amcasının yerine geçmek için fırsat kollayan Yahya da bu talebi memnuniyetle karşılayarak öncelikle Abdurrahman b. İtaf el-Yefrinî'yi naibi olarak göndermiş; akabinde 16 Ramazan 416 yılında (9 Kasım 1025) Kurtuba'ya geçiş yapmıştır.¹⁴² Öte yandan Berberîler'in yeğeni Yahyâ b. Hammûd'u desteklediğini öğrenen Kasım b. Hammûd ise daha önce hüküm sürdüğü İşbîliye'ye kaçmıştır. Kurtuba'ya gelen Yahyâ b. Ali'nin bu macerası da amcası gibi çok uzun soluklu olmamıştır. Yahyâ, Kurtuba'da yaklaşık dört ay kalmış ve bu süre içerisinde otoriteyi tesis etmede başarılı olamamıştır. Neticede önce veziri Ebû Câfer Ahmed b. Mûsâ ve katibi Donas b. Ruh'un Kurtubadan ayrılmış; onların ardından kısa bir süre sonra da kendisi Malega'ya kaçmıştır.¹⁴³ Yahyâ b. Ali'nin Kurtuba'da kaldığı süreyi daha uzun gösterenler olduğu gibi; Yahyâ'nın Kurtuba'ya hiç gelmediğini, naibi Abdurrahman b. İtaf el-Yefrinî'yi gönderdiğini öne süren tarihçiler de vardır.¹⁴⁴ Kurtuba'dan ayrılışının üzerinden çok geçmeden Yahyâ b. Ali, Karmûne yakınlarında İşbîliye hâkimi İbni Abbâd ile girdiği savaşta öldürülmüştür.¹⁴⁵

Yahyâ b. Ali'nin ölümünün ardından Kâsım b. Hammûd idareyi tekrar ele almak için Kurtuba'ya hareket etmiştir. Ancak Kurtuba halkı şehirde süregelen siyasi istikrarsızlıktan, Hammûdîlerin iç çekişmelerinden ve Berberîlerin hilafete istediklerini getirip istediklerini indirmelerinden ciddi ölçüde bıkmıştır. Bu nedenle Kurtuba halkından Arap unsurlar, Berberîlere karşı Meriye hâkimi Hayrân el-Âmirî ve Dâniye hâkimi Mücâhid el-Âmirî'den yardım istemişlerdir. Fakat Kurtubalıların asıl niyeti Emevî soyundan gelen birini tekrar hilafete getirmektir.¹⁴⁶

Hayrân ile Mücâhid Kurtuba halkının bu taleplerine olumlu yaklaşp Meriye ve Dâniye'den Kurtuba'ya doğru yola koyulurlar. Ancak Berberîlerin baskısından iyice bunalan halk Hayrân ile Mücâhid'in şehre ulaşmasını beklemeden Berberîlerin üzerine yürüyerek bine yakın Berberîyi öldürürler. Kaynaklarda 19 Haziran 1026 (418) yılında gerçekleştiği öne sürülen bu olayın akabinde Hayrân ve Mücâhid birlikleriyle birlikte Kurtuba'ya ulaşır. Bir aya yakın Kurtuba'da kalan bu iki Saklebî komutan bir müddet sonunda anlaşmazlığa düşer ve ilk olarak Hayrân, Kurtuba'yı terk ederek hüküm

¹⁴² İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm, s. 136.

¹⁴³ İbn İzârî, el-Beyânü'l-muğrib III/142.

¹⁴⁴ İbn Esîr, el-Kâmil, VII/ 288.

¹⁴⁵ İbn İzârî, el-Beyânü'l-muğrib III/ 144, 188,189; İbn Hatîb, A'ma'lu'l-alam, 137.

¹⁴⁶ Makkarî, Nefhu't-tîb, I/408; S. A. Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye, 64-65.

sürdüğü Meriye'ye döner. Mücâhid ise, Hayrân'dan bir ay sonra hâkimi olduğu Dâniye'ye dönüş yapar.¹⁴⁷ Hayrân ve Mücâhid'in Kurtuba'dan ayrılmasına sebep olarak Emevî soyundan gelen birine biat etme hususunda Kurtuba halkı ile düştükleri anlaşmazlık gösterilir.¹⁴⁸

Hayrân'ın Meriye dışında müdahil olduğu siyasi olaylar sadece Endülüs Emevîlerinin baş şehri Kurtuba ile sınırlı değildir. Hayrân Endülüs'ün doğu bölgelerinde yaşanan siyasi olaylarda da aktif bir şekilde rol almıştır. Hayrân'ın Âmirî ailesinin Slav asıllı komutanların önde gelenlerinden biri olduğu söylenebilirse de Endülüs'te siyasi birliğin ortadan kalktığı dönemde doğu bölgesinde egemenlik kuran Saklebîkomutanlar arasında Daniye Hâkimi Mücahid el-Amiri diğerlerinden daha güçlü bir profile sahiptir. Ancak Mücâhidin bölgede muhtelif şehirlerde hüküm süren Saklebî komutanlarının lideri olduğu da söylenemez. Zira bu dönemde her bir komutan kendi hâkimiyet kurduğu mıntıkada söz sahibidir.¹⁴⁹

Bu süreçte “Âmiri Gençleri” olarak isimlendirilen ve Mülükü't-tavâif döneminde her birinin bir şehirde hâkimiyet kurduğu Saklebîkomutanların bazılarının efendileri Mansur İbni Ebî Âmir'in soyundan gelen Abdülazîz b. Abdurrahman Şencul b. Mansur b. Âmir'e tabi oldukları doğrultusunda rivayetler de vardır.¹⁵⁰

Abdülazîz b. Abdurrahman 15 yaşındayken babası Abdurrahman'ın ölümünün ardından Muhammed b. Abdülcebbar'ın (III. Hişâm)¹⁵¹ hâkimiyet kurduğu bir dönemde gizlice Kurtuba'dan kaçmak zorunda kalmış ve Sarakusta'ya sığınmıştır. Abdülazîz Sarakusta'da (Zaragoza) Yahyâ b. Münzir b. Yahya et-Tûcibî'nin koruması altında bir müddet kalmış; Şâtibe¹⁵² şehrindeki Âmiri ailesinin azatlılarının çağrısı üzerine buradan

¹⁴⁷ İbn Esîr, el-Kâmil VII/287-288, İbn İzârî, el-Beyânu'l Muğrib, III/145.

¹⁴⁸ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/144; İbn Hatib, A'mâlu'l-a'lâm s. 137.

¹⁴⁹ Muhammed Ahmet Ebu'l-Fazl, Târîhu'l -medîneti'l-meriyye, s.87-88.

¹⁵⁰ İbni İzârî, el-Beyânu'l Muğrib, III/164, İbnu'l Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.194.

¹⁵¹ III. Abdurrahman'ın küçük torunu Muhammed b. Abdülmelik'in oğlu olan III. Hişâm, 364 (974) yılında Atib adında bir cariyeden dünyaya gelmiştir. Hammûdiler'in elinden hilafeti geri almak için hareket başlatan Abdurrahman el-Murteza'nın kardeşi olan III. Hişâm, Kurtuba'da Âmirîler ve daha sonra Hammudiler'in hüküm sürdüğü ve yoğun siyasi çalkantılarla geçen dönemde Endülüs'ün kuzeydoğusundaki Alpuente hâkimi olan Abdullah b. Kâsım el-Fihri'ye sığınmıştır. Kurtuba'da Hammudiler'in iktidarının son bulmasının ardından Kurtuba eşrafı hilafete tekrar Emevî soyundan birini getirmeyi kararlaştırmış 418 yılı Rebiulahir ayında halife olarak kendisine biat edilmiştir. “Özdemir Mehmet, III. Hişâm DİA İstanbul 1998 XVIII/147-148”.

¹⁵² Bernisa dağının eteğinde kurulan Şâtibe, Belensiye'nin (Valencia) 55 km. güneyinde denizden 169 metre yükseklikte yer alır. Fethin ilk dönemlerinde Tüdmir idari birimine bağlı olan Şâtibe daha sonra Belensiye'ye bağlanmıştır.

ayrılmıştır. Şâtibe halkı 411 (1020) yılında dedesi Mansûr b. Ebî Âmir'e nispetle "Mansûr" unvanıyla Abdûlazîz'i reisleri ilan etmişlerdir.¹⁵³

Görünen o ki, Mansûr b. Ebî Amir'in torunu Abdûlazîz b. Abdurrahman Şencul'un Şâtibe'de birtakım Saklebî unsurlar tarafından reisliğe seçilmesinde Hayrân el-Âmirî'nin de katkısı vardır. Zira o sıralar Şâtibe Hayran el-Âmirî'nin mülkü altındadır ve onun desteği olmaksızın Şâtibelilerin böyle bir girişimde bulunması düşünülemez. Başlangıçta bu duruma karşı çıkmayan Hayrân, Abdûlazîz'in Şâtibedeki nüfuzunun artmasından ve kendi yerini işgal etmesinden de içten içe endişe etmektedir. Nitekim Hayrân'ın bu endişesi yersiz değildir. Çünkü Abdûlazîz Şencul Mansur b. Ebî Âmir'in nesebinden gelmesi nedeniyle kendisine karşı avantajlı bir konuma sahiptir. Öte yandan Abdûlazîz'in Şâtibe'deki bazı tasarrufları Şâtibe'nin ileri gelenlerini rahatsız etmeye başlamış ve Abdûlazîz'e karşı bir isyan hareketi başlamıştır. Şâtibe halkının bu hareketine bir süredir Abdûlazîz'e karşı fırsat kollayan Hayran'da destek vermiş; neticede Abdûlazîz 412 (1021) yılında Belensiye'ye kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁵⁴

Abdûlazîz'in Şâtibe'de barınamayıp Belensiye'ye kaçtığı bu dönemde Hayrân el-Âmirî ile Sakâlîbe'nin en güçlü komutanı Dâniye hâkimi Mücâhid el-Âmirî'nin arası da kötüleşmiştir. Bunun nedeni Mücâhit el-Âmirî'nin Hayrân'ın Endülüs'ün doğusundaki yayılmacı siyasetinden rahatsız olmasıdır. Hayran'ın kendi hâkimiyetindeki yerler dışında Sakâlîbenin kontrolü altında olan bazı yerleşim yerlerine de yayılma teşebbüslerini, kendisi için bir tehdit olarak algılayan Mücâhit, Hayrân'ın üzerine yürümeye karar verip donanmasıyla Meriye kıyılarını kuşatır. Hayrân kendi askeri gücüyle Mücâhit'e karşı koyamayacağını iyi bildiğinden Amiri azatlılarının da itibar edeceği birinin yardımına başvurmaya karar verir. Bu iş için en uygun aday Mansur b. Ebî Âmir'in torunlarından olan Muhammed b. Abdûlmelîk'tir. Kâsım b. Hammûd'un baskısından dolayı Kurtuba'dan kaçan Muhammed b. Abdûlmelîk annesinden kalan servetle Ceyyân'da önemli sayıda taraftar toplamıştır. Hayrân, Muhammed b. Abdûlmelîk'e haber göndererek Mürsiye ve Aryolu'yu kendisine verip biat edeceğini

¹⁵³ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s.84-85.

¹⁵⁴ Muhammed Ahmet Ebu'l-Fazl, Târîhu'l-meriye s.85-86.

bildirmiştir. Hayrân'ın çağrısına icabet eden Muhammed b. Abdülmelîk önce Mü'temen daha sonra Mu'tasam lakabıyla reis ilan edilmiştir.¹⁵⁵

Mücâhid el-Âmirî'den kurtulmak gayesiyle Mansur b. Ebî Âmir'in torunlarından birinin yardımına başvuran Hayrân amacına ulaşmış Mücâhid'in saldırısını bertaraf etmiştir. Hayrân, Muhammed b. Abdülmelîk'le bir süre iyi ilişkiler kurmuş; ancak bu durum çok uzun sürmemiştir. Hayrân el-Âmirî Mürsiye'den Meriye'ye dönünce gerekli hazırlığı yapıp kuvvetlerini toplayarak Mürsiye'ye tekrar dönmüş ve Muhammed b. Abdülmelîk'i buradan çıkartmıştır.¹⁵⁶

Hayrân el-Âmirî Endülüs'te Emevî hâkimiyetinin sona erip iç kargaşanın yaşandığı bir dönemde Endülüs'ün doğusunda olduğu kadar, Kurtuba ekseninde gelişen olaylarda da etkili olan Saklebî komutanlardan biridir. Âmirî ailesinin Kurtuba'da hâkimiyeti kaybettiği dönemde Hayrân el-Âmirî, yaşanan siyasi çekişmelere yön veren askeri liderlerden biri olmuştur.

Dış siyasette olduğu kadar iç siyasette de başarılı bir yol izleyen Hayrân kendi döneminde Meriye'yi daha ileri noktalara taşımış ve Endülüs'ün önemli şehirlerinden biri haline getirmiştir. Meriye'ye yerleşip burayı yönetiminin merkezi yapan Hayran, Abdurrahman en-Nâsır döneminde inşa edilen Al-Cazaba'nın (Al-Kasaba) tahrip olmuş surlarını yeniden onarmış, tehlide açık olan bölgelere yeni surlar inşa ederek kaleyi genişletmiş, su kaynakları bularak kalenin içine suyun ulaştırılmasını sağlamıştır. Hatta bugün Meriye'de kalıntıları bulunan kuyuların onun dönemine ait olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁷ Hayran'ın Meriye'nin zamanla etrafında şekillendiği Al-Kasaba'da yaptığı değişiklikler sonraki süreçte buranın "Kasabatu Hayrân" şeklinde anılmasına yol açmıştır.

İmarette olduğu kadar ilim ve edebiyata da ihtimam gösteren Hayrân, döneminde birçok şair ve ilim adamını Meriye'de ağırlamıştır. Hayrân el-Âmirî, Endülüs'te tanınan bir alim ve şair olan Ahmet b. Abbas'ı kendisine vezir olarak seçerek ilme verdiği değeri göstermiştir. Bir diğer Endülüs şairi Ahmet b. Derrâc, Münzir b. Yahya'nın hâkimiyetindeki Sarakusta şehrine geçmeden önce Meriye'de bir müddet kalmış; bu

¹⁵⁵ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.194.

¹⁵⁶ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l -meriye s.66.

¹⁵⁷ İbn Bessâm, ez-Zahîra, II/175; Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l -meriye s. 67.

süre içerisinde Hayrân'ın kendisine gösterdiği ilgi ve alakadan dolayı 407 yılında onu metheden uzun bir kaside kaleme almıştır.¹⁵⁸ Hayrân'ın himaye ettiği bir diğer alim Kurtuba fakihleri ve kadılarıyla ilgili bir eseri bulunan Ebu Amr Muhammed b. Muhammed b. Afif b. Meryul'dur. İbn Afif Meriye'de bir süre yaşamış daha sonra vefatına kadar kadılık görevini yürüteceği Mürsiye'ye bağlı olan "Lorka" şehrine geçmiştir. Kuşkusuz tanınmış birçok şair ve ilim adamının Hayrân el-Âmirî'nin hükmü altındaki bu şehre gelmesi, Endülüs'te iç çatışmaların olduğu bir dönemde Meriye şehrindeki güven ortamını gösteren önemli bir olgudur.¹⁵⁹

Endülüs'te her siyasi aktörün, kendisini bir unvanla anması genel bir teamül haline gelmiştir. Muhtemelen bu durum diğer İslam devletlerinin idarecilerinden mülhem bir husustur. Ancak Âmiri ailesinin azatlıları olan Slav asıllı kumandanlar genel itibariyle gösterişli bir lakapla kendilerini anmayı tercih etmemişlerdir. Hayrân el-Âmirî aylar süren bir hastalığın akabinde 419 (1028) yılında Meriye'de vefat etmiştir. Onun ölümünün ardından veziri Ahmet b. Abbas Meriye'nin önde gelenlerinin katıldığı büyük bir topluluğun huzurunda Hayrân'ın yerine arkadaşı Züheyr el-Âmirî'nin geçeceğini bildiren Hayrân'ın vasiyetini ilan etmiştir.¹⁶⁰

1.3.2. Züheyr el-Âmirî Dönemi

Hayrân el-Âmirî vefatından sonra çok güvendiği yakın dostu Züheyr el-Âmirî'nin Meriye'de kendisinin yerine geçmesini arzulamış, bu amaçla bir vasiyet bırakmıştır. Hayrân, hastalığı ilerleyip durumu kötüleşince Mürsiye'deki naibi Züheyr'e haber göndermiş; durumunu bildirerek onu Meriye'ye çağırmıştır. Hayran'ın daveti kendisine ulaşır ulaşmaz Meriye'ye intikal eden Züheyr, vefat edinceye kadar Hayran'ın yanında kalmış; daha sonra vezir Ahmed b. İsa'nın tertip ettiği bir toplantının akabinde Hayrân'ın vasiyyeti ve Meriye halkının da rızası doğrultusunda 3 Cemaziyelevvel 419 yılında Züheyr, (1028) Hayrân'ın yerini almıştır.¹⁶¹

Züheyr, selefi Hayrân el-Âmirî'nin idare anlayışı çerçevesinde bir yönetim stratejisi benimsemiştir. İdarede istişareye çok önem veren Züheyr, Hayrân döneminde

¹⁵⁸ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.212-213; İbni Bessâm, ez-Zahîra, I/74.

¹⁵⁹ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s. 91.

¹⁶⁰ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s. 215.

¹⁶¹ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.216.

olduğu gibi kendi döneminde de vezirlik görevini yürüten Ahmet b. İsa'nın görüşlerine çok ehemmiyet atfetmiştir¹⁶².

Kaynaklarda Züheyr el-Âmirî hâkimiyetinde Meriye'nin idari sınırlarının oldukça genişlediğine yer verilir. Bu çerçevede İbn İzârî, Uzrî, İbn Hatîb gibi Mülûkû't- tavâif dönemiyle alakalı önemli bilgiler aktaran Endülûs tarihçileri, bu dönemde Meriye hâkimiyetinde olan yerlerin batıda Kurtuba'ya, kuzeydoğuda Şâtibe ve Mürsiye; Kuzeybatıda Tuleytula'ya kadar uzandığını aktarır.¹⁶³ Hatta İbn Hatib Züheyr'in hicri 425 yılında Kurtuba'ya geldiğini ve burada yaklaşık 15 ay boyunca hâkimiyet kurduğuna değinir.¹⁶⁴ Ancak 422 (1030) yılında Emevilerin Kurtuba'dan tamamen çıkarılmasının ardından Kurtuba'nın 435 (1031) yılına kadar Ebu'l Hazm b. Cehver'in hâkimiyetinde olduğu yaygın kabul gören bir husustur. İbn Hatîb'in aktardığı bu bilgi; Ebu Hazm b. Cehver'in Züheyr'i kendisine yardım için Kurtuba'ya çağırdığı; Züheyr'in sıkıntılı süreçte Ebu Hazm b. Cehver'e yardım ettiği şeklinde anlaşılabilir.¹⁶⁵ Zira Kurtuba'da hilafetin düşmesinin ardından 422 yılından 435 yılına kadar Ebu Hazm b. Cehver'in aralıksız hüküm sürdüğü genel kabul görmüştür.¹⁶⁶ Dolayısıyla Züheyr'in Kurtuba'ya gelişi Ebu Hazm b. Cehver'in talebi doğrultusunda olmuştur, denilebilir.

Bazı kaynaklarda tavâif döneminde İşbiliye'de hâkimiyet kurmuş Abbâdiler'in önderi Muhammed b. Âbbad'ın(Ö.434/1042) Âmirilerin gölgesinde hilafetini sürdürmüş ve hayatta olup olmadığı konusunda Endülûs'te çeşitli söylentilerin dolaştığı son Endülûs Emevî halifesi II. Hişâm'a benzeyen Halef el-Husri adında birini bulduğunu ve bundan nemalanarak en kuvvetli rakibi Cehverilere karşı üstünlük sağlamak istediğine dair bir rivayet vardır.¹⁶⁷ Bu iddiayı Muhammed b. Abbâd'dan daha önce Züheyr el-Âmirî deortaya atmıştır. Şöyleki; İbn Hatib, Züheyr'in 426 (1034) yılında Halife Hişâm el-Müeyyed'i bulduğunu ve onun kendisiyle birlikte Meriye'de ikamet ettiğini; bir süre onu yanında tuttuktan sonra kovduğunu aktarır. Esasında II. Hişâm daha önce vefat ettiği için Züheyr'de sabık halife Hişâm el-Müeyyed'e benzeyen

¹⁶² İbn Haldûn, el-İber, Kahire, 1284/1867 III/162.

¹⁶³ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/168; İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm, s. 216; Uzrî, Tersî'ul-ahbâr, s.83.

¹⁶⁴ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.216.

¹⁶⁵ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s. 93.

¹⁶⁶ M. Abdullah İnân, Düvelü't-tavâif s.20-30

¹⁶⁷ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/199; İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s. 104.

birini bulmuştur.¹⁶⁸ Muhtemelen Züheyr, o dönemin yaygın teamüllerine uygun olarak; nüfuzu altındaki topraklardaki otoritesini güçlendirmek ve siyasi erkini sağlam bir zemine dayandırıp hâkimiyetini daha muhkem hale getirmek için böyle bir teşebbüste bulunmuştur. Züheyr, bu girişimin kendisine bir faydası olmadığını görünce II: Hişâm'a benzeyen bu şahsı Meriye'den kovmuştur.

Bir diğer rivayette İbn İzârî, II. Hişâm olduğu iddia edilen bu şahsın Ali b. Hammûd'un Kurtuba'da idareyi ele geçirdiği dönemde gizlendiğini ve daha sonra Malaga'da ortaya çıkıp, oradan Meriye'ye geçtiğini ve bu şahsın Meriye'de olduğu bilgisi Züheyr'e ulaşınca; Züheyr'in onu Meriye'den çıkardığını bildirir. Söz konusu bu şahs Meriye'den Rabah kalesine gitmiş ve buradaki halkı kendisinin II. Hişâm olduğuna inandırmıştır. O dönemde Rabah kalesini hükümranlılığı altında tutan Zunnûnîler'in önderi İsmail b. Zunnûn, bu durumu öğrenince hemen II. Hişâm olduğu iddia edilen bu şahsı Rabah kalesinden çıkarmıştır.¹⁶⁹

İbn Abbâd, İşbîliyye köylerinden Halef el-Husrî adındaki II. Hişâm'a benzeyen fakir birini getirip 427 (1035) yılında kendisine biat etmiş ve diğer Endülüs şehirlerinin de biatını istemiştir. Mülükü't-tavâif döneminin pek çok yöneticisi İbn Abbad'ın II. Hişâm olduğunu iddia ettiği bu şahsa biat etmiştir. Ancak Gırnata hâkimi Habbûs b. Maksen gibi Züheyr de bu biata iştirak etmemiştir. Tavâif döneminin en güçlü yöneticilerinden biri olan Muhammed b. Abbâd, Züheyr'in biat etmemesi üzerine Meriye'ye güçlü bir birlik göndermiş; Züheyr, Muhammed b. Abbâd'dan kurtulmak için Gırnata hâkimi Habbûs b. Maksen'den yardım almış; ve Muhammed b. Abbad'ın birlikleri İşbîliyye 'ye geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁰

Öte yandan 427 (1035) Hammûdîler'in lideri Yahyâ b. Ali b. Hammûd, Karmûne açıklarında İsmail b. Abbâd tarafından öldürülür ve bu haber Septedeki Yahyâ'nın kardeşi İdris b. Ali b. Hammûd'a intikal eder. İdrîs b. Ali, Sebte'den Endülüs'e geçerek Malaga'ya doğru hareket eder ve Habbûs b. Maksen'e kendisine iştirak etmesi için çağrıda bulunur. Gırnata emîri Habbûs, İdrîs b. Ali'nin çağrısına icabet eder. Züheyr el-

¹⁶⁸ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.154.

¹⁶⁹ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/190; İbnu'l Esir, el-Kâmil VI/.291

¹⁷⁰ İbn Esîr, el-Kâmil fi't-târih, VI/.291.

Âmirî de komşu şehrin hâkimi Habbûs'a eşlik eder. Hatta Züheyr, 427 yılı Zilhicce ayının ortalarında İdrîs b. Ali'nin adını Meriye'de hutbede okutur.¹⁷¹

Kardeşinin öldürülmesi üzerine Sebte'den Endülüs'e geçen İdrîs b. Ali'nin davetine icabet eden iki lider Züheyr ile Hâbus arasında çok geçmeden bir ihtilaf zuhur eder. Zira Züheyr, Karmûne hâkimi Muhammed b. Abdullah el-Bırzâlî'ye Gırnata hâkimi Hâbus ile yaptığı savaşta yardım etmiştir.¹⁷² Hollandalı müsteşrik Dozy, Züheyr el-Âmirî'nin veziri Ahmet b. Abbas'ın Züheyr'i; müttefiki Habbûs'a karşı doldurup iki müttefik arasında bir ihtilaf çıkardığı şeklinde bir yorumda bulunur. Zira Dozy'e göre Arap olan Züheyr'in veziri İbn Abbas, Berberî ve Yahudilerden şiddetli bir biçimde nefret etmektedir. Bu nedenle Meriye emîri Züheyr'in veziri Yahudi olan bir Berberî liderle ittifak içerisinde olmasını istememektedir.¹⁷³ Züheyr, vezir İbn Abbas'ın kendisi üzerindeki etkisi nedeniyle işlerinin çoğunda onunla istişare etmektedir. Ancak Reinhart Dozy'nin iki komşu şehir olan Gırnata ile Meriye emirleri arasında vuku bulan bu ihtilafı Vezir İbn Abbas'ın Berberîler ve Yahudilere düşmanlığına bağlamasıkanaatimizce pek isabetli değildir. Zira Züheyr'in daha önceki bazı meselelerde Berberîlerle birlikte hareket ettiği de olmuştur.

Gırnata hâkimi Habbûs b. Maksen 428 (1036) yılında vefat edince yerine oğlu Bâdis b. Habbûs geçmiştir. Bâdis, Züheyr'e bir mektup göndererek daha önce babasıyla arasındaki anlaşmanın yenilenmesini istemiş, ancak Züheyr bu çağrıya olumlu yanıt vermemiştir.¹⁷⁴ Esasında Züheyr, Bâdis'i babası gibi görmemekte ve onu küçümsemektedir. Züheyr, Habbûs b. Maksen'in vefatından sonra Gırnata topraklarını kendi mülküne katma niyetindedir. Nitekim bu niyetin hasıl olmasında kendisini, Gırnata emiri Bâdis b. Habbûs'a karşı savaşa teşvik eden veziri Ahmet b. Abbas'ın tutumu da etkili olmuştur.¹⁷⁵

Vezir Ahmet b. Abbas'ın yönlendirmesi ve kendi tamahı neticesinde Gırnata'ya doğru hareket etmek üzere hicri 429 yılında kalabalık sayılabilecek bir birlikle Meriye'den ayrılan Züheyr el-Âmirî Gırnata kapılarına dayanmıştır. Züheyr'in asıl

¹⁷¹ İbn İzârî el-Beyânu'l-muğrib, III/192.

¹⁷² İbn Bessâm, ez-Zahîra, II/166; İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/ 169.

¹⁷³ Dozy Reinhart, Mülükü't-tavâif s.170-190.

¹⁷⁴ İbn Bessâm ez-Zehîra, I/II/ 166; İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib III/169

¹⁷⁵ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl; Târîhu'l-meriyye s. 95.

gayesi kendisine itaat edilmesini sağlamak ve Gırnatayı Meriye'ye bağı bir yer haline getirmektir. Her ne kadar aralarında anlaşmazlık olsa da Bâdis, Züheyr'in kendisine savaş açacak kadar ileriye gidebileceğini beklememektedir. Çünkü Züheyr ve hâkimiyetindeki Meriye esasında böyle bir güce sahip değildir.¹⁷⁶

Züheyr'in yoğun bir askeri birlikle Gırnata kapılarına dayanmasına rağmen başlangıçta Bâdis, kendisine karşı gerçekleştirilen bu kötü niyetli harekete aynı şekilde mukabelede bulunmamış farklı bir strateji izlemiştir. Zira babasının vefatının ardından Gırnata idaresini eline alan Bâdis, bu süreçte komşu şehir ile bir savaşa girme niyetinde değildir. Bu niyetle Bâdis, Züheyr ve ordusunu iyi bir şekilde karşılamış ona ve askerlerine yemekler hazırlatıp, hediyeler ikram etmiştir. Züheyr, veziri Ahmet b. Abbas'ın da etkisiyle Bâdis'in bu tutumunu kendisinden korkmasına ve kendisine karşı koymaya cesaret edememesine bağlamıştır. Zira izinsiz ve habersiz bir şekilde Gırnata sınırlarına dayanan bir orduya Bâdis'in böyle mukabelede bulunmasının başka türlü bir izahı yoktur.¹⁷⁷

İki taraf arasında gerçekleşen ilk görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanınca Bâdis, ihtilafın sonlandırılması için yeni bir görüşme yapmak üzere kardeşi Bulukkin'i, Züheyr'in veziri Ahmet b. Abbas'a göndermiştir. Çünkü Bâdis, vezir İbn Abbas'ı ikna ettiğinde Züheyr'i de ikna edebileceğini ön görmektedir. Geceleyin Bulukkin, İbn Abbas'la görüşmüş; daha önce Habbûs döneminde kurulan ittifakın yeniden tesis edilebileceğini, taraflar arasında anlaşma sağlamanın her iki tarafın da lehine olacağını söylemiş; ancak İbn Abbas, Bulukkîn'in taleplerine olumlu cevap vermek bir tarafa, onu aşağılayarak karşılık vermiştir.¹⁷⁸

Vezir İbn Abbas'ın yanından bir netice alamadan ayrılan Bulukkîn, kardeşi Bâdis'e Ahmet b. Abbas'la aralarındaki görüşmeyi tüm ayrıntılarıyla anlatarak İbn Abbas'ın kendisini aşağıladığını ve Züheyr'in de tamamen vezirinin etkisinde olduğu için sulh yoluyla meselenin çözümünün zor olduğunu bildirmiştir. Gayesi kendisini ve şehrini muhafaza etmek olan Bâdis, savaştan önce son adım olarak Meriye ordusunu gözetleyen bir berberî askeri aracılığıyla gizli bir şekilde Züheyr'e haber yollayarak; kendisinden korkmadığını, olası bir savaşta kaybedenin kendisi olmayacağını, babasının

¹⁷⁶ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s. 216

¹⁷⁷ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-medineti'l-meriye, s. 96.

¹⁷⁸ İbn Bessâm, ez-Zahîra, I/ 171

dostu olarak kendisini uyardığını, gitmiş olduğu bu yoldan vazgeçmesi gerektiğini Züheyr'e bildirmiştir.¹⁷⁹

Esasında Züheyr, Bâdis'in bu teklifine olumlu yaklaşma eğilimindeyken İbni Abbas'ın karşı çıkması nedeniyle geri adım atamamıştır. Müsteşrik Dozy, İbni Abbas'ın Züheyr'i Badis'e karşı bu denli kışkırtıp savaş çıkartmaya çalışmakla asıl amacının reisinden kurtulmak olduğu görüşündedir. Zira vezir Ahmet b. Abbas, Züheyr'in Badis'le girişeceği savaşta mağlup olacağını bilmektedir ve bu savaşla Züheyr'den kurtulup Meriye'nin tek hâkimi olmayı hedeflemektedir.¹⁸⁰

Gırnata hâkimi Bâdis b. Habbûs babasının müttefiki Züheyr'in geri adım atmayacağına müttali olmuş ve kaçınılmaz savaş için hazırlıklara başlamıştır. Züheyr de ordusunu düzenlemiş; Hüzeyl es-Saklebî'yi ordusunun başına komutan olarak atamıştır. Çıkan çatışmada Hüzeyl'in birlikleri yenilgiye uğrayarak bir kısmı Gırnata köylerine doğru dağılmış; vezir İbn Abbas'ın da aralarında bulunduğu diğer bir kısım da esir alınmıştır. Vezir İbn Abbas esir alındıktan birkaç hafta sonra öldürülmüştür. Nasıl öldürüldüğü konusunda net bir bilgi bulunmamakla beraber kaynakların çoğu, Züheyr el-Âmirî'nin de Gırnata'nın çıkışında el-Fent adlı bir köyde öldürüldüğünü aktarır.¹⁸¹

Meriye ordusunun Gırnata'da yenilgiye uğradığını ve Züheyr el-Âmirî'nin de öldürüldüğünü öğrenen Meriye halkı, bir araya gelip en yaşlıları olan Ebu Bekir er-Ramimî'ye biat etmişlerdir. Meriye'de işler bir süre Ebu Bekir er-Ramimî önderliğinde yürütülmüş; ancak bu durum uzun sürmemiştir. Çünkü Meriye ehli gerek kendi selametleri gerekse beldelerinin selameti için daha güçlü bir lidere ihtiyaç olduğunun farkındadır. Bu itibarla Belensiye hâkimi Mansûr b. Ebî Âmir'in torunu Abdülazîz'le (ö.452/1061) iletişime geçmişlerdir.¹⁸²

Öte yandan Meriye halkı kendisiyle irtibata geçmeden önce Abdülazîz b. Abdurrahman Şencul Meriye topraklarında hak iddia etmekteydi. Zira hem Meriye'nin önceki hâkimi Hayrân hem de Züheyr, Âmiriler'in azatlısıydı. Dolayısıyla Abdülazîz, dedesinin azatlılarının ölümünden sonra onların topraklarının kendi mülkiyetine

¹⁷⁹ İbn Bessâm, ez-Zahîra, I/172-173

¹⁸⁰ Dozy, Mülükü't-tavâif, s.58

¹⁸¹ İbn İzârî, el-Beyân'ul-muğrib, III/167, İbn Hatîb, A'mâ'lu'l-a'lâm, s.217, Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye, 72.

¹⁸² İbn İzârî, el-Beyân'ul-muğrib, III/167-191; İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm, s.216

geçtiğini öne sürmekteydi. Bu nedenle Abdülaziz, Züheyr'in ölüm haberi kendisine ulaşır ulaşmaz veziri İbni Sumâdih et-Tûcibî'yi Gırnata emiri Bâdis b. Habbûs'a gönderdi ve Bâdis'ten Züheyr'in veziri Ahmet b. Abbas'ı öldürmesini istedi.¹⁸³ Çünkü İbn Abbas'ın hayatta kalması Meriye ile ilgili emellerini gerçekleştirmede Abdülazîz için bir tehdit arz etmekteydi. İbn Abbas, engeli ortadan kalkınca Abdülazîz, Meriye'ye doğru hareket ederek hicri 429 yılının zilkade ayında şehre giriş yaptı. El-Kasaba'yı ve diğer Meriye'ye bağlı olan yerleri kontrol altına alan Abdülaziz'e, Meriye halkı biat etti ve Abdülazîz, Meriye Beytûlmalinde bulunan para ve değerli eşyaları idare merkezi olan Belensiye'ye götürdü.¹⁸⁴ Böylelikle Belensiye ve Mürsiye'nin yanı sıra Meriye de Abdülaziz'in mülkü altına geçmiş oldu.

Abdülaziz b. Abdurrahman, Meriye halkının biatını aldıktan sonra oğlunu Meriye'de bırakarak idari merkezi olan Belensiye'ye hareket etmiştir. İbni Hayyân, Mansûr es-Sağîr lakaplı Abdülazîz'in, Meriye'den bu kadar kısa sürede ayrılışını; Dâniye ve Balear adalarının hâkimi Mücâhid el-Âmirî'nin kendisini kıskanmasına bağlamaktadır.¹⁸⁵ Zira Abdülazîz'in Belensiye ve Mürsiye'yle birlikte Meriye'yi de kendi mülküne katması Mücâhid'i rahatsız etmiştir. Mülûkû't-tavâif döneminde Endülûs'ün doğusunda önemli bir siyasi bir aktör olan Mücâhid el-Âmirî, Mansûr'un torunu olsa da Abdülazîz'in daha fazla güçlenmesinden hoşnut olmamaktadır. Bu nedenle Mücâhid el-Âmirî, Abdülazîz'in Meriye'de olmasını fırsat bilerek Belensiye'ye bir akın gerçekleştirmiştir. Mücâhid'in topraklarına bir akın gerçekleştireceğini önceden haber alan Abdülazîz de Meriye'den vakit kaybetmeden Belensiye'ye geçmiş; iki taraf arasında çarpışmalar meydana gelmiş; neticede Abdülaziz'in çok sayıda paralı askeri de barındıran ordusu ile başa çıkamayacağını anlayan Mücâhid, Belensiye yolunda ele geçirdiği toprakları da bırakarak geri dönmüştür.¹⁸⁶

Abdülaziz, Mücâhid'i durdurmak için Meriye'den ayrılınca oğlu Abdullah'ı ve ona yardım etmek üzere damadı Ma'n b. Sumâdih'i Meriye'de bırakmıştır. Abdullah'ın ilk icraati, II. Hişâm olduğu iddia edilen şahıs adına hutbe okutmak olmuştur. Zira

¹⁸³ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/172.

¹⁸⁴ Uzrî, Tersî'ul-ahbâr, s.84.

¹⁸⁵ İbn Bessâm, ez-Zahîra, I/II, 237.

¹⁸⁶ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/173-174.

babası, İbni Abbâd'ın davetine icabet eden emirlerden biridir. Bahsi geçtiği üzere İşbiliyye emîri Muhammed b. Abbâd'ın Hişâm el-Müeyyed olduğunu iddia ettiği bu şahıs Halef el-Husri'dir ve İbni Abbâd siyasi nüfuzunu artırmak için tavâif emirlerini bu şahsabat etmeye çağırmıştır. Züheyr el-Âmirî bu çağrıya icabet etmezken Abdülaziz, İbni Abbâd'ın çağrısına katılanlar arasındadır. Dolayısıyla Abdülazîz'in Meriye'yi hâkimiyeti altına alınca ilk icraati bu olmuştur.¹⁸⁷

Abdullah b. Abdülaziz Meriye valisi olarak görevlendirilmesinden kısa bir süre sonra vefat etti. Bunun üzerine Abdülaziz oğlunun yerine damadı İbn Sumâdih'i vali olarak atadı. Bir süre Abdülaziz'e bağlılığını sürdüren Ma'n b. Sumâdih, Abdülaziz'in Meriye ile ilgilenmemesini fırsata dönüştürerek bağımsızlığını ilan etti. İbn Sumâdih ilk etapta komşu şehir Gırnata ile ilişkileri düzeltme amacıyla Bâdis b. Habbûs'la bir anlaşma yaptı.¹⁸⁸ Ma'n b. Sumâdih'le birlikte Meriye şehrinde yeni bir dönemin kapıları açılmış oldu.

1.3.3. Benî Sumâdih Dönemi Meriye

Benî Sumâdih dönemindeki Meriye'ye geçmeden önce Sumâdih kabilesinin kökeni ve Endülüs'teki serencamı ile ilgili kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

Benî Sumâdih,¹⁸⁹ Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş en meşhur ve en köklü Arap kabilelerinden biri olan Tûcibîler'in bir koludur. Mısır ve Kuzey Afrika fetihlerine de iştirak eden bu kabile, önderleri Abdurrahman b. Abdullah b. Muhacir'in önderliğinde Endülüs fetihlerine de katılmış ve fethin ardından Sağrûla'la (Aragon) bölgesine yerleşmiştir. Tûcibîler fethin ardından kısa bir süre içerisinde Endülüs'ün önemli kabilelerinden biri haline gelmiş, kabile mensuplarından pek çok kişi Endülüs idari mekanizmasında önemli görevleri deruhte etmiştir. Abdurrahman b. Abdullah b. Muhacir'den sonra kabile Benî Hâşim ve Benî Sumâdih olmak üzere iki kola bölünmüştür. Tûcibîler'in bu iki kolunun bir arada kalması mümkün olmayınca Beni Sumâdih Sağrûla'la (Aragon) bölgesinden ayrılmıştır. Tûcibîler'in Benî Hâşim koluna

¹⁸⁷ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/191-192.

¹⁸⁸ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/191-192

¹⁸⁹ İbn Hatîb, Sayrafî'den nakille Sumâdih kelimesiyle ilgili şu değerlendirmede bulunuyor. "Sumâdih, bir kadın ismidir ve bu kadın Abdurrahman b. Abdullah b. Mühacir'in kızıdır. Bazı Arap kabilelerinin baba yerine anneye nisbet edildiği bir vakıadır ve bu kabile annelerinin ismiyle bilinir. Ancak Sumâdih'in kadın değil; erkek olduğu görüşü daha muteberdir. "İbnu'l Hatib, A'ma'lu'l-lâm s.189"

adını verecek olan Hâşim b. Muhammed'in babası Ebu Yahya Muhammed b. Abdurrahman ise 276 (889) yılında Sarakusta (Zaragoza) valiliğine getirilmiştir.¹⁹⁰

Hristiyan krallıklara komşu bir Endülüs şehri olan Sarakusta'da Tûcibîler'in hâkimiyeti Endülüs Emevî devletinin sonuna kadar devam etti. Ebu Yahyâ'nın ölümünün (312/924) ardından yerine geçen oğlu Hâşim b. Muhammed vefat ettiği 318/930 yılına kadar Sarakusta'da ciddi bir gelişme yaşanmadı. Hâşim b. Muhammed'den sonra iktidarı ele alan Muhammed b. Hâşim halife III. Abdurrahman'a itaati terk edip Hristiyan Leon ve Navarra krallıklarıyla ittifak kurdu ve Leon Kralı II. Ramiro'nun hükmü altına girdi. Bunun üzerine III. Abdurrahman Sarakusta üzerine yürüyerek Muhammed b. Hâşim'i kontrol altına aldı.¹⁹¹

Dönemi oldukça çalkantılı geçen Muhammed b. Hâşim'den sonra oğlu Yahyâ b. Muhammed, onun ardından da Münzir b. Yahya valilik görevini üstlendi. Münzir bölgede gücünü artırarak Endülüs'te merkezi otoritenin zayıflayıp dağılmaya yüz tuttuğu dönemde bağımsızlığını ilan etti. Böylelikle Mülûkû't-tavaif döneminde Sarakusta'da hüküm süren ilk hanedanlık Tûcibîler'in Beni Hâşim kolu oldu. Münzir'in 414 (1023) yılında ölümünden sonra sırasıyla sonra oğlu Yahya ve II. Münzir b. Yahya başa geçti. II. Münzir bazı kumandanları ve yakınları tarafından öldürülünce Sarakusta da iç karışıklık baş gösterdi. 431 (1039) yılında Hûdîler'in Sarakusta'yı ele geçirmesiyle Tûcibîlerin egemenliği sona ermiş oldu.¹⁹²

Benî Sumâdih'in Sağru'l Ala (Aragon)'dan ayrıldıktan sonraki süreçte ilk olarak nereye yerleştikleri ile ilgili net bir bilgi yoktur. Ancak kaynaklarda Meriye şehrinin en önemli hâkimlerinden biri olan Mu'tasım b. Sumâdih'in dedesi Ebu Yahyâ Ahmet b. Sumâdih'in, kabiliyet ve zekasıyla temayüz edip Muhammed b. Ebî Âmir'in komutanlarından biri olduğu, Veşka¹⁹³ (Huesca) şehrine vali olarak atandığı; Süleyman

¹⁹⁰ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib III/167-169; İbni Bessâm, ez-Zahîra, I/II.236.

¹⁹¹ İbn İzârî, el-Beyânu'l Muğrib, III/ 167-169; M. Abdullah İnân Düvelü't-tavâif, 170-73.

¹⁹² İbn Haldûn, el-İber, IV, 124-134-140 Özkuyumcu Nadir, Tûcibîler, DİA İstanbul 2002 XXXXI/458-459.

¹⁹³ Günümüzde Huesca adıyla bilinen bu şehir Endülüs'ün kuzeydoğusunda Aragon özerk bölgesinde bulunur. İberlerin Bolksan adını verdiği şehir Sarakusta'ya (Zaragoza) 60 km uzaklıktadır.

el-Müstâîn Billah''ın 403 (1012) yılında Kurtuba'yı ele geçirmesi sırasında onun da güven ve takdirini kazandığı aktarılır.¹⁹⁴

Hammûdîler, 407 (1016) yılında Kurtuba'da Süleyman el-Müstâîn'in iktidarına son verince bu durum Ebu Yahyâ'nın Veşkadaki otoritesini de sarsmıştır. Zira iyi ilişkiler kurduğu el-Müstâîn'in Kurtuba hâkimiyetinin sona ermesi Ebu Yahyâ'nın da geleceğini tehdit eder niteliktedir. Bu durumu fırsat bilen ilk güç Ebu Yahyâ'nın amcasının oğlu ve Veşka'ya en yakın şehir olan Sarakusta hâkimi Münzir b. Yahyâ olacaktır. Münzir, Süleyman el-Müstâîn'in yokluğunda korunaksız duruma düşen Veşka'yı hâkimiyeti altına almaya karar verir. Esasında Ebu Yahya kendisinden çok daha güçlü durumda olan Sarakusta'daki akrabalarıyla başından beri iyi geçinmeye çalışmıştır. Ancak siyasi istikrarsızlığın had safhaya ulaştığı bu dönemde Endülüs'te siyasi dengeler sürekli değişmektedir. Zira bütün şehirleri bir arada tutacak güce sahip siyasi bir otorite yoktur ve her şehrin hâkimi kendibaşına bir devletmiş gibi hareket ederek kendisinden daha zayıf durumda olan şehirleri hâkimiyeti altına almaya çalışmaktadır. Veşka üzerine yürüyen Münzir çok zorlanmadan burayı ele geçirmiştir. Fakat Ebû Yahyâ ailesinden birkaç kişi ile birlikte amcasının oğlu Münzir b. Yahyâ'nın elinden kurtulmayı başarmıştır.¹⁹⁵

Münzir b. Yahyâ'nın istila ettiği Veşka şehrinden kaçan Benî Sumâdîh'in reisi Ebû Yahyâ, Veşka'ya çok uzak mesafede bulunmayan Belensiye'de Abdülaziz b. Abdurrahman b. Ebî Âmir'e sığınmıştır. Zira Ebu Yahyâ kabilesiyle birlikte Aragon bölgesinde Benî Hâşim'in yanından ayrıldığında Âmiri ailesi ile yakın ilişkiler kurmuş ve onların komutanlarından biri olmuştur. Abdülazîz, Münzir'den kaçıp kendisine sığınan Ebu Yahya'yı iyi bir şekilde karşılayarak Münzir'e karşı kendisini koruyacağını taahhüt etmiş ve ona izzet-ü ikramda bulunmuştur. Kısa bir süre içerisinde Ebû Yahyâ ile Abdülaziz arasındaki bağ daha da güçlenmiş; hatta Abdülazîz, iki kızını Ebu Yahya'nın iki oğluyla evlendirmiştir. Abdülaziz'in yanında bir süre daha kaldıktan sonra Bağdat'a gitmek üzere doğuya doğru yol alan Ebû Yahyâ; denizi geçerken

¹⁹⁴İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/173.

¹⁹⁵İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/173.

boğularak vefat etmiş, Belensiye hâkimi Abdülazîz'in kızıyla evlendirdiği oğlu Ma'n b. Ebî. Yahyâ b. Sumâdih ise Abdüazîz'in yanında Belensiye'de kalmıştır¹⁹⁶

Belensiye'de kalan Ma'n b. Sumâdih kabiliyetiyle kayın pederinin güvenini kazanmayı başarmış; onun en yakın yardımcılarında biri olmuştur. Daha önce de değinildiği üzere Meriye'nin önceki hâkimi Âmirîâilesinin azatlılarından Saklebî kökenli Züheyr el-Âmirî'nin Gırnata'da öldürülmesinden sonra Abdülazîz, damadı İbni Sumâdih'i Züheyr'in veziri Ahmet b. Abbas'ın öldürülmesini talep etmek üzere Gırnata emiri Bâdis b. Habbus'a göndermiştir. Vezir Ahmet b. Abbas engeli ortadan kalkınca Abdülazîz, oğlu Abdullah ve damadı İbni Sumâdih'in de aralarında bulunduğu bir birlikle Meriye'ye intikal etmiştir. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi Meriye halkının önde gelenlerinin isteği de bu yöndedir. Ve bu doğrultuda taleplerini Abdülazîz'e iletmışlerdir.¹⁹⁷

Meriye halkının da rızası doğrultusunda Meriye'ye intikal eden Abdülazîz, bir süre Meriye'de kalınca Dâniye ve Balear adalarının hâkimi Mücâhid el-Âmirî'nin Belensiye'ye saldıracağı yönünde bir haber almış; vakit kaybetmeksizin Meriye'den ayrılmış, yerine de oğlu Abdullah'ı vali olarak atamıştı. Bir süre babasından aldığı yetkiyle Meriye idaresini elinde bulunduran Abdullah b. Abdülazîz'in vefatı üzerine Abdülazîz, damadı İbni Sumâdih'i 432 yılında Meriye valisi olarak atamıştır. Ma'n b. Sumadih kayınpederi Abdülazîz'in Mücâhid el-Âmirî ile uğraşmasını fırsat bilerek 433 (1041) yılında Meriye'de bağımsızlığını ilan etmiştir. İbni Hayyan, İbni Sumadih'in Abdülazîz'e karşı gerçekleştiği bu hareketini zikrettikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır. *“İbni Sumadih, güveni boşa çıkaran kişi, Abdülazîz'e karşı asıl yüzünü gizlemiş; fırsat bulunca hemen ona ihanet ederek Meriye'yi elinden almıştır.”*¹⁹⁸

Uzrî'nin aktardığı başka bir rivayete göre ise, Mansûr es-Sağîr, Ma'n b. Sumadih ile birlikte kardeşi Ebu Atebe'yi de Meriye'ye vali olarak atamış; daha sonra ikisinden birini reis seçme işini Meriye halkına bırakmış; Meriyeliler de Gırnata hâkimi Bâdis b.

¹⁹⁶ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-medîneti'l-meriye, s.104.

¹⁹⁷ Seyyid Abdülazîz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-Meriye s.73.

¹⁹⁸ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III./293.

Habbûs'la istişare ettikten sonra Ebû Ahvâs künyeli Ma'n b. Sumâdih'i 433 (1051) yılında Meriye reisi olarak seçmiştir.¹⁹⁹

Kanaatimizce bu rivayet biraz abartılıdır. Zira o dönemin teamülleri göz önünde bulundurulduğunda Abdülazîz'in böyle bir tasarrufta bulunması oldukça güçtür. Dolayısıyla Abdülazîz'in oğlunun vefatının ardından damadı İbni Sumâdih'i vali olarak atadığı; daha sonra İbni Sumâdih'in fırsatını yakalayarak Abdülaziz'e baş kaldırdığı ve Meriye'de bağımsızlığını ilan ettiği görüşü daha isabetli gözükmemektedir.

1.3.3.1.Ma'n b. Sumâdih Dönemi

Ma'n b. Sumâdih et-Tûcibi (ö.443/1051) Abdullah b. Abdülaziz'in vefatından sonra Belensiye hâkimi ve kayınpederi Abdülaziz'in Mücâhid el-Âmirî ile uğraşmasından dolayı Meriye ile ilgilenememesini fırsata dönüştürerek Meriye'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylelikle Endülüs'ün güneydoğu kıyılarında bulunan Meriye'de resmi olarak Benî Sumâdih dönemi başlamıştır. Benî Sumâdih hâkimiyetinde Meriye şehri, en parlak dönemini yaşamış; bilhassa Ma'n b. Sumâdih'in ardından başa geçecek olan Ebu Yahya Muhammed b. Sumâdih döneminde bu şehir Mülükü't-tavaif döneminin önemli şehirleri arasına girmiştir.

Meriye'de bağımsızlığını ilan eden İbni Sumâdih, otoritesini güçlendirecek ve Meriye hâkimiyetini kalıcı hale getirecek birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda ilk olarak daha önce de kendisine destek veren Gırnata ve çevresinin hâkimi Bâdis b. Hâbus'a mektup yazarak aralarında var olan iyi ilişkilerin sürdürülmesini istemiştir. Zira Abdülazîz'e karşı ayaklanan İbni Sumâdih'in kendisini ve şehrini muhafaza edebilmesi komşu şehrin hâkimi Bâdis'in desteğine bağlıdır. Bu çerçevede İbni Sumâdih, Bâdis'le bir anlaşma yapıp iyi ilişkiler tesis etmiş ve bu durum ölümüne kadar devam etmiştir.²⁰⁰

Ma'n b. Sumâdih zeki ve kabiliyetli bir komutan olmasının yanında ilme ve edebiyata da meraklı bir şahsiyettir. Onun döneminde Meriye daha önce hiç olmadığı kadaristikrara kavuşmuş;Gırnatayla olduğu kadar diğer komşu şehirlerle de iyi ilişkiler kurulmuştur. Endülüs'te iç karışıklığın hâkim olduğu, Müslümanların bir taraftan

¹⁹⁹ Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr, s.84.

²⁰⁰ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-medîneti'l-meriye, s. 106.

birbiriyle; diğer taraftan Hristiyan kuvvetlerle çatışma içinde olduğu bu dönemde diğer Endülüs şehirlerine nazaran Meriye’de daha güvenli ve huzurlu bir ortam hâkimdir.²⁰¹

Âmirî ailesinin Slav asıllı azatlı kumandanları Hayrân ve Züheyr döneminde önemli bir aşama kaydeden Meriye, Beni Sumâdih döneminde Endülüs’ün önemli şehirleri arasında yerini almıştır. Meriye’de Benî Sumâdih hâkimiyetinin temelini atan ve şehirde güven ve huzur ortamını tesis ederek istikrarlı bir yönetim sergileyen Ma’n b. Sumâdih yaklaşık on sene süren hükümlanlık döneminden sonra 443 (1051) yılında el-Kasaba’da vefat etmiştir.²⁰²

Ma’n b. Sumâdih’in 443 yılında vefat etmesinin ardından yerine oğlu Ebu Yahya Muhammed b. Ma’n geçmiştir. Mu’tasım billah lakabıyla Meriye idaresinin başına geçen Ebû Yahyâ bir rivayete göre 18²⁰³ diğer bir rivayete göre ise 14 yaşındadır.²⁰⁴ İbn Esir, Ma’n b. Sumâdih vefat ettiğinde oğlu Muhammed’in yaşının çok küçük olduğunu, üç sene boyunca amcası Ebû Atebe’nin onun yönetim işlerini üstlendiğini ve; Ebu Atebe vefat ettiğinde Muhammed b. Ma’n’ın hala rüşde erişmediği görüşündedir.²⁰⁵ Ancak diğer kaynaklar Ebu Atebe hayattayken Muta’sım’ın idari işleri eline aldığını, amcasının da ona destek verdiğini aktarmaktadır.

Ma’n b. Sumâdih, hayattayken öncelikle kardeşi Ebu Atebe’ye kendisinden sonra Meriye idaresine geçmesi için teklif sunmuş; ancak Ebû Atebe bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Ma’n, oğlu Ebu Yahyâ Muhammed’e biat edilmesini istemiştir. Netice itibarıyla Ma’n b. Sumâdih’den sonra oğlu Ebû Yahyâ önce “Muizzuddevle”²⁰⁶ daha sonra “Mu’tasım billah ve Vasık bifazlillah” unvanıyla Meriye’nin yeni emiri olmuştur.

1.3.3.2. Mu’tasım Dönemi Meriye

Mutasım b. Sumâdih, (ö.484/1091) yönetiminin ilk yıllarında yaşının çok genç olmasının da tesiriyle Meriye’de güçlü bir idare ortaya koyamamış; şehirde Benî Sumâdih kabilesinin otoritesi çözülmeye yüz tutmuştur. Bu durum Meriye’yi İbni Sumâdih’in elinden almak için fırsat kollayanlara imkân tanımıştır. Nitekim

²⁰¹ Uzrî, Tersî’u’l-ahbâr, s.84.

²⁰² İbn İzârî, el-Beyânu’l-muğrib, III/167, İbn Esir, el-Kâmil VI/293.

²⁰³ İbn İzârî el-Beyânu’l-muğrib III./167.

²⁰⁴ İbn Said el-Mağribî, el-Muğrib, II/196.

²⁰⁵ İbn Esîr, el-Kâmil, VII/293.

²⁰⁶ İbn Ebbâr el-Hulletü’s-siyera (nşr. Hüseyin Münis) Kahire, 1963 II/81.

Mu'tasım'ın düşmüş olduğu idari zafiyet tesirini göstermeye başlamış; Meriye'nin kuzeydoğusunda Belensiye sınırında bulunan ve Meriye'ye bağlı bir idari birim olan Lurka (Lorca)'da Ma'n b. Sumadih'in atadığı vali İbn Şebib, Mutasım'a karşı ayaklanmıştır. İbn Şebib, Mu'tasım'ın güçlü direnişiyle karşılaşınca Belensiye hâkimi el-Mansûr Abdülazîz b. Abdurrahman b. Ebu Amir'den yardım istemiş, Abdülazîz de İbn Şebib'e yardım etmekte tereddüt etmemiştir. Zira Belensiye emîri Abdülazîz, Ma'n b. Sumadih'in kendi otoritesinden ayrılıp Meriye ve bağlı birimlerinde bağımsızlığını ilan etmesinden dolayı Benî Sumâdih'e bir kin beslemektedir.²⁰⁷

Mu'tasım, Lurka valisinin Abdülazîz'den yardım aldığını öğrenince; vakit kaybetmeden Gırnata hâkimi Bâdis b. Habbûs'tan yardım istemiştir. Bâdis bu talebi olumlu karşılayarak Mu'tasım'a destek göndermiştir. Amcası Ebu Atebe b. Muhammed'in komutanlığında kuvvetli bir ordu hazırlayan Mu'tasım, Lurka Amiliyle bir meydan savaşı gerçekleştirmiş; Lurka'nın bazı kalelerini ele geçirmiş ancak şehri tamamen kontrol altına alamamıştır.²⁰⁸

İbn Esîr ise, Mu'tasım'ın İbn Şebib'le girdiği savaşta muvaffak olamadığı ve Meriye'ye bağlı olan uzak bölgeleri kaybettiği; dolayısıyla hâkimiyetinin sadece Meriye ile sınırlı kaldığı kanaatindedir.²⁰⁹ İbn Esîr'in uzak bölgeler sözünden kast ettiği bölgelerden biri de Lurka'dır. Ayrıca Lurka amili İbn Şebib'in vefatından sonra yerine geçen üç kardeşinin İşbiliye hâkimi İbn Abbâd'a itaat etmesi de Lurka'nın tamamen Mu'tasım'ın hükümrانlığından çıktığı görüşünü destekler niteliktedir.²¹⁰

Ma'n b. Sumâdih'in vefatıyla oldukça genç yaşta Meriye hâkimi olan Mu'tasım kısa bir süre sonra çeşitli isyanlarla karşılaşp Lurka gibi babası döneminde Meriye'ye bağlanan Beyyase (Baeza) ve Ceyyan'ı (Jaen) da kaybetmiş; idare alanı sadece Meriye ile sınırlı kalmıştır. Mu'tasım 452 (1061) yılında Belensiye hâkimi Abdülazîz'in vefat edip yerine el-Muzaffer unvanıyla oğlu Abdülmelik'in geçmesini hem kaybettiği yerleri geri almak hem de yeni yerleri hâkimiyetine katmak için bir fırsat olarak görmüştür. Bu amaçla müttefiki Bâdis b. Hâbus'un desteğini de alarak Tüdmir'de bir kaleye saldırı

²⁰⁷ İbn Haldûn el-İber IV/1 62.

²⁰⁸ İbn Haldûn, el-İber, IV/162 Dozy, Reinhart OP. C. I. s. 242.

²⁰⁹ İbn Esîr, el-Kâmil fi't-tarih, VII/293.

²¹⁰ M. Abdullah İnân, Duvelü't-tavâif, s. 164.

teşebbüsünde bulunmuş; ancak kale komutanının güçlü direnişi nedeniyle bir netice alamamıştır.²¹¹

Mu'tasım'ın Gırnata emiri Bâdis b. Habbûs ile iyi ilişkiler kurması siyasi şartların getirdiği bir zorunluluktur. Zira Belensiye'yi karşısına alan İbn Sumâdih, diğer komşusu Gırnata ile anlaşmak durumundadır. Aksi takdirde Meriye'de hâkimiyetini sürdürmesi de mümkün değildir. Diğer yönden Mu'tasım Arap asıllıdır ve Arapları Endülüs'teki diğer unsurlardan üstün gören bir anlayışa sahiptir ve Berberî olması sebebiyle Bâdis b. Habbûs'tan pek haz etmemektedir. Ancak mevcut konjonktür Bâdis ile iyi anlaşmasını zorunlu kılmıştır.²¹² Nitekim İbn İzârî bu dönemde Endülüs'teki emirleri iki kısma ayırmakta ve birinci kısmı; Sağru'l Ala, Kurtuba, Turtuše, Belensiye ve Meriye emirlerinden teşekkül ettirmekte; Gırnata hâkimi Badis b. Habbûs ile Sebte'den gelip Malaga'ya hâkim olan İdris b. Yahyâ'yı da ikinci kısım olarak zikretmektedir. İbn İzârî'ye göre Arap ve Saklebî komutanların oluşturduğu birinci kısım her ne kadar menfaatleri çatıştığında birbiriyle mücadele etseler de esasında Endülüs asabiyeti nedeniyle Berberîlere karşıdırlar.²¹³

Bölgede cereyan eden pek çok meselede ittifak kuran Mu'tasım ile Badis'in arası çok geçmeden bozulmuştur. Bunun nedeni Mu'tasım'ın Badis'in mülkü altındaki toprakları ele geçirme düşüncesinin ortaya çıkmasıdır. Emir Abdullah Bulukkin'e göre Mu'tasım'ın bu düşünceye kapılmasında asıl rol oynayan şahıs Badis b. Habbûs'un Yahudi veziridir. Badis'in veziri Yusuf b. Nağrale, Mu'tasım'a bir mektup yazarak Gırnata kapılarını kendisine açmayı vad etmiş ve Meriye emiri Mu'tasım'ı Gırnata'ya saldırmaya teşvik etmiştir. Emir Bulukkin, hatıralarında Gırnata veziri İbn Nağrale'nin Badis'i sıkıştırıp ortadan kaldırmayı hedeflediğini ve bu işi kendi başına gerçekleştirmeye gücü yetmeyeceği için Meriye Emiri'ni kullandığını aktarmaktadır.²¹⁴

Vezir Yusuf b. Nağrale'nin de yönlendirmesiyle Gırnata'yı ele geçirmeyi planlayan Mu'tasım, kuvvetlerini hızlı bir şekilde Gırnata'ya sürmüş; Gırnata'nın doğusunda bulunan bazı birimleri ve Vadi Aş kalesini ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak Mu'tasım kendisine Gırnata'ya girmesi için yardım edeceğini vaat eden Yahudi vezirin

²¹¹ M.Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s.108-109.

²¹² Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-meriye s. 79.

²¹³ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/219.

²¹⁴ Müzekkirâtu Emir Abdullah s. 52.

sözüne itimat etmemektedir. Ayrıca Mu'tasım, Zîrî hanedanının Gırnatadaki en büyük emîri olan Badis'in zekâsı ve askeri gücünün hangi boyutta olduğunu farkındadır ve onu kolayca yenemeyeceğini bilmektedir. Bu sebeplerden ötürü Mu'tasım, Vadi Aş bölgesinde karargâh kurup, birliklerini Gırnataya sevk etmiştir.²¹⁵

Diğer yönden Mutasım'ın nerede bulunduğunun bilgisine ulaşan Bâdis b. Habbûs da Tuleytula hâkimi İbn Zunnûn'dan yardım isteyerek Mu'tasım'ı Vadi Aş'tan çıkarmasını talep etmiştir. Badis'in bu isteğine olumlu yanıt veren İbn Zunnûn, ordusuyla birlikte gelerek Mu'tasım'ı Vadi Aş'tan çıkarmıştır. Çaresiz ve desteksiz durumda kalan Mu'tasım, Gırnata veziri İbn Nağrale'nin kışkırtmalarını da gerekçe göstererek Bâdis'ten özür dilemiş ve özrü kabul edilerek sulh sağlanmıştır.²¹⁶

Mu'tasım ile Badis arasında bu olaydan sonra herhangi bir hareketlilik yaşanmamıştır. Fakat Bâdis b. Habbûs vefat edip yerine torunu Abdullah b. Bulukkin Gırnata emiri olunca iki taraf arasındaki ipler yeniden gerilmeye başlamıştır. Şöyle ki, Gırnata'ya bağlı idari birimlerden olan Basta'nın (Baza)²¹⁷ komutanı İbni Milhan, Gırnata emiri Abdullah'ın vezirlerinin baskısı yüzünden Mu'tasım'a sığınmıştır. Gırnata vezirleri İbni Milhan'dan karşılayamayacağı bir takım mali taleplerde bulunmuş ve bu taleplerden bunalan İbni Milhan da Meriye emiri Mu'tasım'a sığınmaktan başka bir yol bulamamıştır. İbni Milhan'ın Mu'tasım'a sığınması Gırnata hükmü altından çıkıp Meriye'ye bağlanması anlamına gelmektedir. Basta'nın yanı sıra Mu'tasım, Gırnata'ya bağlı olan Şiliş (Şeyaliş)²¹⁸ kalesini de zapt ederek Meriye'ye bağlamıştır. Zira Gırnata emiri Abdullah bu süreçte İşbîliyye emiri İbn Abbâd'la mücadele ettiğinden, Mu'tasım'ın bu hamlesine karşı bir müdahalede bulunamamıştır. Daha sonra Abdullah Şilis kalesine karşılık olarak Meriye'ye giden stratejik kalelerden biri olan Şent Aklec'i ele geçirerek Mu'tasım'a cevap vermiş ve aralarında bir ateşkes sağlanmıştır.²¹⁹

Gırnata Emiri Abdullah'ın gayesi komşusu Mu'tasım'la iyi ilişkiler geliştirerek kalıcı bir anlaşma sağlayabilmektir. Nitekim bir yandan çekişmede olduğu diğer Endülüs

²¹⁵ Müzekkirâtü Emir Abdullah s.53-54.

²¹⁶ Müzekkirâtü Emir Abdullah s.55-57.

²¹⁷ Bugün Endülüs özerk bölgesinde bulunan bu şehir Gırnata'ya (Granada) bağlı 170 belediyeden biridir.

²¹⁸ Kelimenin zaptı konusunda kadim Endülüs tarihçileri ihtilaf etmişlerdir. Uzrî, Şiliş ya da Şeyliş olarak aktarırken, İbn Hatîb, "Şeyaliş" şeklinde aktarmıştır. "*Huseyin Mûnis, Târîihu'l-coğrafiyye ve Coğrifiyyîn fi'l-endelüs s. 71*".

²¹⁹ Müzekkirâtü Emir Abdullah, s.71.

emirleri, diğer yönden Hristiyan kuvvetler, Gırnata idaresini ciddi şekilde yıpratmaktaydılar. Tüm bunların üstüne bir de Meriye ile de mücadele etmek oldukça zordur. Bu yüzden belli bir müddet barış sağlanması zaruret arz etmekteydi.

Abdullah b. Bulukkin'in İşbilye emiri İbn Abbâd'la mücadele ettiği bu süreçte birtakım nedenlerden ötürü veziri Semmâce'yi Gırnata'dan kovmuştur. Abdullah'ın kovduğu Semmâce, Meriye'ye sığınmış ve Mu'tasım tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır. Vezir Semmace, Mu'tasım'dan gördüğü izzet-ü ikramın da etkisiyle Gırnata veziri Abdullah b. Bulukkîn'in, dedesi Bâdis gibi güçlü bir emir olmadığını; korkak biri olduğunu söyleyerek Mu'tasım'ı Abdullah'a karşı kıskırtmıştır. Diğer yönden eski veziri Semmâce'nin Mu'tasım'a sığınıp onu kendisine karşı kıskırttığı haberi Gırnata'ya da ulaşmıştır. Abdullah, vezirinin yönlendirmesiyle Meriye hâkimi Mu'tasım'ın Gırnataya bir saldırı teşebbüsünde bulunacağını öngörmektedir ve bunun için birtakım tedbirler almaya başlamıştır. Bu kapsamda Meriye sınırının bitişiğinde Finyana (Finana)²²⁰ beldesi yakınlarında bir kale inşa ettirmiş ve birliklerini bu bölgede iskân ettirmiştir. Bunun yanında Abdullah, Meriye yönünde ufak çaplı yedi kale daha bina ederek askerlerini bu bölgeye yığmış ve Meriye birliklerini Gırnata'ya çok fazla yaklaştırmadan durdurmayı hedeflemiştir. Başarılı bir askeri strateji ile Meriye ordusunu Gırnata'ya yaklaştırmayan Abdullah, Mu'tasım ve ordusunu hedefine ulaşmadan geri dönmek zorunda bırakmıştır. Hatıralarında Mu'tasım'ın kendisine karşı tertip ettiği bu saldırıyı aktaran Emir Abdullah b. Bulukkîn neticede Mu'tasım'la yeniden sulh yapıldığını ve bu sulhun göstergesi olarak da adı geçen bölgelerde inşa edilen kaleleri yıktırdığını aktarmaktadır.²²¹

Temeli III. Abdurrahman döneminde atılan ve jeopolitik konumu sebebiyle zaman içerisinde kıymeti giderek artan Meriye şehrinin Endülüs gündemine girdiği asıl dönem; Müslümanların birbiriyle yoğun bir mücadele içerisine girdiği ve Endülüs'te siyasi anlamda tam bir istikrarsızlığın hâkim olduğu Mülükü't-tavâif dönemidir. Bu dönemde Endülüs şehirlerinde hâkimiyet kuran Arap, Berberî ve Saklebî unsurlar; Endülüslülük ve Berberîlik ekseninde birbirleriyle sürekli çatışma halindedir. Nitekim bu çatışma Meriye'nin de içinde bulunduğu Endülüs'ün doğu bölgesinde de görülmektedir.

²²⁰ Vadi Aş'ın güneydoğusunda Meriye'ye uzaklığı 30 km olan Finana bugün de Meriye eyaletine bağlıdır.

²²¹ Müzekkirâtu Emir Abdullah, s.90.

1.3.3.3.Murâbıtlardan Yardım Talebi ve Mu'tasım b. Sumâdih

Mülükü't-tavâif döneminin sonları yaklaşırken Endülüs Beylikleri arasındaki ihtilaflar giderek artmakta ve bu durum siyasi istikrarsızlığı daha ileri boyutlara taşımaktaydı. Endülüs Emevî Devletinin çöküşünün ardından Arap, Berberî, Saklebî gibi Endülüs'ün çeşitli unsurları; muhtelif şehirlerde hâkimiyet kurmuş, zaman içerisinde mücadele, fetih sürecinde önder rolünde olan Arap unsurlar ve onların destekçileri ile Berberîler arasında cereyan etmeye başlamıştır. Her iki blok da birbirlerine karşı kuzeydeki İspanyollardan destek almış ve birçok ittifak tesis edilmiştir ki, bu ittifaklar kuzeydeki Hristiyan unsurların Endülüs emirleri arasındaki çatışmaları daha iyi kavramasına zemin hazırlamıştır.²²²

Kuzeydeki Kastilya, Navarra, Aragon gibi Hristiyan unsurların, sürekli birbirleriyle çatışma içinde olan Endülüs Beyliklerinin içine düştüğü zafiyeti fark etmesi zor olmamıştır. Bu durum Emevîler döneminde neredeyse unutulmaya yüz tutmuş olan Endülüs'ü Müslümanlardan tekrar geri alma hayalini (Reconquista) yeniden canlandırmıştır. Netice itibarıyla Kastilya Kralı VI. Alfonso 1085 yılında güneye doğru harekete geçmiş, Tuleytula'yı zapt ederek Cezîretü'l Hadra'ya kadar ilerlemiştir. Alfonso'nun bu başarılı harekâtı karşısında Müslümanlar afallamış ve sonuçta Kuzey Afrika'daki Murâbıtlardan²²³ yardım istemek zorunda kalmışlardır.²²⁴

Endülüs'te hızlı bir şekilde ilerleyip büyük bir korku salan Kastilya Kralı VI. Alfonso'yu durdurmakta aciz kalan Tavâif beyleri, kendi davetleri üzerine 478/1086 yılında Kuzey Afrika'dan Endülüs'e geçiş yapan Murâbıtlar'ın lideri Yûsuf b. Tâşfin'in (ö.500/1106) peşine takılmışlardır. İlk etapta Meriye emiri Mu'tasım yaşının ileri olmasını gerekçe göstererek İbn Tâşfin'e katılmamış; ancak oğlu Müizzuddevle'yi göndermiştir.²²⁵ Belki de Mutasım, İbn Tâşfin ile Kastilya güçleri arasında gerçekleşecek savaşın neticesine göre pozisyon almayı planlamaktadır.²²⁶

²²² M. Abdullah İnân, Düvelü't-tavâif s.70-75; M. Ahmed Ebu'l-fazl, Tarihu'l-medîneti'l-meriye s. 116.

²²³ Yüzlerini peçe ile örtükleri için el-Mülessimun, el-Mütelessimun ya da devleti kuran kabilelerden biri olan Lemtune'ye nispetle ed-Devletü'l Lemtuniyye şeklinde de adlandırılan devlet; adını Senegal nehri üzerinde kurucuları Abdullah b. Yasin tarafından bina edilen "Ribat" tan almıştır. *Yiğit İsmail, Murâbıtlar DİA, İstanbul 2006,XXXI/152-155.*

²²⁴ Şeyban Lütfî, Reconquista s.100-110.

²²⁵ Müzekkirâtu Emir Abdullah ez-Ziri, s.104.

²²⁶ İbni Bessâm, ez-Zahîra I, II, s. 240; Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye, s. 82.

Kastilya tehlikesine karşı, Murâbıtlar'ın Endülüs'e davet edilmesine ilişkin kaynaklarda farklı bilgiler aktarılır. Şöyle ki; İbn Abbâd, İbni Eftâs gibi emirlerin aralarında anlaşmaya vararak Murâbıtlar'ın başşehri Merâkeş'e bir mektup gönderdikleri ve bu mektupta Kastilya kuvvetlerinin ilerleyişinin durdurulamadığı Tavâif Beylerinin zayıf duruma düştükleri Murâbıt lidere anlatılarak kendisinden yardım talebinde bulunulduğu, Yûsuf b. Tâşfin'in de bu mektuba olumlu cevap verip kısa bir süre sonra ordusuyla birlikte Endülüs'e geçtiği aktarılır. Bu rivayetin dışında mektup gönderme ihtimalini uzak görüp Abbâdiler'in lideri Mute'mid'in 479 (1086) yılında denizi geçerek Merâkeş'e bizzat gittiği ve İbni Taşfin'den yardım istediği ve Yusuf'un da bu talebe olumlu cevap verdiği görüşünde olanlar da vardır.²²⁷

Bu iki rivayetin yanı sıra bu süreçte Endülüs ulemasından müteşekkil bir heyetin ülkenin içerisine düştüğü girdaptan kurtulma adına bir adım atmaya karar verdikleri; bu doğrultuda öncelikle Kadı Abdullah b. Muhammed b. Ethem'le görüşüp, Müslümanları zilletten kurtaracak bir yardımcıya ihtiyaç duyulduğu noktasında bir fikir birliğine vardıkları aktarılır. İlk etapta Afrika'da mukim bir Arap kabilesi olan Beni Hilal'den yardım talep etme teklifi; Endülüs'e geldiklerinde zararları çok olur düşüncesiyle kabul görmemiş; netice itibariyle heyet Murâbıtlardan yardım isteme fikri üzerinde ittifak etmiştir.²²⁸

Yûsuf b. Tâşfin 479/1087 yılında gerçekleşen Zellâka savaşında Kastilya kuvvetlerini hezimete uğratarak kuzeye kaçmalarını sağlamış; ardından Mağrib'e geri dönmüştür. Yusuf'un Mağrib'e dönüşünün ardından Kastilya kuvvetleri yeniden güçlerini toparlayarak Endülüs'e saldırmış ve Leyyit (Aledo) kalesini kuşatmıştır. Bunun üzerine Kastilya kuvvetleriyle baş edemeyeceklerini anlayan Tavâif emirleri yeniden Yusuf b. Taşfin'in yardımına sığınmışlardır.²²⁹

Mülükü't-tavâif'in çağrısı üzerine bir kez daha Endülüs'e gelen Yûsuf b. Tâşfin bazı Endülüs beyleriyle 481/1089 yılında Kastilya kuvvetlerinin ele geçirdiği Leyyit (Aledo) kalesini kuşatmıştır. 479/1087 yılında Endülüs'e ilk gelişlerinde Murâbıt ordusuna iştirak etmeyen Mu'tasım bu sefer Leyyit kuşatmasına ordusuyla birlikte

²²⁷ Müzekkirâtu Emir Abdullah 101,102, M. Abdullah İnan Düvelü't-tavâif s. 180-200.

²²⁸ İbni Esîr el-Kâmil, VIII/141.

²²⁹ M. Ahmed Ebu'l Fazl, Târîhu'l Meriyye s. 122-123.

destek vermiştir.²³⁰ Zira Hristiyan güçlerinden Leyyit kalesinin komutanı Garsia Haymenez on iki bin kişilik bir birliğe sahiptir ve bunlar her gün gruplar halinde kalelerinden çıkarak Mürsiye ve Meriye bölgesine saldırılar gerçekleştirmektedir. Leyyit kalesinden çıkan Kastilya askerleri yalnız yakaladıkları Müslümanları öldürüyor, şehirlerdeki birtakım yapılara zarar vererek ekinleri tahrip ediyorlardı. Bu saldırılardan en üst düzeyde zarar gören şehirler arasında Mürsiye ve Meriye şehri de yer almaktaydı.²³¹

Muhtemelen Mu'tasım'ın Leyyit kalesi kuşatmasına iştirak etmesinin en büyük nedenlerinden biri budur. Zira Meriye şehri Kastilya kuvvetlerinin Endülüs'e gerçekleştirdikleri ilk saldırıda bu kadar yoğun bir tehdit hissetmemişti. Ancak bu ikinci saldırı Meriye şehrinin de yer aldığı Endülüs'ün doğu sahillerine yapılmaktaydı.

Kastilya güçlerinin istila ettiği ve stratejik konumu nedeniyle Müslümanların idaresindeki Endülüs şehirleri için de ciddi bir tehdit unsuru olan Leyyit kalesi bir an önce Hristiyanların elinden alınmalıydı. Bu maksatla Yûsuf b. Tâşfîn ve ona destek veren Endülüs beyleri Leyyit kalesini kuşattı. Kuşatma dört sürdü fakat bir netice alınamadı. Zira Zellâka savaşında hezimete uğrayan Kastilyalılar bu sefer daha dirençli bir mücadele yürütüyorlardı. Bunun yanında Müslüman ordusunu oluşturan unsurlar arasında çıkan ihtilaf da kuşatmanın başarıya ulaşmasını engelliyordu. Emirler arasında çıkan ihtilaflar Mağrib'ten Endülüs emirlerine yardım için gelen Yûsuf b. Taşfîn'i iyice bunaltmıştı. Neticede Yûsuf b. Taşfîn, Leyyit kalesi kuşatmasından ayrılarak önce Lurka Beldesine, ardından Meriye kanalıyla Mağrib'e intikal etti.²³²

Leyyit kalesi kuşatmasını yarım bırakarak Mağrib'e geçen İbn Taşfîn'in Endülüs emirlerine öfkesi, Gırnata emiri Abdullah b. Bulukkin'in, VI. Alfonso'nun Gırnata ve Meriye vekili Berhanis'le anlaştığını duyunca daha da arttı. Zira Abdullah güvenliğinin sağlanması koşuluyla üç sene boyunca Kastilya idaresine otuz bin dinar cizye ödemeyi kabul etmişti.²³³ Bu durum emirlerin yardım çağrısı üzerine iki defa Endülüs'e gelen Murâbıt lider İbn Taşfîn'i iyiden iyiye kızdırmıştı. Kaldı ki İbn Tâşfîn daha önce

²³⁰ Şinasi Altundağ, Murâbıtlar, İA, MEB Yay. İstanbul 1954 VIII 580-586.

²³¹ İbn Hatîb, A'malu'l A'lam s.191, İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/168, Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l-medineti'l-meriye s. 82.

²³² Muhammed Ahmet Ebu'l fazl, Târîhu'l-meriye s. 131.

²³³ Müzekkirâtu Emir Abdullah s.123.

Mürsiye hâkimi İbni Reşik'in Leyyit kuşatmasında Hristiyanlara yardım ettiği doğrultusunda bir bilgi de almıştı.²³⁴ Bütün bu etkenler Yûsuf b. Tâşfîn'i Mülûkû't-tavâif'in hâkimiyetini sonlandırıp Endülüs'ü hâkimiyetine alma fikrine iyice ısındırmıştı.

Murâbıt emir İbn Tâşfîn, 483/1090 yılında Hristiyanlarla mücadele gerekçesiyle üçüncü kez Endülüs'e geçiş yaptı. Yoğun bir askeri birlikle Sebt'e den Ceziret'ül Hadra'ya geçen İbni Tâşfîn, buradan birliklerini Endülüs'ün çeşitli bölgelerine yaydı. Diğer iki gelişinde olduğu gibi emirlerden askeri takviye de istemedi. Nitekim emirler de Yûsuf b. Tâşfîn'in niyetinin farkındaydı, onu ve askerlerini dikkatle takip ediyorlardı. Tuleytula'ya kadar ilerleyen İbn Tâşfîn, Endülüs ile Hristiyan devletler arasındaki bu şehri kuşatmayı başardı. Daha fazla kuzeye ilerlemeyen İbn Tâşfîn, Endülüs'ün iç kısımlarına döndü ve Gırnata'da Zîrîlerin hükümrânlığına son verdi. Ardından Malaga'ya yönelerek Abdullah b. Bullukin'in kardeşi Temim b. Bulukkin'in buradaki hâkimiyetine son verdi.²³⁵

İbn Tâşfîn 484/1091 yılında ordusunu çeşitli birliklere ayırarak Endülüs'ün önemli şehirlerine sevk etti. Bu birliklerden en büyüğünü, amcasının oğlu Seyr b. Ebi Bekr'in komutasında Endülüs emirliklerinin en kuvvetlisi olan Abbâdiler'in hâkimiyetindeki, İşbîliyye'ye gönderdi. İbn Ebi Bekr, İşbîliyye'yi ele geçirdikten sonra Eftâsiler'in hüküm sürdüğü Batalyevs'i (Badajoz) de Murâbıt hâkimiyetine kattı. İbni Tâşfîn ikinci birliği, Endülüs Emevilerine uzun süre başşehirlik yapmış ve bu dönemde Abbâdiler'in idaresinde olan Kurtuba'ya gönderdi. Kurtuba'nın Murâbıt güçlerine karşı direnecek gücü yoktu ve şehir kolaylıkla ele geçirildi.²³⁶

Meriye'ye gelecek olursak Yûsuf b. Tâşfîn, Ebû Zekerîya Yahyâ b. Vasnu komutasındaki bir üçüncü birliği de Meriye'yi almak için göndermiş ve bu kuvvetler Meriye kapılarına dayanarak şehri dört koldan kuşatma altına almıştı. Mu'tasım b. Sumâdih, beldesini kuşatan İbn Tâşfîn'in birliklerine karşı koyamayacağını biliyordu. Zira Endülüs'ün büyük şehirlerini kısa süre içerisinde ele geçiren Murâbıtlara karşı kendisine yardım edecek bir güç de kalmamıştı. Diğer yönden Meriye halkı da İbni Tâşfîn'in askerlerine karşı İbni Sumâdih'in bir şansı olmadığını farkındaydı ve fırsatını

²³⁴ Müzekkirâtu Emir Abdullah s.112.

²³⁵ Müzekkirâtu Emir Abdullah s.160, Seyyid Abdülaziz Sâlim el-Mağribu'l Kebîr II/710-720.

²³⁶ Muhammed Ahmet Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye, s. 133.

bulanlar deniz ve kara yoluyla şehirden kaçmaya çalışıyordu. Murâbıt birliklerin asıl gayesi Mu'tasım idaresine son verip Meriye'yi ele geçirmek olduğu için kaçan halka müdahale edilmiyordu. Tüm bu olumsuz etmenlere rağmen İbni Sumâdih, kendisini ve devletini kurtarmak için son bir çareye başvurarak; Yahyâ b. Vasnu'yu belli bir bedel karşılığında ikna etmeye çalıştı fakat muvaffak olamadı.²³⁷

Murâbıt kuvvetleri Meriye'ye bağlı tüm birimleri istila etmiş ve gözünü Mu'tasım b. Sumadih'in sıkışıp kaldığı Meriye'nin merkezi el-Kasaba'ya çevirmişti. Sahile nazır bir tepede kurulmuş olan bir kalenin içinde tesis edilen el-Kasaba konumu itibariyle dış saldırılardan korunaklı bir yapıya sahipti. Ancak Ebu Zekeriya Yahya b. Vasnu kumandanlığındaki birliklerin saldırılarına uzun süre direnmek de çok mümkün değildi. Saldırıları devam ederken Mu'tasım şiddetli bir hastalığa yakalandı ve vefat etmeden önce oğlu Muizzüddavle'yi çağırarak ona; İşbiliyye'de İbn Abbâd'ın Murâbıtlara direndiği sürece el-Kasaba'da kalmasını, şayet İbn Abbâd İşbiliyye'den çıkarsa kendisinin de Meriye'yi terk etmesi doğrultusunda bir nasihatte bulundu.²³⁸

Mu'tasım b. Sumâdih yaklaşık kırk bir yıl yürüttüğü Meriye hâkimiyetinin ardından 484 (1091) yılında el-Kasaba'da vefat etti.²³⁹ Mu'tasım'ın yerini oğlu Muizzuddevle aldı; ancak Muizzuddevle'nin Meriye işgalini kaldıracak, şehri Ebu Zekeriya ve askerlerinden koruyabilecek bir takati yoktu. Esasında Murâbıt güçlerinin büyük bir kısmı, Mülükü't-tavâif'in o dönemdeki en güçlüsü olan İşbiliyye'deki İbn Abbâd'ın direnişini kırmakla meşguldü. İbn Abbâd'ın düşmesiyle diğer şehirlerin de direnci kırılacaktı. Nitekim 484 yılında İşbiliyye şehrinin de Murâbıtlar'ın eline geçtiği haberi Meriye'ye intikal edince İbn Mu'tasım, Meriye tersanesi yönünde Bâbı Mûsâ olarak adlandırılan kapıya gözcülerini yerleştirdi. Gayesi bir fırsatını bularak babasının da nasihati üzere Meriye'den kaçmaktı. Sonuçta Muizzuddevle Meriye halkına Yusuf b. Taşfin'le görüşmeye gidiyor izlenimini vererek; yanına alabildiği kadar değerli eşyayla birlikte kendisinin ve yakınlarının olduğu birkaç küçük gemi ile Meriye'yi terk etti ve Kuzey Afrika bölgesindeki Benî Müzgine adalarına doğru yol aldı.²⁴⁰

²³⁷ İbn Bessâm, ez-Zahîra, I/II, 240; İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.191.

²³⁸ Abdullah Bulukkîn, Müzekkiratu Emir Abdullah s.167

²³⁹ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm, s. 191.

²⁴⁰ İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib, III/168; İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s. 191; Müzekkirâtu Emir Abdullah s. 167-168.

İbn Mu'tasım'ın Meriye'den kaçmasıyla birlikte Endülüs'ün doğu kıyısındaki bu şehirde Beni Sumâdih hâkimiyeti sona ermiş; yeni bir döneme girilmişti.

1.3. MURÂBITLAR DÖNEMİ MERİYE

Başlangıçta on üç Endülüs emirinin müşterek davetiyle Endülüs'e giriş yapan Murâbitlar'ın, asıl gayeleri cihad eksensidir ve Kastilya Aragon gibi Hristiyan güçleri karşısında zor duruma düşen Müslüman Emirliklere yardım etmektir. Her ne kadar Yusuf b. Taşfîn'in askeri yardımı karşısında Cezîretu'l Hadra'nın (Algeciras) kendisine verilmesini talep ettiği kaynaklarda aktarılsa da²⁴¹ Murâbitlar'ın Endülüs'e gelişini bu gayeye bağlamanın doğru olmadığı, daha çok dini saiklerle harekete geçildiği kanaatindeyiz. Nitekim Murâbitlar Devletinin kuruluş referansları ve genel karakteristik özellikleri de bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Mülükü't-tavâif döneminin sonlarında kuzeydeki Hristiyan kuvvetlerinin saldırıları Endülüs Emirlerini oldukça yıpratmış ve bu akınlara karşı koyamaz hale getirmiştir. Bilhassa 27 Muharrem 478 (1085) yılında Kastilyalıların Tuleytula'yı istila etmesi bardağı taşıran son hamle olmuştur. Nitekim Tuleytula'nın düşmesi Kastilya kralı IV. Alfonso'yu Endülüs'ü yeniden Hristiyan hâkimiyetine alma konusunda cesaretlendirirken; Tavâif emirlerini ise endişeye sevk etmiştir. Zira Vizigotlar'ın başkenti olan bu şehir Endülüs'ün kalbi mahiyetindedir ve her ne kadar Müslümanlar Endülüs'ü fethettikten sonra idari merkezi önce İşbiliyye'ye ardından Kurtuba'ya aktarsa da bu bir stratejinin gereğidir ve Tuleytula Müslümanlar döneminde de ehemmiyetini yitirmemiştir.²⁴²

Netice itibariyle Tavâif Emirleri, o sıralar karşı kıyıda güçlü bir devlet kuran dindaşları Yûsuf b. Taşfîn'den yardım istemekten başka bir çare bulamamışlardır. Emirlerin bu çağrılarına olumlu yanıt veren Yûsuf b. Taşfîn iki kez Mağrib'ten Endülüs'e geçiş yapmış; ancak Endülüs'te gerçekleştirdiği faaliyetlerden sonra Mağrib'e geri dönmüştür. Ne var ki, Müslüman Endülüs emirleri arasında süregelen çatışmaların bir türlü nihayete ermediğini, kuzeydeki Reconquista hareketinin aktörlerinin Endülüs'ü yeniden Hristiyan hâkimiyetine almak için fırsat kolladığını

²⁴¹ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/198, İbn Esîr, el-Kâmil, VIII/14.

²⁴² Muhammet Ahmet Ebu'l-fazl, Tarihu'l-meriyye s. 118-119.

gören İbn Taşfîn; Gazali ve İbni Ebu Rendeka et-Turtûşî gibi fakihlerin emirlerle savaşmanın caiz olduğu yönündeki fetvalarını da alınca Endülüs'e hareket edip Gırnata ve Maleka'yı zapt ettikten sonra birliklerini Endülüs'te bırakarak Kuzey Afrika'ya geri dönmüştür. Yûsuf b. Taşfîn 17 bin neferden müteşekkil ordusunu Endülüs'ün önemli bölgelerine yayarak Endülüs Emirlerinin kontrolünde olan yerleri kısa sürede ele geçirmiş ve Endülüs'ü kendisine bağlı bir vilayet haline getirmiştir.²⁴³

Endülüs'ü alma niyetiyle üçüncü defa Endülüs'e geçiş yapıp birliklerini Endülüs'ün muhtelif vilayetlerine sevk ederek Kuzey Afrika'ya dönen İbn Taşfîn, Ebu Zekeriya Yahya b. Vasnu önderliğindeki bir birliği de Meriye'ye sevk etmiş ve bu birliğin Meriye'yi ele geçirmesi çok zor olmamıştır. Zira hızlı bir şekilde ilerleyen, Kurtuba ve İşbiliyye gibi önemli şehirleri ele geçiren Murâbit kuvvetlerine karşı Meriye ehlinin ve İbni Mu'tasım'ın birliklerinin direnme şansı yoktur.²⁴⁴

İdrîsî, Murâbitlar döneminde Meriye'yi "İslam şehri" olarak nitelendirir.²⁴⁵ Zira bu dönemde şehirde zanaat ve ticaret alanında kayda değer bir ilerleme olmuş İskenderiye ve Şam'dan gelen gemilerle limanının şöhreti daha da artmıştır. Şehre giriş yapan gemilerin sayısının artması Meriye halkının ekonomik durumunu da ilerletmiştir. Nitekim Şerif İdrîsî; Akdeniz'in çeşitli bölgelerinden gemilerin Meriye'ye geldiğini aktardıktan sonra; Meriye'nin o dönemde Endülüs şehirleri arasında refah düzeyi en üst seviyede olan yerlerden biri olduğunu, şehirde ciddi ölçüde bir ticari hareketliliğin bulunduğunu vurgulamaktadır.²⁴⁶

Kuşkusuz bu dönemde Meriye'nin yıldızını parlatan etkenlerden biri de Meriye'nin Murâbitlar döneminde Endülüs'ün merkezi olan Gırnata'ya yakın olmasıdır. Zira Gırnata'ya en yakın limanlardan biri Meriye limanıdır ve Murâbitlar'ın asıl yurdu olan Mağrib ile Endülüs arasında iletişimi sağlamaktadır. Meriye kıyılarından; Vehran, Tenes, Septe gibi Mağrib bölgesindeki şehirlerin kıyıları arasında bir gemi akışı söz konusudur.²⁴⁷

²⁴³M.Abdullah İnân, Asrû'l-murâbitîn ve'l-muvahhidin fi'l-mağrib ve'l-endelüs, Kahire 1383/1964, s.187

²⁴⁴İbni Kerdebûs, s.107 Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l Meriye s.85

²⁴⁵Himyerî, Ravzu'l Mi'târ s.184

²⁴⁶İdrîsî, Nüzhetü'l Müştâk s.197

²⁴⁷İbnü'l Hatîb 'el-İhâta fi Ahbâri Gırnata s.354

Zellâka muharebesinde Endülüs'ü yeniden Hristiyan hâkimiyetine almak için harekete geçen Kastilya kuvvetlerini durduran; akabinde Müslüman Emirliklerarasındaki çatışmalardan dolayı emirlerin hâkimiyetine son verip Endülüs'ü Mağrib'e bağlayan Murâbıt Emir Yûsuf b. Taşfîn önemli başarılarla imza vefat edince yerini oğlu Ali b. Yûsuf almıştır. Ali b. Yûsuf babasının çizgisine paralel bir anlayışla cihat hareketlerini sürdürmüştür. Endülüs'e ilk geçişinde Ucles'te Kastilya kuvvetlerine büyük bir darbe indirmiş; akabinde Tuleytula'yı muhasara altına almış; ancak güçlü bir direnişle karşılaştığından muvaffak olamamıştır. Madrid ve civarındaki merkezleri kontrol altına alarak Sarakusta'daki Hûdî'lerin hâkimiyetine de son vermiştir. Ali b. Yûsuf Kurtuba'da çıkan isyanları bastırmak için Endülüs'te bulunduğu sırada Sussehrinde İbn Tûmert isyanının baş göstermesi nedeniyle Mağrib'e dönüş yapmıştır. Ali b. Yûsuf Muvahhitlerin Merâkeş saldırılarını durdurmayı başarmışsa da İbn Tûmert (Ö. 524/1130) ve ona bağlı olanlar Mağrib'te önemli yerleri ele geçirmeyi başarmıştır.²⁴⁸

Ali b. Yûsuf döneminin sonlarına doğru Murâbıtlar'ın Mağrib'teki durumlarına paralel olarak Endülüs'te de güç kaybetmeye başladıklarını söylemek mümkündür. Nitekim bir taraftan Mağrib'te İbn Tûmert isyanı, diğer yönden Endülüs'te Kastilya, Aragon, Katalan ve Portekizlerin istikrarlı bir şekilde devam eden saldırıları Murâbıtları ciddi ölçüde yıpratmıştır. Her ne kadar Ali b. Yusuf Gırnatadaki Hristiyanların da teşvikiyle Gırnata'ya saldıran Arogon kuvvetlerini durdurmayı başarsa da hâkimiyetindeki bölgelerin çoğunda otorite boşluğu baş göstermiştir. Nitekim Mağrib'te de devam eden isyan hareketleri neticesinde bölgede pek çok merkezi yer Murâbıtlar'ın hâkimiyetinden çıkıp Muvahhidler'in kontrolüne girmiştir. 1143'de (537) Ali b. Yûsuf vefat ettiğinde hem Endülüs'te hem de Mağrib'te süregelen siyasi çalkantılar babasının yerine tahta geçecek olan Taşfîn b. Ali'nin iki yıl sürecek hükümrانlığında da devam etmiştir.²⁴⁹

Tâşfîn b. Ali iki yıllık iktidarında yoğun olarak Muvahhidlerle mücadele etmiş; ancak devletini içine düştüğü kötü ahvalden bir türlü çıkaramamıştır. Nitekim Abdülmü'min el-Kûmi önderliğindeki Muvvahhidler, 1144 (538) yılında Murâbıtlar'ı

²⁴⁸ M. Abdullah İnân "Asru'l-murâbıtîn ve'l-muvahhidin fi'l-mağrib ve'l-endelüs, I/100-150; Yusuf Eşbah, "Târîhu'l-endelüs fi Ahdi'l-murâbitin ve'l-muvahhidîn, I/67-124.

²⁴⁹ M. Abdullah İnân, Asru'l-murâbıtîn ve'l-muvahhidîn I/130-133.

yenilgiye uğratıp Merâkeş'in güneyindeki dağlık bölgeleri hâkimiyetleri altına almışlardır.²⁵⁰

Muvahhidler tarafından yenilgiye uğratılan Tâşfîn b. Ali iki ay boyunca direnişini sürdüreceği Tilimsan'a geçmiş; burada çok fazla direnemeyerek bir sahil kenti olan Vehrân'a sığınmıştır. Vehrân sahilindeki korunaklı kalesinde bir süre kalan Tâşfîn, Muvahhid birliklerinin hücumlarına karşı koymanın mümkün olmadığını anlayınca geceleyin kaleden kaçmak istemiş; ancak kaçıışı sırasında bir uçurumdan düşerek ölmüştür. Tâşfîn b. Ali'nin ölümünün ardından önce küçük yaştaki oğlu İbrahim'e biat edilmiş; ancak Tâşfîn'in kardeşi İshak b. Ali yeğeninin hükümdarlığını tanımamıştır. Bu durum Merâkeş'te iç kargaşanın çıkmasına sebep olmuş; netice itibarıyla 1147 (541) tarihinde Muvahhidler Merâkeş şehrinin kontrolünü tamamen ele geçirerek Murâbıt devletini ortadan kaldırmışlardır.²⁵¹

Öte yandan Murâbıtlar'ın Endülüs serencamı da Mağrib'te yaşanan gelişmelere paralel bir şekilde cereyan etmektedir. Endülüs'te yarım asırdan fazla süren Murâbıt hâkimiyeti ilk yıllarında olumlu bir yön izlemiş; kuzeyden gelen Hristiyan saldırılarına karşı önemli başarılar elde edilmiştir. Ancak bu durum çok uzun soluklu olmamıştır. Endülüslü fakihlerin ve vergilerden bunalan halkın Murâbıtlar'a desteğini çekmesi yarımada; dengelerin Murâbıtlar'ın aleyhine dönmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim ilk kırılmalar halkın vergilerin yüksekliğinden şikâyet etmeye başladığı Yûsuf b. Taşfîn döneminin sonlarında gerçekleşmiş ve Murâbıtlar aleyhine propagandalar başlamıştır. Meriye şehri de Murâbıtlar karşısında yer alan blokta yer almıştır.²⁵²

Makkarî; Yûsuf b. Tâşfîn'in savaş masrafları için ekonomik yardım istemek üzere Meriye halkına hitaben bir mektup yazdığını ve Kutende savaşında şehit düşen Meriye kadısı fakih Ebu Abdullah b. el-Ferra'nın bunu kabul etmediğini aktarır.²⁵³ Yusuf'a cevap olarak yazdığı mektupta Ebu Abdullah, Yûsuf b. Taşfîn'den tıpkı Resulullah'ın ve Hz. Ömer'in yaptığı gibi Merâkeş'teki ulu camide önde gelenlerin huzurunda hazinede ve kendi mülkünde cihad için harcanacak bir malın kalmadığı doğrultusunda yemin etmesini ister ve bunu yaparsa kendisine mali yardımda bulunacağını vaat eder.

²⁵⁰ Seyyid Abdülaziz Sâlim, el-Mağrib, II/723-725

²⁵¹ Seyyid Abdülaziz Sâlim, el-Mağrib, II/760-766; M. Abdullah İnân, Asru'l-murâbıtîn, s.280-300

²⁵² Seyyid Abdülaziz Sâlim Târihu'l-meriye s. 90-91.

²⁵³ A. Ali el-Haccî, Târihu'l-endelüs s.587.

El-Ferra o sıralar Endülüs'te tanınan bir alim olan el-Bâci ile de istişare ettiğini ve ret cevabının fetvaya uygun olduğunu, Hz. Ömer'in de bu yönde fetvasının bulunduğu mektubunda detaylı bir şekilde anlatır.²⁵⁴

Esasında Yûsuf b. Tâşfîn'in Meriye halkına hitaben Meriye kadısı Ebû Abdullah el-Ferrâ'ya bir mektup yazarak cihat harcamaları için mali destek istemesi bir vergi talebi mahiyetindedir. Yusuf dolaylı olarak Meriye'den vergilerin arttırılmasını talep etmektedir. Bu durumu kavrayan Ebû Abdullah, Yûsuf'un talebine ret cevabı vermiştir. Nitekim iktidarının sonlarında Yûsuf b. Tâşfîn, diğer büyük Endülüs şehirlerinde olduğu gibi Meriye'de de vergileri artırma cihetine gitmiştir ki, bu durum başlangıçta Hristiyan kuvvetlerine karşı kendilerinden yardım istemeyi destekleyen Endülüslü fakihleri de rahatsız etmeye başlamıştır.

Yûsuf b. Tâşfîn'in Meriye'den mali yardım istediğine dair Makkarî'nin aktardığı bu rivayet İdrisî'nin bu minvalde paylaştığı bilgilere paraleldir. Ve bu durum Meriye halkının ekonomik durumunun Murâbitlar döneminde iyi olduğunu gösterir niteliktedir. Nitekim Meriye limanının aktif olarak kullanılması, Meriye'ye gelip giden tüccarların fazla olması, Mağrib ile Endülüs arasındaki ulaşımın önemli bir kısmının Meriye üzerinden sağlanması Meriye ticari hayatına önemli ölçüde canlılık kazandırmıştır.²⁵⁵

Bu dönemde Meriye'de Murâbit donanmasının bir üssü bulunmaktaydı.²⁵⁶ Bu durum şehirde Benî Sumâdih döneminde de var olan tersaneyi daha da ilerletmiştir. Gemi yapım ve bakım işlerinin yanı sıra o günün teknik imkanları çerçevesinde tekstil sanayisinde de önemli gelişmeler söz konusudur. Şehirde bugünün moda evlerine benzer pek çok ticari mekân vardır ve bu mekanlar azımsanmayacak derecede ipek ve kumaş çeşitliliğine sahiptir. İdrisî bu dönemde Meriye'de 800 çeşit ipek motifinin olduğunu ve bunlardan İsfehâni ve Curcâni gibi çeşitli modellerde kumaşların üretildiğini aktarır.²⁵⁷

Tekstil'in yanında bakır, demir, kurşundan üretilen zanaat ürünleri de Meriye'ye gelen tüccarların rağbet ettiği diğer ürünlerdi. Zira Meriye'den alınan bu eşyalar

²⁵⁴ Makkarî, Nefhu't-tîb, IV/357; M.Abdullah İnân, Asru'l Murâbitın, 1/52 Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l-meriye s.90.

²⁵⁵ M.Abdullah İnân, Asru'l-murâbitın ve'l-muvahhidîn s.53-54.

²⁵⁶ A. Ali el-Haccî, Târîhu'l-endelüs, s. 357, 358.

²⁵⁷ İdrisî, Nüzhetü'l-müşâtâk, s.197.

Endülüs'ün içlerine, Mağrib'e ve diğer Akdeniz kıyısındaki ülkelere taşınmaktaydı. İdrisî tekstil ve zanaatin yanı sıra Meriye'deki otelleri de zikreder ve Murâbıt döneminde şehirde ciddi ölçüde bir insan hareketliliğinin olduğunu ifade eder.²⁵⁸

Murâbıtlar döneminde Meriye Endülüs'ten ve Akdeniz'in doğusundan gelen Müslüman Tüccarlar'ın yanı sıra; Venedik, Katalan, Aragon vb. Hristiyanlara ait gemilerin de uğrak yeri idi ki bu gemiler Hristiyan tacirlerini Meriye'deki Murâbıt kuvvetlerine fark ettirmeden Endülüs'ün iç kısımlarına sevk etmek için geliyordu. Meriye'de Murâbıt donanmasının, Ebu Abdullah Muhammed b. Meymun'un komutanlık ettiği büyük bir birliği vardı. Bu birlik her an Murâbıt emirlerinin talimatlarına hazır halde tutuluyorlardı. Nitekim Murâbıt Emiri Taşfîn b. Ali Muvahhidler 538-540 yıllarında Vahran'ı muhasara altına aldıkları dönemde, Vehrân'dan Endülüs'e geçebilmek için Meriye birliğinin lideri Muhammed b. Meymun'dan on gemiden müteşekkil bir birlik hazırlayıp Vehran'a sevk etmesini istemiş; kuşatma şiddetlendiği için birliklerin gelmesini beklemeden kaleden kaçmış, bir uçurumdan denize düşüp boğularak ölmüştür.²⁵⁹

Ali b. Yûsuf' döneminden itibaren Murâbıtlar diğer Endülüs şehirlerinde olduğu gibi Meriye'den alınan vergileri de artırmıştır.²⁶⁰ Bu vergilerin bir kısmı Kastilya saldırılarında önemli ölçüde tahrip olan eski surların tamir edilmesinde ya da bilhassa sahil bölgelerinde Endülüs'ün iç kısımlarını muhafaza etmek gayesiyle yapılan yeni surların inşasında da kullanılmıştır. Murâbıtlar'ın vergi konusundaki tasarrufları Endülüs halkı nezdindeki itibarlarını gittikçe sarsmış; bazı Endülüs Emirleri bunun da etkisiyle Murâbıtlara karşı Hristiyan kuvvetlerle ittifak kurmuştur.²⁶¹

Ali b. Yusuf'tan sonra Tâşfîn b. Ali döneminde Murâbıtlar'ın Muvahhidler karşısında yaşadıkları hezimetler Endülüs emirlerine uzun süredir kovaladıkları fırsatı vermiş ve 439 yılında Taşfîn b. Ali'nin ölümüyle isyan bayrağı çekilmiştir. II. Mülûkû't-tavâif dönemi diye de adlandırılan bu dönemde Kastilya ve Aragon kuvvetleri de hedeflerine ulaşmak için Murâbıtlar karşısında Müslüman Endülüslülere destek

²⁵⁸ İdrisî, Nüzhetü'l-müştâk s.198.

²⁵⁹ El-Hulelu'l Mûşîye s.99.

²⁶⁰ İdrisî, Nüzhetü'l-müştâk, s.200, Himyerî, Ravzu'l Mi'tar s.222

²⁶¹ Bu konudaki en çarpıcı örnek Sarakusta'da hüküm süren Hûdîlerdir. "İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.175-176".

vermişlerdir. Neticede Mağrib’te iktidarlarını kaybeden Murâbitlar’ın Endülüs’teki varlıkları da son bulmuştur.²⁶²

Murâbitlar’ın Endülüs merkezlerinden olan Gırnataya yakınlığı sebebiyle Meriye, Tavâif döneminde olduğu gibi bu dönemde de canlılığını korumuştur. Hayrân ve Züheyr döneminde iyi bir ivme yakalayan şehir Benî Sumâdih hâkimiyetinde önemli bir ticaret merkezi ve donanma üssü haline gelmiştir. Meriye ticarive askeri yönden kazanmış olduğu özellikleri Murabıt hâkimiyetinde de devam ettirmiştir. Ayrıca Meriye, bu dönemde tüccarların yanı sıra Murâbit idarecilerin de Mağrib’ten Endülüs’e geçişte en çok çok kullandığı güzergâhlardan biri olmuştur. Gerek ticari hareketliliği gerekse Mağrib’le Endülüs arasındaki ulaşımı sağlaması hasebiyle Endülüs valileri Meriye’ye ihtimam göstermişler ve şehirdeki ticari ve sınai faaliyetleri yakından takip etmişlerdir.²⁶³

1.4.MURÂBITLAR SONRASI MERİYE

Tâşfîn b. Ali’nin Vehrân şehrinden kaçarken ölmesinin ardından küçük yaştaki oğlu İbrahim ile Tâşfîn’in kardeşi İshak b. Ali’nin arasında iktidar kavgası baş göstermiş; bu durum dağılmaya yüz tutan Murabıtlar’ın tamamen çökmesine vesile olmuştur. Neticede Muvahhidler, Taşfîn’in oğlu İbrahim ile kardeşi İshak b. İbrahim’i öldürerek Murâbitlar’ı ortadan kaldırmıştır. Mağrib’te bu gelişmeler yaşanırken Endülüs halkı da Murâbitlarla bağıını koparmış, bazı emirler İbni Tüمرت’in ardından Muvahhidler’in lideri olan Abdülmü’mîn’e haber göndererek biata hazır olduklarını bildirmişlerdir. Meriye’de de siyasi gelişmeler bu minvalde cereyan etmiş ve Murâbitlarla bağıını koparan Meriye halkı başlangıçta Meriye donanma birliği komutanı Muhammed b. Meymun’a biat etmiş fakat o bunu kabul etmeyince; Ebu Yahya b. RamimîMeriyelilere önderlik etmiştir. Ramimî’nin liderliği Arap tarihçilerinin “Sultancık” olarak nitelendirdiği Kastilya Kralı VII. Alfonso’nun (Raymond) 542 (1147) tarihinde Meriye’yi ele geçirişine kadar sürmüştür.²⁶⁴

²⁶² M. Abdullah İnân, Asru’l-murâbitîn ve’l-muvahhidîn s. 56-57.

²⁶³ İbn Hatîb, el-İhâta fî Âhbâri Gırnata, I/454.

²⁶⁴ Mecmûu Resâil-i Muvahhidiyye min kitâbi devletu’l-mü’miniyye, (nşr. Levi Provencal) Rabat 1942 s.75, Makkarî, Nefhu’t Tıb, II/206-207.

Murâbıt hâkimiyetinin sona erdiği dönemde Endülüs'ün doğusunda İbn Merdenîş (ö.567/1172)²⁶⁵ adında bir liderin öne çıktığı görülmektedir. Murabıtlardan sonra Meriye'de Ebu Yahya b. Ramimî lider olarak öne çıksa da bu yerel bir liderliktir. Zira Meriye bu süreçte bölgede oldukça aktif bir komutan olan müvelled lider İbn Merdenîş'in güdümüne girmiştir.²⁶⁶

Murâbıtlar sonrası Meriye ile ilgili bir diğer görüş; korsanların hâkim olduğu bağımsız bir emirlik olduğudur.²⁶⁷ Alman Endülüs tarihçisi Joseph Aschbach; (Yusuf Eşbah) korsanların bu süreçte Meriye sahiline demir attıklarını; buradan Cıllîkiye (Galiçya) Asturiş (Asturias) Berşelüne (Barselone) ve Portegal (Portekiz) gibi o dönem Hristiyan İspanya hâkimiyetinde olan bölgelere akınlar gerçekleştirdiklerini; hatta bu saldırıların İtalya ve Fransa sahillerine kadar uzandığını ifade eder ve Hristiyanlar'ın Meriye'yi ele geçirmesini bu sebebe bağlar.²⁶⁸

O dönemde pek çok sahil kentinde olduğu gibi Meriye'de de korsanların varlığından söz etmek mümkünse de Hristiyanların Meriye'yi kuşatmasını sadece bu sebebe bağlamanın yeterli olmayacağı kanaatindeyiz. Zira Endülüs'te Reconquista hareketine öncülük eden ve her fırsatta Müslüman Beylikler üzerinde baskı kuran Kastilya kuvvetlerinin nihai hedefi Endülüs'te yeniden Hristiyan hâkimiyetini sağlamaktır. Kastilya kuvvetlerinin Meriye kuşatmasını bu çerçevede değerlendirmek kanaatimizce daha isabetlidir.

Endülüs'te Murâbıt hakimiyetinin son bulduğu dönemde Meriye şehri bir müddet müvelled lider İbni Merdenîş'in (ö.567/1172) güdümünde varlığını sürdürmüştür. Daha sonra 542 (1147) yılında şehre Kastilyalıları tarafından bir saldırı gerçekleştirilmiş ve Meriye karadan ve denizden kuşatılmıştır.²⁶⁹ Kastilya ve onu destekleyen unsurlar²⁷⁰ tarafından şehrin doğusu istila ederek üç ay boyunca yoğun bir abluka altına alınmıştır.

²⁶⁵ Asıl adı Martinez olan Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd İbni Merdenîş Muvelledun'dandır. Hristiyan tarihçilerinin Rey Lobo diye zikrettiği İbni Merdenîş İbni İyaz'ın ardından Mursiye valisi olmuştur. Muvahhidler'in Endülüs'e yöneldiği süreçte Doğu Endülüs'ü hakimiyeti altına alan İbni Merdenîş Hristiyan unsurlarla da anlaşmalar yaparak yirmi yılı aşkın bir süre Muvahhidlerle mücadele etmiştir. "Özdemir Mehmet İbn Merdeîş *DİA İstanbul 1999 XX/183-184*".

²⁶⁶ Makkarî, Nefhu't-tîb, I/301-302, İbn Hatîb, A'mâ'lu'l-a'lâm, s.271, İbn Esîr, el-Kâmil, XI/156.

²⁶⁷ Joseph Aschbach, *Târîhu'l-endelus fi Ahdi'l-murâbitin ve'l-müvahhidîn* (trc. M. Abdullah İnan) s.223.

²⁶⁸ Joseph Aschbach, *Târîhu'l -endelus* s. 224

²⁶⁹ Joseph Aschbach, *Târîhu'l Endelus*, s.224

²⁷⁰ Meriye kuşatmasında Kastilyalıları, Navarra ve Katalanaların başta olmak üzere pek çok güneyli Hristiyan unsurların da destek verdiği aktarılır. "Joseph Aschbach, *Tarihu'l Endelüs* s. 25

Uzun süre devam eden kuşatmaya Meriye halkı daha fazla dayanamamış ve VII. Alfonso'ya teslim olmak zorunda kalmışlardır. Hristiyanlar şehre girdiklerinde pek çok kişiyi katletmiştir. Makkarî, Hristiyanlar tarafından şehit edilenler arasında tanınmış alim Ebu Muhammed Abdullah er-Ruşâdi el-Meriyyî'yi de zikreder.²⁷¹ Ayrıca içlerinde bakire kızlarında olduğu binlerce kişi de esir alınmıştır.²⁷²

1147 yılının sonunda Meriye'nin Hristiyanhâkimiyetine girdiği dönemde; Abdül mü'min el-Kûmi liderliğindeki Muvahhidler, Mağrib'te otoriteyi büyük ölçüde tesis ederek yönünü Endülüs'e çevirmişti. Öte yandan İşbiliyye 'den bir ulema topluluğu yaklaşan Hristiyan tehlikesine karşı biatlarını sunmak üzere Muvahhidlerin idari merkezi olan Merâkeş'e gitmişti.²⁷³ Hem Murâbitlar'ın mirasçıları olmaları, hem de ulemanın da desteğiyle 1147 yılının sonunda el-Kumi bazı birliklerini Endülüs'e sevk etti. Bu birlikler öncelikle Kâdis, İşbîliliyye Malaga, el-Cezîre şehirlerinde, akabinde Kastilya ordusu tarafından kuşatılan başkent Kurtubadaki Hristiyan hâkimiyetine son verdi.²⁷⁴

Endülüs'te başarılı bir şekilde ilerleyen Muvahhid kuvvetleri yönlerini Hristiyanların eline geçmiş olan Meriye'ye çevirdiler ve şehri muhasara altına aldılar. Bir süre devam eden çatışmaların ardından Meriye limanını ele geçirdiler ve Hristiyanlara ait bazı gemileri yaktılar. Hatta bazı kaynaklarda Meriye'deki büyük camiye kadar ulaştıkları da aktarılır. Halife Abdülmü'min'in kâtibi Ebu Câfer b. Atıyye tarafından kaleme alınan Abdülmü'min'in mektuplarında; Muvahhid halifesinin Septe'deki adamlarına bir mektup yazıp Meriye kuşatmasına destek vermelerini istediği aktarılır. Septe'den bir birlikle hareket eden Ebu Muhammed Abdullah b. Süleyman Meriye sahiline ulaştığında Hristiyanların sağlam direnişini kırmayı başarır. Kastilyalılar Meriye'nin iç kesimlerine çekilerek direnişlerini sürdürürler. Peşlerinden giden Muvahhid kuvvetleri şehirdeki ulu camiye kadar ulaşır. Ancak Meriye'yi ele geçirmeden geri dönmek durumunda kalırlar.²⁷⁵ 542 (1148) yılında gerçekleşen bu akında Muvahhid kuvvetleri Meriye'yi Hristiyanlardan almayı başaramamıştır. Ancak bir sonraki hücumlarında bu emellerini gerçekleştireceklerdir.

²⁷¹ Makkarî, Nefhu't tîb II/ 206.

²⁷² Makkarî, Nefhu't-tîb II/206.

²⁷³ Makkarî, Nefhu't-tîb, II/27; M. Abdullah İnân, Asru'l-murâbitîn ve'l-muvahhiddîn I/115-140

²⁷⁴ A. Ali el-Haccî Târihu'l-endelüs s.598.

²⁷⁵ Mecmûu Risaletu'l Muvahhidiyye s.10-13.

Muvahhidler hicri 549 yılında Gırnata'yı da hâkimiyetleri altına alınca Halife Abdülmü'min'in oğlu ve Muvahhidler'in el-Cezira, Maleka ve Gırnata valisi Ebu Said Osman, ilk akında ele geçirilemeyen Meriye'nin karadan ve denizden organize bir şekilde kuşatılıp Muvvahhid hâkimiyetine katılması doğrultusunda babasından bir talimat aldı. Bunun üzerine Ebu Osman kardeşi Ebu Hafs ile birlikte Meriye'ye yöneldi.²⁷⁶ Abdülmü'min b. Ali, kâtibi, Ebu Akîl Atıyye b. Atıyye'ye yazdırdığı mektubunda Meriye şehrinin stratejik konumu nedeniyle mutlaka alınması gerektiğini etraflı bir şekilde vurgulamaktaydı.²⁷⁷

Muvahhidler'in Meriye'ye yeniden saldıracağını haber alan Kastilyalılar gerekli hazırlıkları yaparak şehrin girişlerini kapattılar. İlk saldırının aksine daha kalabalık bir orduyla gelen Muvahhidler Meriye kapılarında gerçekleşen ilk çatışmalarda Kastilya unsurlarını geri püskürtmeyi başardı. Meriye'nin içlerine doğru çekilen Kastilya askerleri Kasabatu'l Meriye'de hapsoldü. Muvahhid kuvvetleri de peşlerinden gidip kaleyi kuşattılar ve kuşatma uzunca bir süre devam etti. Meriye kalesi içinde iyice sıkışan Kastilyalılar, Kastilya Hükümdarı VII. Alfonso'ya haber uçurup yardım istediler. Sultancık lakaplı VII. Alfonso 12 bin savaşçıdan müteşekkil ordusuyla Meriye'ye intikal etti. Alfonso Muvahhidlere karşı kendisiyle anlaşma yaptığı İspanyol asıllı İbn Merdenîş'den de yardım aldı. Neticede Muvahhidler hem Müslüman hem de Hristiyanlardan oluşan büyük bir orduyla karşı karşıya kaldılar.²⁷⁸

İbn Merdenîş'le birlikte Alfonso'nun da gelmesiyle Ebu Said Osman geri çekilmek durumunda kaldı, ancak; Ebu Said Meriye'yi almadan geri dönmekte de kararlıydı. Gayesine ulaşmak için babası Abdülmü'min'den yardım istedi ve. Abdülmü'min kâtibi Ebu Cafer ile İşbiliyye'deki yeğeni Ebu Yakup Yusuf b. Abdülmü'min'i Ebu Said'e destek vermeleri için Meriye'ye yönlendirdi. Olayı bu şekilde aktaran, Makkarî, İbn Merdenîş'in Müslümanlara karşı Hristiyanların safında savaşmayı daha fazla kendine yediremediğini ve ani bir kararla Alfonso'ya desteğini çekerek Meriye'den ayrıldığını, aktarır.²⁷⁹

²⁷⁶ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/ 307.

²⁷⁷ Mecmuu Risaleti'l Muvahhidiyye, s. 73-74.

²⁷⁸ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târihu'l Meriye s.95; Makkarî Nefhu't-tîb, VI/207.

²⁷⁹ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/ 207.

Müvellid lider İbn Merdenîş'in fikir değiştirmesi savaşın dönüm noktası olur ve Alfonso'nun ordusu Muvahhidler karşısında ağır darbeler alarak dağılır ve Alfonso Meriye'den kaçmak durumunda kalır. Muvahhid orduları savaşın izleriyle tarumar olmuş el-Kasaba'ya girerler. Babasının talimatıyla Meriye'ye gelen Ebu Said burada Hristiyanlara diz çöktürmeyi başarır ve hicri 552 senesinde 7 ay süren bir muhasaranın ardından Meriye şehrini Muvahhid hâkimiyeti altına alarak şehirde yeniden Müslüman hâkimiyetini tesis eder.²⁸⁰

Murâbıtlar'ın yıkılışının ardından 542 yılında Kastilya kuvvetleri tarafından işgal edilip Hristiyan hâkimiyeti altına alınan Meriye, 10 yıl sonra Abdül'mü'min b. Ali'nin oğlu Ebu Said'in komuta ettiği ordu vesilesiyle yeniden Müslümanlar'ın kontrolüne girmiştir.

1.5.MUVAHHİDLER DÖNEMİ MERİYE

Muvahhidler 552 yılında Meriye'yi Kastilyalılarından geri aldığında şehir; oldukça harap olmuş bir haldeydi. Şehirde Müslümanlar tarafından inşa edilen yapılar 10 yıl önce Kastilya kuşatmasında ciddi ölçüde zarar görmüştü. Bu zararlar henüz giderilmeden 7 ay sürecek Muvvahhid muhasarasıyla karşı karşıya kalmıştı. Nitekim vefat tarihi 560/1165 olan coğrafyacı ve botanik alimi Şerif İdrisî, 540 yılında tamamladığı “Nüzhetü'l-müşâtâk fi'htirâkı'l-âfâk” adlı eserinde Kastilyalıların elindeyken Meriye'nin durumunu şöyle tavsif eder.” *Biz bu kitabımızı te'lif ettiğimiz vakitlerde Meriye artık Rum ehlinin eline geçmiş bir diyardır; yapıları tahrip olmuş, güzellikleri silinmiş, neredeyse üzerinde hiçbir şey kalmamıştır.*”²⁸¹

Kastilyalıların hükümrانlığında önemli ölçüde zarar gören Meriye, Muvahhidler döneminde eski canlılığını yakalayamamıştır. Makkarî, Muvahhidler'in Meriye'ye girdiklerinde şehri oldukça tahrip olmuş bir halde bulduklarını aktarır ve Müslümanlar'ın hâkimiyetinden çıkmasına ramak kala Muvahhidler tarafından görevlendirilen Ebu Abbas Ahmed b. Kemal ve sonraki valiler tarafından şehirde ıslah çalışmalarının yapıldığını; ancak yeterli olmadığını aktarır.²⁸²

²⁸⁰ İbn Hatîb el-İhâta s. 279.

²⁸¹ İdrisî, Nüzhetü'l-müşâtâk s. 198.

²⁸² Makkarî, Nefhu't-tîb VI/ 206.

Meriye üzerine araştırmalar yapan Arkeolog Torres Balbas Hristiyanların kuşatmasında şehirdeki ulu caminin zarar gördüğünü ve Muvahhidler'in bu camiye onardığını ifade eder. Bu duruma delil olarak da mihrap yönünde Muvahhidler'in usullerine uygun tarzda işlenmiş süslemeleri gösterir.²⁸³ Elbette Muvahhidler'in ışlah çalışmaları sadece camii ile sınırlı değildir. El-Kasaba ve surların tamiri konusunda da çalışmalar yapmışlardır. Makkarî, hicri VII. asırda Muvahhidler'in en meşhur valisi olarak nitelendirdiği Ebu İmran b. Ebi Hafs'ın döneminde bu konuda önemli imar faaliyetlerinin yapıldığını aktarır.²⁸⁴

Meriye her ne kadar kısa aralıklarla cereyan eden kuşatmalar yüzünden mimari anlamda zarar görmüş olsa da stratejik konumu haiz limanı Muvahhidler döneminde de canlılığını yitirmemiş; hicri VII. asırda da en önemli Endülüs limanlarından biri olmuştur. Bu hususa dikkat çeken Torres Balbas, Arogon, İtalya Cumhuriyeti ve çeşitli mıntikalardan ticari amaçla gelen gemilerin Meriye limanında yüklerini boşalttıklarını ve muhtelif ülkelere nakletmek üzere Endülüs mallarıyla gemilerini doldurdıklarını aktarır.²⁸⁵ Aynı şekilde Makkarî de Endülüslü edip İsmail b. Muhammed eş-şekendî'ye atıfla (Ö. 629/1232) benzer bilgileri paylaşır ve Meriye'nin bu yüzyılda Hristiyanlara ait ticari gemilerin yk boşaltma ya da doldurma merkezlerinden biri olduğunu aktarır.²⁸⁶

Tüm bunlara rağmen Muvahhidler döneminde Meriye şehrine Tavâif ve Murâbıt dönemlerindeki gibi bir önem atfedildiğini söylemek güçtür. Muvahhid kuvvetleri 552 yılında Meriye'deki Hristiyan hâkimiyetine son verseler de bu dönemde Meriye'nin Endülüs'n genel siyasetinde bir etkinliği olmadığını anlaşılmaktadır. Zira Endülüs tarihi ile ilgili yazılan eserlerde Muvahhidler döneminde Meriye ile ilgili istisnai birtakım haberlerin dışında pek bir bilgi aktarılmamaktadır. Kanaatimizce bu durumun temel sebebi Muvahhidler'in Endülüs merkezi olarak Murâbıtlar döneminde arka planda kalan kadim Endülüs şehri İşbîliyye'yi seçmeleridir ki, Meriye; İşbîliyye'nin güzergâhında olan ya da mesafe olarak İşbîliyye'ye yakın konumda olan bir şehir değildir.

Muhammed en-Nâsır'ın (Nasır li dinillah) idaresindeki Muvahhid kuvvetlerinin 609 (1212) yılında gerçekleşen İkab savaşında Kastilya kuvvetleri karşısında ağır bir

²⁸³ Torres Balbas Almerica İşlamica, P.421.

²⁸⁴ Makkarî, Nefhu't-tîb VI/ 206.

²⁸⁵ Torres Balbas Almerica İşlamica P. 445

²⁸⁶ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/.206

yenilgi alması yarımada'daki Muvahhid hâkimiyetinin ciddi ölçüde sarsılmasına neden oldu. Öyle ki bu yenilgiden sonra Endülüslüler arasında Muvahhidler aleyhine çatlak sesler çıkmaya başladı. Endülüs tarihçilerinin üçüncü fitne dönemi diye adlandırdıkları bu dönemde ilk isyan eden isim Muhammed b. Yusuf b. Hûd el-Cüzâmi (ö.438/1046) olmuştur. Daha önce Kastilyalılar tarafından Sarakusta'da hükümlerine son verilen Hûdiler'in soyundan gelen İbni Hûd, Muvahhidler'in İkap savaşında hezimete uğramasından kaynaklanan otorite boşluğunu fırsat bilip Mürsiye'de ayaklanmıştı. Kısa sürede adını duyuran İbni Hûd, Endülüs'ün doğusunda önemli bir başarı yakalayarak ayaklanma merkezi olan Mürsiye'nin yanı sıra Kurtuba İşbîliyye, Gırnata, Malaka, Maride, Cezîretu'l Hadra ve Meriye'yi de kendisine bağladı.²⁸⁷

552 yılında 7 ay süren bir muhasaranın ardından Meriye'yi Kastilyalıların elinden alan Muvahhidler, 609 yılında gerçekleşen ve Kastilyalılar karşısında hezimete uğradıkları İkap savaşına kadar Meriye'de otoritelerini muhafaza etmişlerdir. Bu süre içerisinde Meriye, deniz yoluyla yapılan ticari faaliyetlerde etkin rol oynamış olsa da Muvahhid idarecilerce değer atfedilen ve Endülüs siyasetinin gündeminde olan bir şehir olmamıştır. 625 yılında Endülüs'ün doğusundaki gelişmelere paralel olarak Meriye de İbn Hud'un yörüngesine girmiştir.

1.6.İBN HÛD DÖNEMİ MERİYE

Muvahhidlerin otoritesinin sarsıldığı bir dönemde ortaya çıkan İbn Hûd özellikle Doğu Endülüs halkı için iç karışıklıktan kurtulup tek bir çatı altında toplanabilme umudunu doğurmuştur. Bu vesileyle İbn Hûd, Muvahhidlere karşı başlattığı isyanın ilk yıllarında önemli ölçüde taraftar toplamayı başarmıştır. Ancak bu durum uzun soluklu olmamış, bir yandan Muvahhid halifesi Ebu'l Ula İdris'le, diğer yandan Kastilya ve Aragon kuvvetleriyle mücadele eden İbni Hûd, başlangıçta kendisine tabi olan Arjune kalesinin hâkimi Muhammed b. Yusuf b. Nasr'ın da isyan bayrağı açmasıyla bölgedeki gücünü kaybetmiştir. Meşhur Sahabi Sad b. Ubade'nin soyundan geldiğine inanılan ve İbn Ahmer diye de anılan İbni Nasr 630 yılında Ceyyan ve Şerîşi de²⁸⁸ (Jerez de la Frontera) hâkimiyeti altına almayı başarmış; akabinde 632 yılında İşbîliyye'yi, 635

²⁸⁷ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târihu'l-medîneti'l-meriye s. 98.

²⁸⁸ Günümüz İspanya'sında, Endülüs bölgesinin 8 ilinden biri olan Cadiz'e (Kadis) bağlı bir belediye

yılında da Gırnata, Vâdi Aş ve Basta'yı (Baza) kendisine bağlamıştır. Diğer yönden Müslümanların kendi içindeki çatışmalarını fırsat bilen Kastilya ve Arogon kuvvetleri de Endülüs'te pek çok şehri istila etmiş; bunun yanı sıra Kastilya ve Leon kuvvetlerinin III. Fernando önderliğinde tek bir çatı altında birleşmesi de Reconquista hareketine Müslümanlar karşısında önemli bir avantaj sağlamıştır.²⁸⁹

625 yılında Endülüs'ün doğu bölgesini ele geçiren İbn Hûd, Meriye'yi de kendisine bağlamış ve Ebu Yahya b. er-Ramimî'yi vekili olarak atamıştı. İbn Hûd'un karargâh merkezi Mürsiye'ye giden Ebu Yahya, desteğinden dolayı İbn Hûd tarafından "Zûlvizâreteyn" şeklinde taltif edilmiştir.²⁹⁰

İbn Hûd'un valisi olarak Meriye'ye dönen er-Ramimî, İbn Hûd'un boyunduruğundan kurtulup Meriye'de kendi hükümranlılığını ilan etmeyi planlamaya başlamış ve bu emelini gerçekleştirmek için fırsat aramaya başlamıştır. Bu duruma dikkat çeken Makkarî, İbn Hûd ile Ramimî arasında cereyan eden şöyle bir durumdan bahseder. İbn Hûd'un Meriye'de bıraktığı güzel bir cariyesi vardır ki, Ramimî, bu cariyе'yi sevmiş ve onunla beraber olmuştur. Bu olayı haber alan İbn Hûd, görünürde bazı kuvvetlerini Aragonlar'ın kuşattığı Belensiye'ye yardım için sevk etmek üzere Meriye'ye gelir ama asıl niyeti Ramimî'yi ortadan kaldırmaktır. Niyeti İbn Hûd'la aynı cihette olan Ramimi'de İbn Hûd'u sarayında ağırlar ve nasıl gerçekleştiği bilinmeyen bir şekilde İbni Hud'u öldürtür.²⁹¹

İbn Haldûn da İbn Hûd'un 635 yılında Meriye'de banyo yaptığı sırada öldürüldüğünden bahsetmektedir.²⁹² Ramimî İbn Hûd'un cesedini bir gemiyle Mürsiye'ye gönderir ve İbn Hûd orada defnedilir.

İbn Hûd'un vefatından sonra 643 yılına kadar Ebu Yahya b. er-Ramimî şehirde tek söz sahibi olmuştur. Ancak Doğu Endülüs'te gücüne güç katarak ilerleyen Nasrîler'in lideri İbn Nasr'ın Meriye'yi İbn Ramimi ve oğullarına bırakmayacağı da aşîkardır. Nitekim Makkarî, İbn Ramimî'nin oğullarından birinin İbn Nasr'ın güdümüne

²⁸⁹ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-meriye s. 100.

²⁹⁰ Makkarî Nefhu't-tîb, VI/208.

²⁹¹ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/ 208.

²⁹² İbn Haldûn, el-İber s.169.

girmeyi reddettiği ve İbn Nasr'a karşı bazı Hristiyan gruplardan destek istediğini aktarmaktadır.²⁹³

İbn Nasr'a karşı yardım etmek üzere oğlunun davetiyle Meriye'ye intikal eden Hristiyan süvariler İbn Ramimî'yi endişelendirmiştir.²⁹⁴ Çünkü İbn Ramimî bu Hristiyan grupların Meriye'yi tamamen ele geçireceklerini düşünmektedir ve onlara karşı koyacak bir güce desahip değildir. Bu sebeple İbn Ramimi Hristiyanların yerine Müslümanları tercih etmenin daha uygun olacağı kanaatine vararak İbn Nasr'a şehri teslim edeceğini bildirmiştir. İbn Nasr vakit kaybetmeden birlikleriyle Meriye'ye ulaşmış ve ciddi bir zorlukla karşılaşmadan şehre girmeyi başarmıştır. Rivayete göre İbn Nasr'ın şehre girdiği esnada İbn Ramimî öldürülecekleri endişesiyle ailesini de yanına alarak Tunus'a kaçmıştır.²⁹⁵ Başka bir rivayete göre, Meriye ehli 643 yılında İbn Ramimî'yi devirip İbn Ahmer'e biat etmiştir.²⁹⁶

1.7.NASRÎLER DÖNEMİ MERİYE

1238 yılında Galip Billah unvanıyla Gırnata merkezli Nasri hanedanlığını kuran Muhammed b. Yusuf (ö.671/1273) Vadiaş (Guadix), Besta (Baza) Ceyyan (Jaen) ve Maleka'nın (Malaga) yanı sıra Meriye'yi de hâkimiyetine alarak Endülüs'ün güneydoğusunu otoritesi altına almayı başarmıştır. Ancak Reconquista hedefleri doğrultusunda güç birliği yapan Kastilya, Leon ve Aragon krallıkları Endülüs'te ilerleyişlerini hızlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu hızlı ilerleyişin bir neticesi olarak yarımadada Müslümanların hâkim oldukları topraklar giderek daralmış; İlbîre'den Ronda'ya kadar uzanan sahil şeridi ile sınırlı kalmıştır.²⁹⁷

Meriye şehri özellikle miladi XIV ve XV. yüzyıllarda Nasri hâkimiyetindeki Gırnata emirliğinin Maleka'dan (Malaga) sonra en önemli liman şehri olmuştur. Endülüs'ün iç kesimleri Hristiyan hâkimiyetine geçtiği için buralardan kaçan

²⁹³ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/208.

²⁹⁴ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.286.

²⁹⁵ İbn Hatîb, A'mâlu'l-a'lâm s.282.

²⁹⁶ İbn Haldûn, el-İber s. 169.

²⁹⁷ A. Ali el-Haccî, Târîhu'l-endelüs s.672-673.

Müslümanlar Nasriler'in hâkimiyetindeki diğer bölgelere olduğu gibi Meriye'ye de sığınmışlar; böylelikle şehirde önemli bir nüfus artışı olmuştur.²⁹⁸

Hicri VIII. asırda Meriye şehri, 6 ay sürecek olan Aragon kuşatmasına maruz kalmış, fakat etkili savunma sayesinde Aragonlular başarıya ulaşamamıştır. Bu muhasaranın başarıya ulaşamamasında şehrin komutanı Ebu Medyen Şuayb'ın mukavemetinin yanında cihat hareketinin devamı olarak Meriniler'in desteğiyle Endülüs'te oluşturulan Ceyşulguzat teşkilatını sevk ve idare eden Meşîhâtu'l-ğuzât birliğinin de önemli bir payı vardır. Aragon ordusuyla çarpışan ve Osman b. Ebi'l Ula komutasındaki Meşîhâtu'l-ğuzât ordusu Aragon ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır.²⁹⁹

Hicri VIII. asrın ortalarında Afrika'da ortaya çıkan bir veba salgını İtalya Fransa ve İspanya'ya da sıçramıştır. Bu salgından Meriye halkı da ciddi ölçüde etkilenmiştir. 11 ay boyunca devam eden salgın; iç karışıklıklar yüzünden zor günler geçiren şehre çok daha zorlu bir süreç yaşatmıştır.³⁰⁰

27 Şaban 892'de (18 Ağustos 1487) Benî Ahmer'in Gırnata'dan sonra en önemli ikinci şehri olan Maleka, şiddetli bir çatışmanın ardından Hristiyanların eline geçti. Maleka'nın düşmesinden iki yıl sonra 894 (1489) yılının sonlarında da diğer önemli sahil şehri Münekkep de (Almunecar) Gırnata emirliğinin hâkimiyetinden çıktı. Bu iki sahil şehrinin düşmesiyle birlikte Meriye limanı Mağrib'ten Endülüs'e ulaşan yardımların tek kapısı haline gelmişti. Kral Ferdinand, büyük hedefi olan Gırnata Emirliğine son verebilmesi için öncelikle Mağrib'ten gelebilecek yardımların önünü tıkaması gerektiğinin farkındaydı. Bunun yolu da Meriye'yi hâkimiyet altına almaktan geçiyordu. Netice itibariyle IV. Ferdinand 10 Muharrem 895 (1489) yılında önce Besta (Baza) şehrini kuşattı. Kral Ferdinand'ın ordusuyla başa çıkmanın mümkün olmadığını gören VâdiAş'le (Guadix) birlikte Meriye de teslim olmak zorunda kaldı.³⁰¹ Hristiyan kuvvetlerinin şehre girişinden önce Meriye'den Mağrib'e büyük bir göç olmuş; Kral Ferdinand'ın birlikleri Meriye'yi teslim aldığı anda şehrin az bir sakini kalmıştı.³⁰²

²⁹⁸ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/257.

²⁹⁹ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 103.

³⁰⁰ Torres Balbas, Almeria İslamica, P.446

³⁰¹ Makkarî, Nefhu't-tîb, VI/278.

³⁰² Torres Balbas Almeria İslamica, c.6 s.275.

Benî Nasr'ın şehirdeki emiri Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd da Mağrib'e kaçtı. Kastilya kuvvetleri şehri kolaylıkla teslim almak için diğer Endülüs şehirlerinde de olduğu gibi Meriye ehline de can, mal ve inanç hürriyetlerinin garanti altında olduğunu vaat etseler de şehirde hâkimiyeti tamamen sağladıktan sonra başta ulu camii olmak üzere tüm mescitleri kiliseye çevirdiler. Meriye merkezinde yaşayan Müslümanları ikametlerinden çıkarıp köy ve kasabalara yerleştirdiler. Endülüs Emevî halifesi III. Abdurrahman tarafından tesis edilen Meriye, 1490 yılından itibaren Hristiyan hâkimiyetine girdi.

İKİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜR VE MEDENİYET

İlk bölümde Meriye şehrinin kuruluşunu, Endülüs siyasi yapısı içerisindeki yerini; şehrin idaresini elinde bulunduran unsurların doğrudan ya da dolaylı olarak müdahil olduğu olayları kaynaklarda yer alan bilgiler muvacehesinde ele almaya çalıştık. Hiç kuşkusuz bir milletin bir belde kalıcı hale gelmesi kendi medeniyetini kurabilmesine bağlıdır. Bu yüzden en az siyasi yönden kazanılan başarılar kadar kültür ve medeniyet anlamında ortaya konulan değerler de önemlidir. Bu bölümde Müslümanların idaresi altındaki dönemde Meriye şehrinde ortaya konan eserlere ve şehrin sosyokültürel yapısına değinmeye çalışacağız.

Mülükü't-tavâif döneminin önemli bir liman şehri olan Meriye'ye ilişkin siyasi tarih açısından dolaylı da olsa kaynaklarda yeterli bilgi bulunurken medeniyet tarihi açısından kaynaklarda tatmin edici bilgiler bulabildiğimizi söylemek güçtür. Var olan bilgiler de genel itibarıyla Meriye şehrinin Benî Sumâdih hâkimiyetinde olduğu tavâif dönemine ilişkin bilgilerdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Endülüs tarihi müellifleri Müslümanların Endülüs'ü fethinden önce de var olan ve Müslümanların hâkimiyeti döneminde daha da gelişen Tuleytula, İsbîliyye, Kurtuba gibi şehirlere kitaplarında daha fazla ağırlık vermiştir. Meriye şehri, zikredilen bu şehirler kadar büyük olmasa da bilhassa tavâif döneminde Endülüs iç ve dış siyasetinde önemli rol oynamıştır ki ilk bölümde bu hususa etraflıca yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Meriye'nin sosyal yapısıyla konuya giriş yapmak istiyoruz.

1.1. MERİYE'NİN SOSYAL YAPISI

Endülüs donanmasının üslerinden biri olan ve deniz ticaretinde de öne çıkan Meriye'nin sosyal yapısı genel olarak Endülüs'ün doğusundaki kıyı şehirleriyle paralellik arz eder. Bunun yanında özellikle Tavâif döneminden sonra Endülüs'ün büyük şehirlerinden kaçan pek çok unsurun Meriye'ye sığınması ve bir müddet burada ikamet etmesi şehirdeki sosyal yapının da hızlı bir şekilde değişmesine sebebiyet vermiştir. Bu bölümde Meriye'yi oluşturan etnik unsurlara, giyim-kuşam kültürüne, Meriye kadınlarına ve musiki ve eğlence kültürüne kısaca temas edilecektir.

1.1.1. Etnik Unsurlar

Meriye toplumunda Arap, Berberî, Saklebî ve Müvelllerden müteşekkil Müslüman unsurların yanı sıra; Müsta'rip (Los Mozarebas) ve Yahudiler gibi gayrimüslim unsurlar da vardı.³⁰³

1.1.1.1.Araplar ve Berberîler

Endülüs'ün fetih sürecinde temel unsur olan Araplar, Meriye'nin kuruluş aşamasında da aktif rol oynamışlardır. İlk bölümde de değinildiği üzere, fetih sürecinde önemli bir yerleşim mevcut olmayan Meriye'ye bölgenin güvenliğini tesis etmek gayesiyle ilk etapta Gassâni kökenli Arap kabilelerden Benî Sirâc yerleştirildi.³⁰⁴ Beccane'ye yerleşen bu Arapların sayısı ile alakalı kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Ancak III. Abdurrahman dönemine kadar önemli bir yerleşim yeri olmayan Meriye Benî Sirâc'ın gelmesiyle birlikte canlılık kazanmıştır. Bölgeye yerleşen Araplar; bir taraftan kabile düzenlerini, sosyal ve kültürel adetlerini devam ettirme gayreti içerisinde olurken; diğer yandan çevredeki İspanyol unsurlarla da yakın ilişkiler kurmaya çalışmışlardır.³⁰⁵

Araplarla birlikte Endülüs'ün fethinde ana unsur olarak yer alan Berberîler, Endülüs'ün çeşitli bölgelerine yerleştikleri gibi Meriye'de de yer almışlardır. Benî Sirâcla birlikte Beccâne'ye yerleşen Berberîlerin olduğu bilinmekle beraber sayılarının az olduğu tahmin edilmektedir. Daha çok Çiftçilik, hayvancılık ve zanaatkarlıkla uğraşan Berberîler Endülüs'ün diğer şehirlerinde olduğu gibi Araplarla zaman zaman sürtüşmeler yaşamışlardır.³⁰⁶

1.1.1.2.Saklebî ve Müvellledler

Köle tacirleri ve korsanlar tarafından Doğu Avrupa'dan küçük yaşlarda Endülüs'e getirilip islami terbiye ile yetiştirildikten sonra azat edilen Saklebîler sarayda ve orduda önemli görevler üstlenmişlerdir. Saklebîler Endülüs Emevî Devletinin sonlarında oldukça etkin rol oynamışlar; Mülükü't-tavâif döneminden sonra ise pek çok şehirde

³⁰³ Meryem Kasım, Memleketü'l-meriye fi ahdi Benî Sumâdih, Dârul-kutubu'l-ilmiyye, Beyrut 1994 s.63.

³⁰⁴ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l Meriye s.21.

³⁰⁵ Meryem Kasım, Memleketü'l-meriye fi Ahdi Benî Sumâdih s. 63-64

³⁰⁶ Muhammed Ahmed Ebu'l fazl, Târîhu'l meriye s. 119.

bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Nitekim bu süreçte Âmirî ailesinin Saklebî asıllı azatlılarından olan Hayrân ve Züheyr de bir süre Meriye’de hüküm sürmüşlerdir.³⁰⁷

İber yarımadasının Müslümanlar tarafından fethi sonrasında yerli halktan peyder pey Müslüman olanlar olmuştur. Başlangıçta yerli Müslümanlar Müsalime şeklinde isimlendirilirken; sonraki yıllarda Müvelludûn (İslam’la doğanlar) olarak anılmaya başlanmıştır.³⁰⁸ Endülüs’ün diğer şehirlerinde olduğu gibi Meriye’de de Muvelledun’un var olduğu öngörülebilirse de kaynaklarda Murâbıt hâkimiyetinin sonuna kadar Muvelledler’in varlığından pek söz edilmemektedir. Murâbıtlar’ın Endülüs hâkimiyetinin son dönemlerinde Doğu Endülüs’te öne çıkan ve Meriye’yi de hükmü altına alan Muvelled lider İbn Merdenîş’le birlikte Meriye’de Muvelledûn etkisinden söz edilebilir.³⁰⁹

1.1.1.3. Musta’ripler ve Yahudiler

Yerli halktan İslam’a girenler Muvelledûn şeklinde isimlendirilirken; İslama girmeyip Hristiyan kalanlar da Musta’ribun³¹⁰ (Los Mozarebes) şeklinde isimlendirilir. İktisadi hayat bahsinde de değinileceği gibi bir liman şehri olan Meriye Hristiyan tacirlerin de alım satım için sıkça geldikleri bir yerdi. Meriye’de daimî ikamet eden Mus’tarib sayısı bilinmemekle birlikte ticari faaliyet amacıyla Meriye’ye gelen önemli sayıda Musta’ribin olduğu tahmin edilmektedir.³¹¹

Endülüslü Müslümanlar’ın fetihten sonra Musta’rib şeklinde adlandırdıkları Hristiyan İspanyollar’ın yanı sıra yarımada da var olan bir diğer unsur Yahudilerdir. Yahudilerin İspanya’ya geliş tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte yaygın kanaat Milattan önce geldikleri yönündedir. Roma ve Vizigotlar döneminde ciddi baskıya maruz kalan Yahudiler Müslümanlar’ın hâkimiyeti döneminde önemli bir rahatlama yaşamışlardır.³¹² İber yarımadasının çeşitli bölgelerine yayılan Yahudiler Meriye civarına da yerleşmişlerdir. İspanya’nın Roma hâkimiyetinde olduğu III. ve V. yüzyıl

³⁰⁷ Meryem Kasım, *Memleketu’l-meriye* s.68.

³⁰⁸ Özdemir Mehmet, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet* Tdv Yay. Ankara 2013 s.21-22

³⁰⁹ Seyyid Abdulaziz Sâlim, *Târîhu’l-meriye* s. 94

³¹⁰ Başlangıçta Must’ribler’i, Endülüs’ün acemleri şeklinde isimlendirilmiş, daha sonraki yıllarda dilleri ve giyim kuşamları farklı olduğu için bu şekilde bir isimlendirme yaygınlaşmıştır.” “*Meryem Kâsım Memleketu’l Meriye* s.70”.

³¹¹ Meryem Kâsım, *Memleketu Meriye*, s. 70-72

³¹² Özdemir Mehmet Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet s. 44-45

arasında Meriye’de bir Yahudi topluluğun olduğu söylene de³¹³ bu ifadeden kastın Beccâne olduğu düşünülmektedir. Zira genel kanaat Endülüs’ün doğusu Müslümanlar tarafından fethedildiğinde Meriye’de ciddi bir yerleşimin olmadığı yönündedir.³¹⁴ Müslümanların hâkimiyeti döneminde Yahudiler şehrin önemli unsurlarından olmuştur. Nitekim Berberîler’in Kurtubayı ele geçirdiği 1013 yılında Meriye’ye kaçan İbni Hazm’ın burada bir Yahudi hekimin evinde kaldığı aktarılır.³¹⁵ Aynı şekilde ilk bölümde Beni Sumâdih dönemi ele alınırken değinildiği üzere; Gırnata’da Bâdis b. Hâbus’un Yahudi Vezirinin Bâdis’e’ karşı Mu’tasım’ı kışkırtması da Meriye Müslümanlarının Yahudilerle ilişkisi bağlamında güzel bir örnektir.³¹⁶

1.1.2. Sosyal Sınıflar

İslam’ın kurmayı hedeflediği toplumun temelinde eşitlik vardır. İnsanları sosyal tabakalara ayırarak, zenginleri, soyluları, ya da makam sahiplerini ayrıcalıklı ilan etmek İslam anlayışının ruhuyla bağdaşmayan bir durumdur. Ancak geçmişteki İslam toplumlarının çoğunda olduğu gibi, Endülüs toplumunda da nüfuzu elinde tutan ve kaynaklarda Hasse (Aristokrat) olarak nitelendirilen imtiyazlı bir kesimin varlığından söz edilebilir. Genel itibariyle hanedan mensuplarının, sivil ya da askeri idarecilerin, kabile büyüklerinin, servet sahiplerinin ve dini önderlerin teşekkül ettirdiği Hasse sınıfı pek çok konuda “Amme” olarak isimlendirilen halkın genelinden daha geniş haklara sahiptiler. Fakat toplumsal sınıflar arasında kast sistemi gibi birbirinden kesin bir şekilde ayrılmış bir yapıdan da bahsetmek mümkün değildir. Zira Asabiyet ruhunun oldukça kuvvetli olduğu Endülüs Emevî döneminde dahi her ırktan kişiler kabiliyetlerine binaen devlet içerisinde önemli görevlerde yer almışlardır. Bu çerçevede Endülüs’te iktidar, servet ve gücü elinde bulunduran ve diğer gruplara nazaran imtiyazlı bir konuma sahip hasse (aristokrat) sınıfı var olduğu gibi; kaynaklarda genel olarak görmezden gelinen amme sınıfı da mevcuttu.³¹⁷

Endülüs genelinde var olan hassa ve amme ayrımı Meriye’de de söz konusuydu. İktidarı elinde bulunduran aristokrat zümre ve onların yakınları ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Örneğin; Saklebî asıllı Hayrân ve Züheyr el-Âmirî döneminde Saklebî

³¹³ İbn Bessâm, ez-Zahîra, I/II 164.

³¹⁴ İdrisî, II/562, el-Bekrî, s.124-125.

³¹⁵ İbn Bessâm ez-Zahîra I/II. s.64-68.

³¹⁶ Meryem Kâsım Memleketü’l Meriye s. 83.

³¹⁷ Özdemir Mehmet, Endülüs Kültür ve Medeniyeti, 22-23

unsurların imtiyazlı bir konuma sahip oldukları görülmektedir. Züheyr'den sonra Meriye'de iktidarı ele geçiren Beni Sumâdih kabilesiyle birlikte şehirde imtiyazlı sınıf Araplar olmuştur.³¹⁸

1.1.3. Giyim-Kuşam

Endülüs'te şekilleri ve isimleri aynı olan bazı kıyafetleri erkek ve kadınlar ortak kullandırdı. Kamis denilen gömleğin yanında, sirval denilen bir kemerle bele bağlanan pantolon benzeri bir kıyafeti hem erkekler hem de kadınlar kullanırdı. Ayrıca uzun bir entari ile de bedenler örtülürdü. Kış mevsiminde bu entarinin üzerine mahşuv ya da ferv denilen kıyafetler giyilirdi. Bunların yanı sıra başı örtmek için fes ya da kalensuva (şapka) benzeri bir şey giyilirdi ki adeta kadın ve erkek kıyafetini birbirinden ayıran bu aksesuar IX. yüzyıldan itibaren özellikle fakihler arasında sarık kullanma yaygınlaştı. Bu yüzyılda sonra Kuzey Afrika'dan Senhâce ve Zenâte kabilelerine mensup olan kişilerin Endülüs'e yoğun bir şekilde göç etmesiyle birlikte sarık kullanımı daha da yaygınlaştı. Öyle ki; orduda sarık kullanımı zorunlu hale getirildi.³¹⁹

Endülüs halkının giyim kuşam kültüründen bahsederken Endülüs Emevî Emîri II. Abdurrahman döneminde Kurtuba'ya gelen ve kaynaklarda Abbasi halifesi Mehdî Billah'ın siyahî kölesi olarak zikredilen³²⁰ tanınmış musikişinas Ziryâb'ı da anmak gerekir. Endülüs'e Bağdat modasını getiren Ziryâb musiki, mutfak kültürü ve saç kesim modasında olduğu gibi giyim kuşam kültüründe de Endülüs halkını yönlendirmiştir. Ziryâb yazın beyaz ve açık renkli kıyafetler; ilkbaharda renkli giysileri, sonbahar ve kış aylarında ise kalın ve yünlü elbise giymeyi tavsiye ederek Kurtuba halkının kıyafet kültürüne önemli yenilikler getirmiştir.³²¹

Endülüs'te Emevilerden sonra Murâbıt hâkimiyetinin başlamasıyla giyim kültüründe de bazı değişiklikler olmuş; yün bornozların kullanımı yaygınlaşmıştır. Murabıtlardan sonra Muavvhid hâkimiyeti döneminde Endülüs kıyafet kültüründe Mağrib etkisi bir müddet devam etmiş; bu dönemde sarık kullanımı toplumun tüm

³¹⁸ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu'l Meriye s. 164-165.

³¹⁹ Levi Provençal, Espana musulmana V/277-278.

³²⁰ Makkarî, Nefhu't-tîb I/344, III/122-130

³²¹ Fazlı Aslan, Fatih Erkoçoğlu, "Endülüs'ün Sanat Güneşi Ziryâb" İstem: İslam Sanat Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi, sy.14 Konya 2009, s.261-263.

kesimlerinde yayılmıştır.³²²Endülüs'te Müslüman hâkimiyetinin sadece Nasrîlerle sınırlı kaldığı döneme gelindiğinde ise komşu Hristiyan krallıklardaki kıyafet modasının Endülüs'ün doğusundaki Müslümanları da etkilediği gözlenmektedir. Nasrîler'in kurucusu I. Muhammed'in ve doğu Endülüs'te önemli bir figür olan Muvelled lider İbn Merdenîş'in Hristiyan kıyafetine benzer tarzda giyindiği aktarılır.³²³

Bu çerçevede önceleri yaygın olan sarık kullanımının bu dönemde sadece fakihlere has bir aksesuar olarak kaldığı görülür. Sarığa alternatif olarak kırmızı ve yeşil renkte başlıklar giyildiği ya da hiçbir şey örtülmediği görülmektedir. Nitekim bir dönem Meriye'ye de hâkim olan Mürsiye Emiri İbn Hûd'un başını örtmediği rivayet edilmektedir.³²⁴

Meriye halkının giyim-kuşam kültürü de genel itibariyle Endülüs'ün doğusunda yer alan şehirlerin kültürüyle örtüşmektedir. Bu bağlamda Amiri ailesinin Slav asıllı kumandanlarının Meriye'ye hâkim olduğu dönemde kıyafet kültüründe Ziryâb künyesiyle tanınan Ebu'l Hasan b. Nâfi'nin rol model alındığı Kurtuba rüzgarının etkisi görülür. Beni Sumâdîh'in Meriye'ye hâkim olduğu Tavaif döneminde de giyim kültüründe göze çarpan bir değişiklik olmaz. Endülüs'ün Murâbî ve Muvahhid devletlerinin hâkimiyetleri altına girildiği dönemde ise diğer Endülüs şehirlerinde olduğu gibi Meriye'de de Mağrip kültürünün etkisi görülür. XIV. yüzyılda Gırnata civarında bir kuzey Afrika beldesi olan Tunus menşeli kumaşlar göze çarpar ki, Gırnata ile sürekli etkileşim içerisinde olan Meriye'nin de bu değişimden payını aldığı öngörülebilir.³²⁵

Nasrîler dönemiyle birlikte Endülüs'ün doğusu ile batısı arasında giyim kültürü bakımından farklılıklar oluşmuş; Meriye'nin de dahil olduğu doğu Endülüs şehirlerinde Hristiyan modasının yoğun bir tesiri olmuştur. İbni Merdenîş ve İbni Hûd gibi bu dönemde Meriye'de söz sahibi olmuş mahalli liderlerin giyim tarzı olarak Hristiyan kültürünü benimsedikleri; önceki dönemde var olan sarık takma kültürünü bu dönemde terk ettikleri görülür.³²⁶

³²² Arie, Espana musulmana III/292.

³²³ Abdullah İnân, Endelüsiyyât Kuveyt 1988 s.86

³²⁴ Makkarî, Nefhu't-tîb I/207

³²⁵ Arie, Espana Musulmana, III.292

³²⁶ Meryem Kasım Memleketu Meriye fi Ahdi Benî Sumâdîh s.75, Makkarî, Nefhu't-tîb, I,207

1.1.4. Musiki ve Eğlence Kültürü

Endülüs'te Musiki kültürü Ziryab'ın Kurtuba'ya gelişiyle hareketlilik kazanmıştır. Bağdat'tan Endülüs'e gelen Ziryab, giyim kuşam kültüründe olduğu gibi Musiki konusunda da Endülüslüler üzerinde derin bir etki uyandırmıştır. Öyle ki Endülüslülerin musikiye olan tutkusu darbı mesellere dahi konu olmuştur.³²⁷ Bu durumu iyi bilen köle tacirleri daha yüksek fiyatlara satma umuduyla Endülüs'e getirdikleri cariyelere güzel şarkı söylemeyi öğretmişlerdir. Musikişinas Ziryab'ın temelini attığı musiki sevgisinin izleri Meriye'de de görülmektedir. Nitekim Mülükü't-tavâif döneminin Meriye ile bütünleşen lideri Mu'tasım'ın musikiye oldukça tutkun olduğu şiir ve şarkı söyleyebilen cariyelerine ayrı bir değer verdiği zikredilir.³²⁸ Mu'tasım kendi döneminde pek çok şair ve sanatçıyı himaye etmiştir. Bir dönem Mu'tasım'ın himayesinde kalmış ve başşairliğini de yapmış olan İbni Haddâd örneklerden bir tanesidir. İbni Haddâd'ın bir divanının olduğu fakat günümüze ulaşmadığı rivayet edilir.³²⁹

Endülüs eğlence kültüründe çeşitli oyunlarla birlikte yılın belli zamanlarında Nevruz, Asir ve Mihrican isimlerinde şenlikler düzenlenmekteydi. Mihrican şenliğine hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar katılır ve çeşitli yarışmalar tertip edilerek kazananlara ödülleri verilir, Endülüs'ün bolluk ve bereketine ilişkin şiirler okunurdu.³³⁰ Şenliklerin yanı sıra Hristiyanların düzenlediği yılbaşı kutlamalarına bazı şehirlerde Müslümanlar da iştirak eder ve hediyeleşmelere dahil olurlardı.³³¹

Savaş oyunları da eğlence kültüründe önemli bir işgal etmekteydi. Nitekim Nasriler döneminde Gırnata 'da çevre şehirlerden de katılımların gerçekleştiği savaş oyunlarının düzenlenmekteydi. Keza Gırnatada at yarışları, cirit gibi atlı sporların yanı sıra günümüzde İspanya'da da var olan boğa güreşleri tertip edilirdi. Bu organizasyonlara Nasriler döneminde Gırnata ile organik bağı olan Meriyeliler de iştirak etmekteydi.³³²

³²⁷ Abbas İhsan, Târihu'l-edebi'l-Endelüsî, Asru Siyadeti Kurtuba, Daru's Sekafe, Beyrut 1960

³²⁸ Meryem Kasım, s.77

³²⁹ İbni Bessâm ez-Zehîra, II, 691-700

³³⁰ Arie, Espana Musulmana, III,311 Özdemir Mehmet Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet s. 63-65

³³¹ Arie, Musulmana III, 310.

³³² Özdemir Mehmet Endülüs Tarihi Kültür ve Medeniyet s. 64, İbn Hatib el-Lemha,90

1.1.5. Kadın Şairler

Meriye köle sayısının özellikle cariyelerin yoğun olduğu bir şehirdir. Buradan hareketle Meriye kadınlarının çoğunun cariyeye olduğu söylenebilir. Cariyelerin toplumdaki konumları da farklıdır. Fiziki güzelliklerinden dolayı hizmet işlerinden ziyade dişiliğiyle ön plana çıkan cariyeler olduğu gibi; sadece ev işlerinde kullanılan cariyeler de mevcuttu. Makkarî tavâif döneminde Mu'tasım b. Sumâdih'in çok sayıda cariyesi olduğunu ve Mu'tasım'ın cariyelerini şiir bilenlerden seçtiğini ifade eder ve Mu'tasım'la Ğâyetü'l Münâ adlı Meriye'li bir şairin arasında geçen bir diyalogdan bahseder. Sesi oldukça güzel bir cariyeye olan ve kendisine adını soran Mu'tasım'a kısa bir beyitle cevap veren Ğâyetü'l Münâ, Mu'tasım'ın çok hoşuna gitmiş ve onu bin dirheme satın almıştır. Mu'tasım'ın Ğâyetü'l Münâ'ya çok değer verip vefatına kadar yanından ayırmadığı zikredilir.³³³

Meriye'li hür kadınların doğu Endülüs şehirlerinde olduğu gibi rahat hareket edebildikleri, gruplar halinde sokaklara çıktıkları ve erkeklerle aynı ortamda bulunabildikleri rivayet edilir. Hitabet ve belağat konusunda sadece cariyelerde değil hür kadınlar arasında da maharetli simalar göze çarpar. Mesela Mu'tasım b. Sumâdih'in kızı Ümmü Kirâm bu konuda örnek gösterilebilir. Ümmü'l Kirâm sadece Meriye'de değil tüm Endülüs'te tanınan bir şairdir. Onun babasının sarayında görevli yakışıklılığı ve atikliği ile nam salmış Dâniye'li bir köle hakkında yazdığı şiiri oldukça meşhurdur. Mustafa Şek'a, Ümmü'l Kirâm'ın yazdığı bu şiirin onun edebi kişiliği yanında cesaretini ortaya koyan bir şiir olduğunu aktarır. Zira Ümmü'l Kirâm babasının kölelerinden birine sevgisini dile getiren bir şiir yazmıştır.³³⁴

Ümmü'l Kirâm ve Ğâyetü'l Münâ'nın dışında Meriyeli kadın şairlerden el-Gassâniye ile Zeynep el-Meriye'yi de anmak da gerekir. X. yüzyılda yaşamış Meriye'nin bir yerleşim birimi haline gelmiş olan Beccâne'de yaşayan el-Gassâniyye şiir alanındaki kabiliyetiyle temayüz ederek adını duyurmayı başarmıştır. Keza, Zeynep el-Meriye de miladi XIII. yüzyılda yaşayan Meriyeli kadın şairlerdendir.³³⁵

³³³ Makkarî, Nefhu't-tîb, IV/286

³³⁴ Mustafa Şek'a, Suverun Mine'l-edebi'l-endelüsiyye s.119

³³⁵ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s. 198-199

1.2. İKTİSADİ HAYAT

Meriye’de iktisadi hayat esas itibariyle deniz ticareti üzerine kurulmuştu. İlk bölümde de değinildiği üzere Mağrib’ten ve bölgeye yakın diğer ülkelerden hareket edip Meriye’de demirleyen gemiler Meriye ticari hayatını ciddi ölçüde canlandırıyordu. Meriye’ye gelen gemiciler Meriye otellerinde bir süre ikamet ediyor ve Meriye limanında bulunan Kayseriyye’de alışveriş yapıyorlardı. Ticari faaliyetlerin yanı sıra; Meriye’ye bağlı olan çevre bölgelerde ziraai faaliyetler gerçekleştirilebilen yerler de mevcuttu. Ayrıca şehirde, gemi yapımı/tersane, imalat sanayii, dokumacılık, mermercilik şehrin diğer geçim kaynaklarıydı.

1.2.1. Tarım

İlk bölümde Meriye’nin coğrafi özelliklerinden bahsedilirken de değinildiği üzere kayalıklardan oluşan Meriye toprağı çorak ve verimsiz bir arazi yapısına sahip olduğu için genel olarak tarıma elverişli değildir. Ayrıca bölgeye düşen yağmur oranı da oldukça az olduğundan iklimi de zirai faaliyetlere çok uygun değildir.³³⁶

Tüm bunlara rağmen sınırlı da olsa Meriye’de tarım yapılabilen bölgeler de mevcuttur ki, bu bölgelerin başında “Meriye” ya da “Beccâne vadisi” olarak isimlendirilen yer gelir. Şerif İdrisî; Meriye’ye 4 mil uzaklıkta olan ve Beccâne ‘ye nispet edilen bu vadide çeşitli ürünlerin yetiştirilip Meriye’ye intikal ettirildiğini aktarır. Beccâne bilhassa zeytin ve üzüm üretiminde başı çekmektedir.³³⁷

Makkarî de Ebu Câfer b. Hâtîme’den atıfla 40 mil uzunluğunda olan bu vadi hakkında bilgi vererek içerisindeki bostanlardan övgüyle bahseder.³³⁸İbn Hatîb miladi XIV. yüzyılda görmüş olduğu Beccâne vadisine olan hayranlığını dile getirerek akan nehirlerden, yetiştirilen ürünlerin güzelliğine kadar pek çok konuda “Vadi Beccâne”den sitayişle bahseder.³³⁹

Vâdi Beccâne’nin yanı sıra Meriye’nin yerleşim birimlerinden olan Berce (Berja) ve Delâye (Dalias) de Meriye’nin tarım ihtiyacını karşılayan yerler arasındadır. Makkarî Berce beldesini, bir vadi üzerinde, çiçekler ve ağaçlar içinde bir şehir olarak tavsif eder.

³³⁶ Muhammed Ahmed Ebu’l-fazl, Târîhu’l-meriye s. 165

³³⁷ İdrisî, Sıfatu’l Mağrib ve’l Endelüs s.197

³³⁸ Makkarî Nefhu’t-tîb, s. 206

³³⁹ İbn Hatîb, Müşâhedâtu Lisânuddîn, s.47.

Delaye de kamışıyla meşhur olan bir yerdir.³⁴⁰ Meriye'ye bağlı beldelerden tarım yapılabilen bir diğer yer Andereş (Laujar de Andarax)'tir. Ketan üretimi ile meşhur olan şehirde; kamış şekeri, kestane ve muz üretimi de yapılmaktadır.³⁴¹

Meriye de tarım faaliyetlerinde öne çıkan ve yukarıda isimleri zikredilen beldelerin yanı sıra Mu'tasım'ın sarayının yakınlarında ikame ettirdiği ve içlerinde batıda yetiştirilen ürünler olmak üzere pek çok ürünü yetiştirdiği büyük bostanını da anmak gerekir. Uzrî'nin kitabında tavsif ettiği bu bostanda kamış şekeri ve muz gibi pek çok ürün yetiştirilmektedir.³⁴²

Netice itibariyle Meriyede; her ne kadar toprak yapısı ve iklimi itibariyle tarıma elverişli alanlar az olsa da Meriyeliler zirai ürünler yetiştirmeye uygun bölgeleri keşfedip tarım faaliyetleri gerçekleştirip zeytin, üzüm, kamış şekeri, muz, kestane gibi pek çok zirai ürün yetiştirmişlerdir.

1.2.2. İmâlat Sanayii

Emevîler döneminde temeli atılan Meriye şehri en parlak dönemini Mülükü't-tavâif döneminde yaşamış ve bu dönemde önemli Endülüs şehirleri arasında yerini almıştır. Tavâif dönemi her ne kadar iç karışıklıkların yaşandığı, siyasi birliğin olmadığı, Müslüman emirlikler arasında şiddetli çatışmaların vuku bulduğu bir dönem olsa da kültür ve medeniyet anlamında önemli atılımların olduğu bir çağdır. Hatta Endülüs tarihçilerinin çoğuna göre ilim, irfan, mimari, sanat, sanayi ve zanaat bakımından Endülüs'ün en parlak çağı Mülükü't-tavâif çağıdır.³⁴³ Bu bağlamda tavâif dönemi Meriyede tekstilden, gemi üretimine, mermer işlemeciliğinden, zeytinyağı üretimine kadar pek çok alanda önemli düzeyde üretimler gerçekleştirilmekteydi.³⁴⁴

1.2.2.1. Dokumacılık

İpek dokumacılığı, hicri III. ve IV. yüzyıllarda Meriye'den önce Beccâne'de var olan bir zanaattir. Nitekim Meriye'nin kuruluşu bahsinde değinildiği gibi Beccâne

³⁴⁰ Makkarî Nefhu't-tîb I/ 133-144.

³⁴¹ Himyerî, Ravzu'l Mi'târ s.111.

³⁴² Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr s. 85.

³⁴³ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Tarihu'l-meriye s. 170.

³⁴⁴ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s. 150-160.

Meriye'den önce var olan bir yerleşim yeridir. Zaman içerisinde Beccâne'nin yerini Meriye almaya başlayınca dokumacılık Meriye'ye intikal etmiştir.³⁴⁵

Miladi XI. asrın başlarına gelindiğinde Meriye, dokumacılık konusunda Endülüs'te önde gelen şehirlerden olmuştur. Yâkut el-Hamevî bu duruma dikkat çekerek bu yüzyılda ipek ve kumaş'ın nakşedildiği önemli yerler arasında Kurtuba ve Ceyyân'ın yanı sıra Meriye'yi de zikreder. Hatta Meriye ehlinin bu konuda daha mahir olduğunu vurgular.³⁴⁶ Bu asırda tekstil konusunda zirve yapan Meriye'de sadece ipekli kumaşlarla değil pek çok çeşit kumaşla dokumacılık icra edilmekteydi. Nitekim İdrisî bu asrın sonlarında Meriye'de sekiz yüz çeşit kumaş olduğundan bahseder.³⁴⁷ Bu rakam belki abartılı olsa da tekstil konusunda Meriye'nin konumunu ifade etmesi bakımından önemlidir.

1.2.2.2.Gemi Yapımı-Tersane

Meriye'de gemi yapımı tarihi Endülüs Emevî Emîri Abdurrahman en-Nâsır dönemine kadar gider. Abdurrahman, Meriye'yi tesis ederken dönemin şartları çerçevesinde bir tersane inşa ettirmiştir. Uzri, Abdurrahman en-Nâsır'ın yaptırdığı bu tersanenin iki kısma ayrıldığını; ilk kısımda savaş gemilerinin ve onların aletlerinin üretildiğini; ikinci kısımda ise Kayseriyye'nin (büyük çarşı) bulunduğunu aktarır.³⁴⁸ Nitekim bu tersanede geminin yanı sıra Endülüs Donanmasının ihtiyaç duyacağı ufak çaplı malzemeler de üretiliyordu.³⁴⁹

Gemi üretiminde kullanılan ham madde ve malzemeler Meriye'den tedarik edilemediğinde diğer Endülüs şehirlerinden sağlanıyordu. Mesela üretimde kullanılan çam ağacı kerestesi; ya Turtuše dağlarından³⁵⁰, ya da Kasr-ı Ebi Danis'ten³⁵¹ getirtiliyordu. Demir ve bakır Meriye'de bulunuyordu. İhtiyacı karşılamadığı durumlarda ise Gırnata'dan tedarik ediliyordu.³⁵² Zira İmal edilen bir ürünün ham maddesinin tamamını Meriye'den temin etmek mümkün olmuyordu.

³⁴⁵ Himyerî, Ravzu'l-mi'târ s.38, Uzri, Tersî'u'l-ahbâr s. 82

³⁴⁶ Yâkut el-Hamevî, Mucemu'l-buldân, V/119

³⁴⁷ İdrisî, Sıfatü'l-mağrib s.197; Makkarî, Nefhu't-tîb. 154

³⁴⁸ Uzri, Tersî'u'l-ahbâr, s.86

³⁴⁹ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s. 176-177.

³⁵⁰ Himyerî, Ravzu'l-mi'târ s. 124.

³⁵¹ İdrisî, Sıfatü'l -mağrib s. 181.

³⁵² İbn Hatîb, el-İhâta fî ahbâri Gırnata, I/104.

1.2.2.3.Mermercilik

Meriye’de mermerciliğin gelişmesi büyük ölçüde Sicilya mermerinin şehre getirilmesiyle bağlantılıdır. Meriye’de havuzlardan, kabirlere kadar pek çok alanda mermerlerden yararlanılmıştır. Al-Kasaba’da şekil ve süs bakımından birbirinden farklı tasarlanmış havuzlar mevcuttu ki bu havuzlarda genellikle Sicilya mermeri kullanılmıştır.³⁵³

Mermerin yoğun olarak kullanıldığı diğer alan olan mezar taşı işlemeciliğinde de Meriye, önemli bir noktadaydı. Mezar taşları şekil olarak mihraba benzer bir tarz da tasarlanıyordu ve baş kısımlarında; müteveffanın ismi, vefat tarihi ile bazı ayetlerin yazıldığı kitabesi bulunuyordu.³⁵⁴ Bu şekilde dizayn edilen mezar taşları Murâbıtlar döneminde Meriye’ye intikal etmiş; buradan da tüm Endülüs’e yayılmıştır. Nitekim bu şekilde imar edilen mezar taşlarını Meriye’ye nisbet ederek isimlendirmek (Lasestelas Almerienses) o dönemde bir teamül haline gelmiştir. Mezar taşlarının yanı sıra beyaz mermerden yapılan tabutlar da Meriye’de oldukça yaygındı.³⁵⁵ Ayrıca mermer Meriye bahçelerinde oluşturulan oturma yerlerinde de sıkça görülmekteydi. Nitekim Uzri, Beni Sumâdih’in bostanlarının beyaz mermerden tefriş edildiğini aktarmaktadır.³⁵⁶

Meriye’de dokumacılık, gemi üretimi ve mermer işlemeciliğinin dışında bakır ve demirden eşya üretimi de yaygındı.³⁵⁷ Ayrıca Meriye’ye bağlı bir bölge olan Tabernüş vadisinde zeyinyağı üretimi de yapıldı.³⁵⁸

1.2.3. Ticaret

Tarım ve imalat Meriye’nin iktisadi hayatınakatkı sunan önemli faktörlerse de stratejik konumunun da verdiği avantajla Meriye’yi kalkındıran, halkının refah seviyesini yükselten asıl unsur ticaret olmuştur. Endülüs donanmasının merkezlerinden biri olma özelliğiyle temayüz eden Meriye, iç ve dış ticaretin merkezi olma vasfıyla da ön plana çıkmıştır. Meriye’nin bu yönüne dikkat çeken İbni Ğâlip el-Endülüsî, Meriye’yi “Doğunun kapısı, ticaret ve rızık anahtarı” olarak tavsif etmiştir. Benzer

³⁵³ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târihu’l-meriye 163.

³⁵⁴ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târihu’l-meriye s. 164.

³⁵⁵ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târihu’l Meriye s.164.

³⁵⁶ Uzrî, Tersî’u’l-ahbâr, s.85.

³⁵⁷ Makkarî, Nefhu’t-tîb s. 187.

³⁵⁸ İbn Hatîb, Müşâhedâtu lisânuddîn, s.84.

sözleri zikreden İbni Said el-Endülüsî de Meriye'yi rızık anahtarı olarak nitelendirirken şehirdeki ticari hareketliliğe vurgu yapmıştır.³⁵⁹

Meriye şehrinde ticareti canlandıran etken Abdurrahman en-Nâsır döneminde yaptırılan tersanenin bünyesindeki Kayseriyyedir. Tüccarlar burada İşbîliyye, Grinata gibi büyük şehirlerde olduğu gibi güven içerisinde ticaretlerini gerçekleştirmekteydi. Meriye'deki çarşının bu yönüne temas eden Uzrî, Meriye çarşısını, tüccarların mallarından emin oldukları ve çevre bölgelerden çok sayıda insanın geldiği bir ticari merkez olarak tanıtmaktadır.³⁶⁰

Meriye bedestenini cazip kılan yönlerden bir tanesi de hiç şüphesiz tüccarların kalacakları ufak çaplı misafirhaneleri barındırmasıdır. Şerif el-İdrisî Mülükü't-tavâif ve Murâbit döneminde Meriye'de çok sayıda hanın var olduğundan bahseder.³⁶¹

Meriye, bir yandan Endülüs donanmasının merkezlerinden biri olması hasebiyle askeri anlamda etkinken; kayseriyye ve otelleriyle ticari olarak da canlı bir şehirdir. Meriyeliler sahip oldukları imkanları fırsata dönüştürerek Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'nin kıyı şehirleriyle önemli düzeyde ticari ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu duruma dikkat çeken İbn İzârî, Meriye'nin Kuzey Afrika'nın sahil şehri Tenesle sürekli bir iletişim içerisinde olduğunu aktarır.³⁶² El-Bekrî de Meriye ile Mısır-Şam arasındaki gemi akışından söz ederek Meriye'nin ticari yönüne vurgu yapmıştır³⁶³

Esasında Meriye'de ticari faaliyetler Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılıp Mülükü't-tavâif döneminin başlamasıyla yoğunlaşmıştır. Makkarî ve İdrisî tavâif döneminde Meriye'de ticaretle uğraşıp zengin olan kimselerden bahseder ve diğer Endülüs şehirlerine nazaran bu dönemde Meriye halkının refah seviyesinin yüksekliğine vurgu yapar.³⁶⁴

³⁵⁹ İbn Said el-Mağribî, el-Muğrib, II/193.

³⁶⁰ Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr, s.86.

³⁶¹ İdrisî, Sıfâtü'l-mağrib s.198.

³⁶² İbn İzârî, el-Beyânu'l-muğrib I/124.

³⁶³ El-Bekrî, Sıfatu'l Mağrib, s.20.

³⁶⁴ Makkarî, Nefhu't-tîb, V/110; İdrisî Sıfatu'l Mağrib s. 197-198.

1.3. İLMİ HAYAT

Endülüs'te Emevi iktidarının son bulup Mülükü't-tavâif döneminin başlamasıyla her ne kadar bitmek bilmeyen bir çatışma sürecine girilse de bu durum kültürel gelişmeleri akamete uğratmamıştır. Zira tavâif emirleri, Emevîlerden devraldıkları kültürel birikimi daha ileri noktalara taşımışlar; hatta yukarıda da değinildiği gibi kültür ve medeniyet anlamında Endülüs en hareketli dönemini Mülükü't-tavâif döneminde yaşamıştır. Birbirleriyle sürekli çekişme içerisinde olan tavâif emirleri adeta kültürel yönden de birbirleriyle yarış içerisindeyler. Bu dönemde emirlerin yanındaki şairler, daha fazla bahşiş almak adına methiyelerle dolu şiirler kalem almışlar ve bu durum Endülüs'teki edebi kültürün daha ileri seviyelere ulaşmasına vesile olmuştur.³⁶⁵ Gırnata, İşbîliyye ve Meriye gibi şehirlerde şairler kabiliyetlerini ortaya koyarak Emirlerin gözüne girip saraylarda kendilerine yer bulmaya çalışmışlardır.

1.3.1. Dil ve Edebiyat

Dil ve edebiyat yönünden Meriye de diğer önemli Endülüs şehirlerini aratmayacak düzeyde canlı bir ortama sahiptir. Tavâif döneminin başlangıcında Saklebî komutanlar Hayrân ve Züheyr pek çok önemli şairi şehirlerinde ağırlamıştır. Hayrân ve Züheyr'den sonra Beni Sumâdih döneminde de Meriye kültürel anlamda en parlak dönemini yaşamıştır.

1.3.1.1. Hayrân ve Züheyr Dönemi

Âmiri ailesinin azatlı komutanlarından Hayran ve Züheyr'in Meriye'ye hâkim olduğu süreçte şehrin kültürel ortamı ile ilgili kaynaklarda aktarılan bilgiler Benî Sumâdih dönemine göre oldukça kısıtlıdır. Ancak Endülüs Emevî devletinin yıkılmasıyla başlayan kargaşa döneminde Endülüs'ün büyük şehirlerinden kaçan şairlerin Hayrân el-Âmirî ve Züheyr'in hakimiyetindeki Meriye'ye sığındıkları da bilinmektedir. Kuşkusuz bu konuda en güzel örneklerden biri Ahmed b. Derrâc el-Kastellî'dir.³⁶⁶

Kurtuba'dan kaçıp Endülüs'ün çeşitli bölgelerinde dolaşan İbni Derrâc el-Kastellî, Sarakusta durağından önce bir müddet Meriye'de Hayrân'ın himayesinde kalmıştır.

³⁶⁵ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Tarihu'l-meriye s.187.

³⁶⁶ İbn Said el-Mağribî el-Muğrib, II/60.

Endülüs edebiyatında ayrı bir yeri olan İbni Derrâc'ın Hayrân el-Âmirî'yi methettiği bir beyti bulunmaktadır ki bu beyit tüm Endülüs'te bilinmektedir.³⁶⁷

Hayrân ve Züheyr döneminde dil ve edebiyat alanında öne çıkan bir diğer şahsiyet Ebu Cafer künyesiyle de tanınan Ebu Abbas Ahmed b. Zekerîya'dır. Hayrân ve Züheyr'in vezirliğini de yapan Ebu Cafer din ilimlerinde derin bilgi sahibi olmasının yanında Tavâif döneminde şöhret bulmuş hatip ve şairlerdendir.³⁶⁸ Hitabet sanatındaki maharetiyle fikirlerini ince bir şekilde ve ustalıkla dile getiren Ebu Cafer, Hayran ve Züheyr'e nüfuz etmeyi başarıp Meriye'de kayda değer bir itibara sahip olmuştur. Buna karşın vezir Ebu Cafer'in ilmi ve edebi kişiliğiyle örtüşmeyecek derecede de kibirli bir şahsiyet olduğu rivayet edilir. Bir defasında Züheyr el-Amiri ile birlikte Kurtuba ziyaretinde bulunduğu Kurtubalı şair ve edebiyatçılardan biri olan Ebu Amir b. Şehid'i küçümsediği ve daha sonra Kurtuba şehrindeki ilmi ortama ilişkin kendisine soru sorulduğunda "Orada cahillerden başka kimseyi görmedim." şeklinde cevap verdiği rivayet edilir.³⁶⁹ Ebu Abbas 427 (1035) yılında Gırnata emiri Bâdis b. Habbûs'un eline esir düşmüş ve bazı entrikalarından dolayı Bâdis tarafından öldürülmüştür.³⁷⁰

Vezir Ebu Cafer'in yanı sıra Züheyr döneminde Meriye'de kadılık yapmış olan Abdurrahman b. Sehr er-Ruayni'yi de zikretmek gerekir. Belağat ve fesahat sahibi olan bu zat'ın cesur bir karaktere sahip olduğu, doğru bildiğini söylemekten çekinmediği rivayet edilir. Makkarî Ruayni ile Züheyr arasında yaşanan şu diyaloga kitabında yer verir. Bir defasında Züheyr el-Âmiri, Ruayni'yi çağırması için bir adamını gönderir ve hızlı olmasını ister. Adam koşarak Ruayni'nin yanına giderek Emir Züheyr'in kendisini çağırdığını söyler. Fakat Ruayni oldukça ağırdan alır ve Züheyr'in yanına geç ulaşır. Bu duruma kızan Züheyr, Ruayni'yi cezalandırmak ister. Ruayni Züheyr'e ceza görmek için mi acele etseydim şeklinde cevap verince bu cevap Züheyr'i güldürür ve cezadan vazgeçer. Kalemi kuvvetli bir edip olan Ruayni hamamda edebe muğayir bir şekilde

³⁶⁷ İbn Bessâm ez-Zahîra, I/I /45; İbnu'l Hatib A'mâlu'l A'lâm I/I s.212.

³⁶⁸ İbn Bessâm ez-Zahîra, s.175; İbnu'l Hatib el-İhâta I /267.

³⁶⁹ İbn Bessâm, ez-Zahîra I/II /175.

³⁷⁰ İbni Hatib el-İhâta, I/218.

oturan bir adamı uyardığı beyitleriyle meşhurdur. 1043 (435) yılında Kurtuba’da vefat etmiştir.³⁷¹

Ebu Cafer ve er-Ruayni dışında Kurtuba’dan Meriye’ye gelip 1040 (442) yılında burada vefat eden İbni Edip lakablı Ahmed b. Kasım en-Nahvi, Beccane ehlinden olan Muhammed b. Esved el-Ğassânî bu dönemdeki diğer şairlerdendir.³⁷²

1.3.1.2. Benî Sumâdih Dönemi

Esasında Meriye şehrindeki kültürel hareketlilik Hayrân ve Züheyr’den sonra Meriye’de hâkimiyet kuran Tûcibi kabilesinin Beni Sumâdih koluyla başlamıştı. Özellikle Beni Sumadîh’in Meriye ile bütünleşen lideri Mu’tasım döneminde Meriye her yönden altın çağını yaşamıştı. Mu’tasım iktidarı döneminde pek çok alimi ve şairi Meriye’de ağırlamış; yönettiği şehrini bir taraftan imar çalışmalarıyla kalkındırmaya çalışırken diğer taraftan sosyal ve kültürel yönden de geliştirmek ciddi ölçüde bir çaba sarf etmişti.³⁷³

Beni Sumadîh dönemindeki dil ve edebiyat çalışmalarına ilişkin ilk zikredeceğimiz zat nahiv alanında önemli çalışmalar yapan Muhammed b. Hasan ez-Zebîdî’dir. Onun “el-Vâzih” adıyla nahiv ilminde bir eser te’lif ettiği; ayrıca ünlü dilbilimci Halil b. Ahmed’in “Kitabu’l Ayn” adlı kitabını özetlediği rivayet edilir.³⁷⁴ Bu dönemin bir diğer şair ve edibi Mu’tasım’ı övdüğü şiirleriyle tanınan Muhammed b. Ubâde’dir. Endülüs tarzı şiir olan Müveşşah’ta da hatırı sayılı bir kabiliyete sahip olan Muhammed b. Ubâde, İbni Sumadîh’in yanında önemli bir itibara sahipti.³⁷⁵

İbni Şeref el-Burcî, Mu’tasım b. Sumâdih’in yanında kıymet bulmuş şairlerdendi. Manzum ve mensur pek çok telifi olan İbni Şeref, felsefe ilmine de meraklı olduğu için filozof olarak da anılan İbni Şeref’in Mu’tasım’a övgüler içeren pek çok şiiri vardır.³⁷⁶ Aslen VâdiAş’lı (Guadix) olan fakat Meriye’de ikamet eden Ebu Abdullah b. el-Haddâd da Mu’tasım’ın değer verdiği şairlerdendir. Dönemin kültürüne paralel olarak Meriye’deki diğer şairler gibi o da Mu’tasım hakkında övgüler içeren şiirler

³⁷¹ Makkari, Nefhu’t-tîb, IV./352

³⁷² Muhammed Ahmed Ebu’l Fazl Târihu’l Meriye s. 190

³⁷³ İbni Said el-Mağribî el-Muğrib, II/197-198.

³⁷⁴ Makkarî, Nefhu’t-tîb, V/24

³⁷⁵ İbn Said el-Mağribî el-Muğrib, II/137,138.

³⁷⁶ İbn Bessâm ez-Zahîra, III/274.

kaleme almıştır. Bir müddet sonra Mu'tasım'la araları bozulan İbni Haddâd 1068 (461) yılında Meriye'den ayrılıp Sarakusta'ya (Zaragoza) geçmiştir. Sarakusta'da aradığını bulamayan İbni Haddad Mu'tasım'ın kendisini affetmesi üzerine Meriye'ye dönmüş ve 1087 (480) yılında Meriye'de vefat etmiştir. Bir divanının yanı sıra "Müstenbıt" adlı bir kitabının olduğu rivayet edilir.³⁷⁷

Mu'tasım döneminde Meriye'deki şairlerden bahsederken ünlü coğrafyacı Ebu Ubeyd el-Bekrî'ye de mutlaka değinmek gerekir. Coğrafya ilmiyle daha çok iştigal ettiği için "Coğrafyacı" olan tanınan el-Bekrî aynı zamanda belîğ bir ediptir. Zengin ve köklü bir aileye mensup olan el-Bekrî kitap toplama merakından dolayı pek çok alanda bilgi sahibi olmuştur. Başta Kurtuba olmak üzere pek çok Endülüs şehrinde bulunan el-Bekrî, siyasi karışıklığın yoğun olduğu mülükü'tavâif döneminde Endülüs'ün büyük şehirlerine nazaran daha sakin bir durumda olan Meriye'de bir müddet bulunmuş ve Mu'tasım b. Sumâdih ile güçlü bir dostluk kurmuştur. El-Bekrî'nin Mu'tasım adına yazdığı ve ona Dostum" (Halîli) diye hitap ettiği bir beyti bulunmaktadır.³⁷⁸

Mu'tasım b. Sumâdih Meriye'de himayesinde pek çok şair ve edibi ağırladığı gibi bizzat kendisi de önemli bir şairdi. Şiire ve edebiyata oldukça düşkün olan Mu'tasım oğullarını bu yönde yetiştirmişti. Rafi'uddevle ve Ebu Cafer Ahmed Muizzuddevle babasının sarayındaki edebi ortamın katkısıyla şiire merak sarmışlardı. Mu'tasım'ın oğulları gibi kızları da şiirdeki maharetleriyle tanınırdı. Zikri geçen kızı Ümmü Kirâm'ın yanında diğer kızı Zecale de şair Meriye kadınları arasında yerini almıştı.³⁷⁹

Son olarak "Meriye'nin Kadınları" bahsinde de değindiğimiz üzere Meriye'nin kadın şairlerini bu bahiste tekrar zikretmek istiyoruz. Zira bu kadın şairler, erkek şairlerden geri kalmayacak düzeyde edebi kabiliyete sahiptir. Beccane'li (Pechina) Ğassâniye, kahramanlık ve ayrılık konulu şiirleriyle meşhurdur. Ğasâniyye gibi halkın içinden çıkmış diğer kadın şair Zeynep el-Meriye ise sade ve akıcı üslubuyla öne çıkar. Bir Endülüs cariyesi olan Ğâyetu'l Müna, şiirdeki maharetiyle belki de Mu'tasım'ın nezdinde hür kadınlardan daha fazla itibara sahip olmuştur. Meriye'nin kadın şairleri arasında belki de en dikkat çekeni Mu'tasım'ın kızı Ümmü Kirâm'dır.³⁸⁰ Babasının

³⁷⁷ İbn Bessâm ez-Zahîra, I/II,201; İbni Said el-Mağribî, el-Muğrib, II /209

³⁷⁸ İbn Ebbâr, el-Hulletu's-siyera II/186.

³⁷⁹ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s.196.

³⁸⁰ Muhammed Ahmed Ebu'l-fazl, Târîhu'l-meriye s. 198-199.

sarayında eğitim gören Ümmü Kirâm duygu ve düşüncelerini şiirlerinde açık bir şekilde dile getirme cesaretini gösterebilen ender kadınlardandır. Nitekim dönemin sosyal şartları da göz önünde bulundurulduğunda Ümmü'l Kirâm'ın medeni cesaretinin hangi seviyede olduğu daha iyi kavranacaktır.

Mülükü't-tavâif döneminin ilk yıllarında Hayrân ve Züheyr döneminde Meriye önemli şairleri ağırlayan bir şehir olmuştur. Kuşkusuz bu durum şehirdeki edebi ortama da katkı sunmuştur. Bu kültürel hareketlilik Beni Sumâdih döneminde de devam etmiş; Mu'tasım b. Sumâdih'le birlikte zirve yapmıştır. Tavâif döneminde şair ve ediplerin uğrak yeri olan şehir, Murâbit ve Muvahhid iktidarında iktisadi anlamda kalkınırken kültürel anlamda bir gerileme dönemine girmiş; ancak şehirde şiir ve edebiyata olan ilgi azalmamıştır. Muvahhid iktidarının ardından Nasrîler döneminde Meriye'de öne çıkan en önemli edip ve şair Ebu Ca'fer Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hâtîme el-Ensârî el-Meri el-Endelüsî'dir. Nasrî döneminin Gırnata veziri olan Lisânuddîn İbnu'l Hatîb, İbni Hâtîme'nin hem öğrencisi hem de yakın bir dostudur. Dil ve edebiyatta olduğu gibi dini ilimlerde de paye sahibi olan İbni Hâtîme Meriye Ulu Camiinde dersler vermiş ve Meriye valilerine katiplik yapmıştır.

1.3.2. Dini İlimler

Meriye'de dini ilimlerde temayüz etmiş pek çok şahsiyet bulunmaktadır. Kuşkusuz bunların başında sekiz yıl boyunca Mekke'de hadis dersleri alıp çeşitli alimlerden Buhari ve Müslim'in kitaplarını dinleyen Ebu'l Abbas Ahmed b. Ömer el-Uzrî gelir. "Uzrî'nin hadis alanına dair; İnfızazu Ebkar Evailu'l Ahbar" adlı bir kitabının olduğu aktarılır. Bu kitapta Uzri, Hz. Peygamber hayattayken üzerine fıkhi hüküm bina edilen hadisleri derlemiştir.³⁸¹ Önemli bir hadis hafızı olmasına karşın coğrafyacı olarak bilinmesinden dolayı Uzrî ile ilgili daha geniş malumatı Coğrafi ilimler bahsine bırakıyoruz.

Meriye civarındaki bir köy olan Billîfik'te (Belfik) doğan Maliki fakihi İbn Hac el-Billîfiki de Meriye ulemasının önde gelenlerindendir. İslami ilimlerdeki vukufiyetinin yanı sıra; aynı zamanda edebi yönü güçlü bir şair de olan İbn Hac'ın Meriye tarihine ilişkin "Tarihu'l Meriye el-Mu'temen Ala enbai ebna'i'z-zemen" adlı

³⁸¹ Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr s.5, Abdulvahid Zennun Taha s.150.

bir kitabı olduğu da rivayet edilir. Meriye katipliği ve kadılığı da yapan İbn Hac 771 (1370) yılında Meriye’de vefat etmiştir.³⁸²

Meriye’de hadis ve rivayet ilimlerinde öne çıkan diğer şahsiyetler İbn Sahibu’l Ahbas olarak tanınan ve Meriye’de bir süre kaza ve ifta vazifesini de yürüten İsa b. Muhammed b. İsa er-Ruayni’dir. (Ö: h.470)³⁸³ Keza, İbrahim b. Said b. Osman b. Vardun en-Nemîri (Ö:479) ile İbnu’l Murâbit künyesiyle maruf olan Muhammed b. Halef b. Said b. Vûheyb de bu dönemde hadis ve rivayet ilminde temayüz eden şahsiyetlerdendir.³⁸⁴

Hadis alanında isimleri zikredilen alimlerin yanında dini ilimlerde Meriye’de temayüz eden diğer şahıslar şunlardır. Ahmed b. Esid (Ö: 430) tefsir alanında temayüz eden alimlerdenidir. Meriye’de kadılık da yapan Ahmed b. Esid’in Buhari’nin kitabına bir şerh yazdığı da rivayet edilir.³⁸⁵ İbni Bilal el-Karavi, Mekke, Mısır ve Kayveran’da bulunmuş bir fakihdir.³⁸⁶ Haccac b. Kasım b. Muhammed b. Hişam danışman olarak da görev yapmıştır.

1.3.3. Coğrafi İlimler

Meriye’de coğrafi ilimler denilince akla gelen ilk isim Ebu’l Abbas Ahmed b. Ömer el-Uzrî’dir. Hadis hafızı olan Uzrî, Coğrafi ilimlerde gerçekleştirdiği geniş çaplı araştırmalarından dolayı Coğrafyacı olarak tanınmıştır. Endülüs’ün fethinden sonra yarımadaya yerleşen Yemen kökenli Arap kabilelerinden Benî Uzre’ye mensup olan el-Uzri, Meriye’ye bağlı bir köy olan ve Delâye (Dalias)³⁸⁷ köyünde doğmuş ve bu köye nispetle İbn Delâi şeklinde anılmıştır.14 yaşlarına kadar Meriye’de kalan Uzrî, daha sonra ailesiyle birlikte Mekke’ye gitmiş ve burada sekiz yıl kalarak çeşitli ilim meclislerine iştirak ederek hadis dersleri almıştır. Hac için Mekke’ye gelen pek çok alimden de istifade eden Uzrî, 1025 (416) yılında Meriye’ye geri dönmüştür.³⁸⁸

³⁸² Makkarî, V/479-480.

³⁸³ İbni Beşkuvâl, Kitabu’s-sıla, Daru’l Mısriyye Kahire, 1966 II/603.

³⁸⁴ İbni Beşkuvâl, II/s.604

³⁸⁵ İbni Beşkuvâl, I /627-628.

³⁸⁶ İbni Beşkuvâl, es-Sıla I/114-115

³⁸⁷ Delâye (Dalias) köyü Berce kasabasının güneydoğusunda bulunan ve Meriye’ye uzaklığı 9 km olan bir köydür. “Himyerî, Ravzu’l-mi’târ s.66”

³⁸⁸ İbni Beşkuvâl es-Sıla I, 115,117

Mekke'den döndükten sonra Meriye ulu Camii'nde ders halkaları kuran Uzrî'nin derslerine Meriye ulemasının tanınmış simaları da iştirak etmiştir. Hadis ilmindeki müktesebatının yanı sıra coğrafya ilmine de merak duyan Uzri bu merakı vesilesiyle Endülüs'ün çeşitli bölgelerine seyahatler gerçekleştirmiş ve Endülüs coğrafyasına ilişkin önemli bilgiler toplamıştır. Uzri yolculuklarının bazılarında kendisine kılavuzluk eden Ebu Ubeyd el-Bekrî'nin yanı sıra Yakut el-Hamevî ve İdrisî gibi Endülüs tarihi ve kültürü konusunda kalem oynatan pek çok alimi etkilemiştir. Bilhassa Mülükü't-tavâif dönemine ışık tutacak bilgileri aktaran Uzrî, 10 Aralık 1085 (19 Şaban 478) yılında Meriye'de vefat etmiştir.³⁸⁹

Uzrî, Coğrafi ilimlere dair kaleme aldığı “*Tersî'ul-ahbâr ve Tenvî'ul-asâr ve'l bustân fi ġarâib'il-buldân ve'l-mesâlik ilâ cemî'il-memâlik*” adlı eserinde önceki müelliflerden de yararlanmakla birlikte çoğunlukla müşahedelerine dayanan bilgilerine yer vermiştir. Uzrî'nin tarihi coğrafya niteliğindeki bu eserinde dikkat çeken noktalardan biri de hiç şüphesiz bazı yerlerde olayların tarihlerini belirtirken miladi takvime göre de aktarmasıdır ki, bu, o dönemde çok sık rastlanan bir durum değildir.³⁹⁰ Eserde Uzri, kronolojik sıraya riayet etmiş, Endülüslü ünlü coğrafya alimi Ahmed b. Muhammed b. er-Râzi tarafından başlatılıp, daha sonraki alimler tarafından sürdürülen coğrafi ve tarihi bilgilerin iç içe verilmesi kültürünü devam ettirmiştir. Uzrî özellikle Müslümanlar'ın hâkimiyetinden önceki İspanya tarihi ve coğrafyası noktasında Ahmed b. Râzi'den istifade etmiştir. Uzri bir şehir ya da beldeye ilişkin coğrafi ve tarihi bilgileri aktarırken öncelikle kısa başlıklar halinde bilgi vermiş; akabinde geniş malumat sunmuştur.³⁹¹

Endülüs tarihi ve coğrafyasıyla alakalı önemli bilgiler ihtiva eden ve bu alanda çalışma yürüten hiçbir araştırmacının müstağni kalamayacağı bu eserin büyük bir bölümü günümüze intikal etmemiştir. Eserin sadece “*es-Seferu's-sabî min tersî'ul -ahbâr ve tenvî'ul-asâr*” adlı kısmı 1965 yılında Abdülaziz el-Ehvâni tarafından tahkik edilerek Madrid'de yayımlanmıştır. Eserin mukaddimesinde el-Ehvâni ulaşabildiği kısmın on bölümden ibaret olduğunu ifade etmiştir.³⁹² Günümüze ulaşan bu kısımda

³⁸⁹ İbni Beşkuvâl es-Sıla, I/67,

³⁹⁰ Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr s. 161

³⁹¹ Hüseyin Münis Coğrafya ve Coğrafiyyin fi'l-endlüs VI/279

³⁹² Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr, s.1-3.

Uzri, küre denilen Endülüs'ün idari birimlerini çeşitli tasniflere tabi tutarak ayırmış ve öncelikle Kurtuba, İşbiliye Sarakusta, Belensiye gibi merkezi birimlerden daha sonra bu birimlere bağlı olan bölgelerden coğrafi ve tarihi yönleriyle söz etmiştir.

Meriye'nin bir köyünde doğan fakat ilmi birikimiyle şöhreti Endülüs'e yayılan Uzrî'nin 476 yılında vefat ettiğine dair bir rivayet³⁹³ olsa da tercih edilen görüş 1085 (478) yılında Meriye'de vefat ettiğidir. Uzri, Mu'tasım b. Sumâdih'in de iştirak ettiği ve oğlu Enes'in kıldırıldığı cenaze namazının ardından Meriye kabristanlığına defnedilmiştir.³⁹⁴

Coğrafi ilimlerde Endülüs'te zirve kabul edilen şahsiyetlerden biri hiç kuşkusuz Ebu Ebeyd el-Bekrî'dir. Aynı zamanda Endülüs edebiyatında söz sahibi ediplerden biri olan Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyup b. Amr el-Bekrî el-Endelüsî, siyasi karışıklığın zirve yaptığı Mülükü't-tavâif döneminde bir süre Mu'tasım b. Sumâdih'in himayesinde kalmıştır. Mu'tasım'la aralarında güçlü bir dostluk kurulan Ebu Ubeyd el-Bekrî Meriye'de el-Uzrî ile görüşmüş ve Endülüs'ün coğrafi ilimlerde öne çıkmış iki şahsiyeti bu süreçte bilgi teatisinde bulunmuşlardır.³⁹⁵

Ebu Ubeyd el-Bekrî geniş muhteviyatıyla adeta bir kozmografi niteliğinde olan “el-Mesâlik ve'l Memâlik” adlı eserinde Uzrî'den de istifade etmiştir. Bekrî'nin bilhassa Endülüs'ün doğusunda bulunan şehirlerle alakalı aktardığı malumatların kaynaklarından biri de Uzrî'nin Tersî'ul Ahbar isimli kitabıdır.

1.3.4. MİMARİ-SANAT

Birinci bölümde Endülüs Emevî Emiri Muhammed b. Abdurrahman el-Evsat döneminde 271 yılında Müslüman denizcilerin Meriye kıyılarına zaman zaman demir attıklarına fakat bu süreçte Meriye üzerinde önemli bir yerleşimin olmadığına; Meriye'nin iç kısımlarında var olan Beccâne (Pechina) şehrine Yemen kökenli Arap kabilelerinden Benî Sirâc'ın yerleştirildiğine değinilmişti.³⁹⁶ Ayrıca 344 (955) yılında Emir Abdurrahman en-Nâsır döneminde Beccâne şehrinin ve Endülüs'ün güneydoğu kıyılarının güvenliğini sağlamak amacıyla sahile nazır bir tepede bir kale inşa ettirildiği

³⁹³ Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldan V/169.

³⁹⁴ İbni Beşkuvâl es-Sıla I/67.

³⁹⁵ Seyyid Abdülaziz Sâlim, et-Târih ve 'l-müerrihûn'el-arab s.200

³⁹⁶ Seyyid Abdülaziz Salim Târihu'l-medîneti'l-meriye s. 109

ve bu kalenin “Meriyyetü Beccâne” şeklinde isimlendirildiğinden de söz edilmişti. Başlangıçta Beccâne’ye bağlı olarak güvenlik amaçlı tesis edilen Meriye konumunun sağladığı avantajlarla hızlı bir şekilde şehirleşmiş ve Beccâne’yi gölgede bırakmıştır. Emevîler döneminden itibaren Endülüs donanmasının üslerinden biri olan şehir korunaklı limanı ile da Endülüs ticaretinde söz sahibi olmuştur. Mülükü’t-tavâif dönemine gelindiğinde ise şehir, iç karışıklıktan dolayı büyük şehirlerden kaçan insanların mesken tuttuğu bir yer olmuştur.³⁹⁷ Kuşkusuz bu göçlerle birlikte Meriye şehrindeki mimari yapılanma da hızlı bir şekilde değişime uğramıştır.

Endülüs ve Mağrib Coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan İdrîsî, Meriye şehrini “İki dağ arasında bulunan bir çukurda imar edilmiş bir yerleşim yeri olarak tavsif ederken dağların birisinde meşhur kaleden müteşekkil Kasabatu’l Meriye’nin bulunduğunu; diğer dağın üzerinde de şehrin kenar mahallesinin bulunduğunu ve her iki kısmı da surların kapsadığını” ifade etmektedir.³⁹⁸ Meriye’li bir coğrafyacı olan Uzrîde Meriye Camii, Kasabatu’l Meriye ve Meriye’nin ticari yapılarıyla alakalı önemli bilgiler aktarmaktadır.³⁹⁹

Genel olarak Endülüs kaynaklarında Meriye şehrinin mimari yapılanmasına yüzeysel olarak değinilmiş; şehrin sınırları ile ilgili detaylı bilgi verilmemiştir. Mısırlı tarihçi Seyyid Abdülaziz Salim (1928-2003) kadim Endülüs kaynaklarının Meriyeyle alakalı suskun kaldığını vurgular ve XX. yüzyılın başlarında Meriye surlarında yapılan incelemelerin şehrin mimari yapısıyla ilgili aydınlatıcı bilgilere ulaşılmasına olanak sağladığını belirtir.⁴⁰⁰

İspanya tarihi üzerine araştırmalar yapan ünlü İspanyol akademisyen ve arkeolog Leopoldo Torres Balbas (1888-1960) Meriye surlarında yaptığı çalışmalarla eski Meriye’ye ait bazı arkeolojik bulguların yanı sıra; birincisi 1603, ikincisi 1855 tarihli iki haritaya ulaşmıştır.⁴⁰¹ Bu haritalar, Müslümanların hâkim olduğu dönemde Meriye şehrinin doğu ve batı sınırlarının tespitine yardımcı olmuştur.

³⁹⁷ Muhammed Ahmed Ebu’l fazl, Târihu’l-meriye, s. 139-140

³⁹⁸ Himyerî, Sıfâtü Cezire’tül-endelüs s. 184.

³⁹⁹ Uzrî, Tersî’u’l-ahbâr, 50-80.

⁴⁰⁰ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târihu’l-medineti’l-meriye.

⁴⁰¹ Leopoldo Torres Balbas, Almeria İslamica P.429.

Hicri V. asrın başlarına kadar sakin bir yerleşim yeri olan Meriye bu tarihten itibaren göç almaya başlamış ve buna paralel olarak şehirde imar çalışmaları hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Endülüs tarihinde “fıtnetü’l kübra” şeklinde adlandırılan Endülüs Emevî devletinin yıkılıp Endülüs’ün küçük beyliklere ayrıldığı Mülükü’t-tavâif döneminde Endülüs’ün büyük şehirlerinden kaçanlar oldukça korunaklı bir yapıya sahip olan Meriye’yi mesken edinmişlerdir Nitekim şehrin ilk kurulduğu yıllarda yerleşim sadece “Kasabatü’l Meriye içinde söz konusuyken mevcut nüfusun artmasıyla şehrin doğu ve batısına doğru bir yayılım söz konusu olmuş ve surların dışında iki mahalle kurulmuştur.⁴⁰²

Şehrin her iki yönünde kurulan kenar mahallerin (Rabad) birincisi şehrin doğu kapısının bulunduğu ve “Musallâ” ya da “Eski Şeria” şeklinde isimlendirilen mahalledir. Bu mahallede bayram namazlarında ve yağmur dualarında kullanılan Musalla bulunduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.⁴⁰³ İkincisi ise, muhtemelen içerisinde bulunan büyük kuyudan dolayı “Havuz” şeklinde anılan mahalledir. Müslümanların hâkimiyetindeki süreçte bu mahallede bir çarşının da olduğu düşünülmektedir. Ancak bu düşüncüyü doğrulayacak somut bir bulguya ulaşılamamıştır. 1147 (542) yılında gerçekleşen Kastilya saldırısında tahrip olduğu düşünülmektedir.⁴⁰⁴

Meriye’de öne çıkan bazı yapılardan söz etmeden önce şehre giriş yerlerine de temas etmek istiyoruz. Meriye’nin; Beccâne, Ukâp, Mûsa, Liman, Deniz, Tersane, Zeyâtin ve Makber adlarında kapıları mevcuttu. Bunlardan Deniz, Zeyâtin ve Makber kapıları şehrin ilk yıllarında kullanılan giriş yerleriydi. Şehrin en önemli kapısıdoğu yönünde bulunan Mürsiye ve Gırnata’ya giderken kullanılan Beccâne kapısıydı. Kastilyalılar bu kapıyı Beccâne yerine Berşane olarak isimlendirirdi.⁴⁰⁵ Ukâp (Kartal) kapısı girişinde bir kartal sureti olduğu için bu şekilde isimlendirilmişti.⁴⁰⁶ Zeyatin kapısı Meriye’de zeytin yetiştirilen bölgelere açıldığı için zeytinin çoğulu manasında Zeyatin şeklinde tesmiye edilmişti.⁴⁰⁷

⁴⁰² Muhammed Ahmed Ebu’l-fazl, Târîhu’l-meriye s.141.

⁴⁰³ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu’l-medîneti’l-meriye s. 117

⁴⁰⁴ Torres Balbas, Almeria İslamica, P.433

⁴⁰⁵ Seyyid Abdülaziz Sâlim Târîhu’l-medîneti’l-meriye s. 123-124

⁴⁰⁶ Makkarî, Nefhu’t-tîb I/153

⁴⁰⁷ Muhammed Ahmet Ebu’fazl, Târîhu’l-meriye s.150

1.3.4.1.Kasabatu'l Meriye

Al-Kasaba (Al-Cazaba) olarak adlandırılan bu yapı Âmirî ailesinin Meriye'de hüküm sürmüş olan slav asıllı kumandanlarından olan Hayrân el-Âmirî'ye nispet edilen Hayrân kalesidir. İbni Said el-Mağribî, "Hayrân el-Âmirî'nin kendisiyle anılacak bir kale inşa ettiğini aktarır.⁴⁰⁸ Makkarî de İbni Said'e paralel bir şekilde Al-Kasaba'yı Hayrân'ın kalesi olarak zikreder. Ancak Uzrî, Meriye'yi ele geçirirken Hayrân'ın Al-Kasabayı kuşattığından söz eder.⁴⁰⁹ Uzrî'nin rivayetinden hareketle Hayrân'ın Meriye'ye geldiğinde şehirde daha önce inşa edilmiş bir kale mevcuttur, denilebilir. Kaynaklarda al-Kasaba'nın "Hayrân'ın Kalesi (Kal'atü Hayran) şeklinde anılmasının sebebi Hayrân'ın bu kaleye ihtimam gösterip surlarını sağlamlaştırması ve iç mimarisinde birtakım değişiklikler yapmasıdır.⁴¹⁰ Nitekim Hayrân'a atfedilen bu kalenin surlarının 343 yılında Emir Abdurrahman en-Nâsır tarafından inşa ettirildiği aktarılır.⁴¹¹

Al-Kasaba, denizden 65 metre yükseklikte kayalıklarla dolu bir tepe üzerinde inşa edilmiş, erişimi oldukça güç olan bir kaledir. Üzerine inşa edilen tepe Beccâne civarından çıkıp denize dökülen Anderiş nehrinin yakınındaki Gador dağlarının son silsilesidir. Eski Meriye'nin kuzeyinde yer alan ve kuzeydoğu bölgesindeki Musalla mahallesine ve Bâb-ı Mûsa çukuruna ve batıda yer alan Havuz (Havz) Mahallesine hâkim konumda olan Al-Kasaba'nın doğudan batıya uzunluğu 530 metre civarındadır.⁴¹²

Surları Emir Abdurrahman en-Nâsır tarafından inşa ettirilen ve askeri mimariye örnek teşkil eden Alcazaba (el-Kasaba) Saklebî komutan Hayrân el-Âmirî döneminde önemli ölçüde mimari değişime tabi tutulmuş; iç kısımlarında Hayrân tarafından köşk ve saray inşa edilmiştir. Üç kat surdan müteşekkil olan kalenin ikinci surunun arka bölümlerinde sarayın bölümlerinin yanı sıra hamam da bulunur. Kıyıya hâkim bir

⁴⁰⁸ İbn Said el-Mağribî, el-Muğrib fi Hule'l Mağrib c.II s. 193

⁴⁰⁹ Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr, s.83

⁴¹⁰ Muhammed Ahmed Ebu'l Fazl s. 142

⁴¹¹ Uzrî, Tersî'u'l-ahbâr s.86.

⁴¹² Himyerî, Ravzu'l-mi'târ, s.181; Muhammed Ahmed Ebu'l -fazl, Târihu'l-meriye s. 143

tepenin üzerinde kurulan Alcazaba dörtgen surlarıyla denizden bakıldığında dikkatleri üzerine çekecek bir görselliğe sahiptir.⁴¹³

Zaman içerisinde muhtelif kuşatma ve saldırılardan dolayı zarar gören Alcazaba 1490 yılında Kastilya kuvvetlerinin Meriye'yi ele geçirdikleri kuşatmada da önemli ölçüde tahrip olmuştur. Hristiyan kuvvetlerinin hâkimiyeti döneminde onarılan kale surları ve Alcazaba günümüze dek ulaşabilmeyi başarmıştır. Hatta Alcazaba, günümüz İspanya'sında Müslümanların hâkimiyeti döneminden kalan nadir yapılardan biridir. İspanyol mimar ve Arkeolog Leopoldo Torres Balbas Meriye kalesinde arkeolojik kazılar gerçekleştirmiş ve Alcazaba'daki yapılardaki tezyinatın büyük bir kısmının yok olduğunu tespit etmiştir.⁴¹⁴

1.3.4.2.Sumâdihkiye Sarayı

Bir kısım Endülüs tarihçileri Meriye'de Mu'tasım b. Sumâdih tarafından inşa edilen bir saraydan söz eder ki bu saray Sumadihiyye sarayı olarak bazı şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Ancak Sumadihiyye sarayının konumu ve mimarisi ile ilgili aktarılan bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu saray hakkında bilgi veren nadir müelliflerden biri Mu'tasım b. Sumâdih'in çağdaşı ve Meriye ehlinde olan Uzrî'dir. İbnü'd-Delâi künyesiyle meşhur olan Uzrî, Benî Sumâdih'in bostanlarından söz ederken; Meriye'nin kuzeyinde Lahem dağı güzergahındagörenleri kendisine hayran bırakacak nitelikte her çeşit meyvenin bulunduğu ve genişliği neredeyse Alcazaba kadar olan bir bostanının olduğunu ve bu büyük bostanın içinde de mermerlerle donatılmış Sumâdihkiye köşkünün bulunduğunu aktarır. Mu'tasım bu köşkün önünde beyaz mermerlerden yapılmış oturma yerleri de inşa ettirmiştir.⁴¹⁵

Meriye merkezinin dışında Alcazaba'nın uzağında inşa edilen bu köşk'ten Uzrî'nin yanı sıra Makkarî de yapılış sürecine de değinerek söz etmiştir.⁴¹⁶ Geniş bir alan üzerinde bahçeler içinde inşa edilmiş olan bu köşk; Tavâif döneminin mimari yapıları arasında ismini duyurmayı başarmıştır.⁴¹⁷

⁴¹³ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu'l-medîneti'l-meriye s.138.

⁴¹⁴ Muhammed Abdullah İnân, el-Âsâr s.266-268.

⁴¹⁵ Uzrî, Tersi'u'l-ahbâr, s.85

⁴¹⁶ Makkari, Nefhu't-tîb, IV/338-339

⁴¹⁷ Muhammed Ahmed Ebu'l Fazl s. 156

Sumâdihîyye sarayının yanı sıra Meriye’de el-Kasaba içerisinde bina edilmiş Meriye Aristokratlarına ait başka köşkler de mevcuttu. Kaynaklarda Mu’tasım’ın köşklarının yanı sıra Hayrân’ın Alcazaba içerisindeki de köşkünden de söz edilir. Ancak bu yapıların detaylarıyla ilgili bilgi yoktur. İspanyol araştırmacılar tarafından bölgede yürütülen kazı çalışmaları Alcazaba içerisindeki yapılarla alakalı bazı arkeolojik verilere ulaşmıştır.⁴¹⁸

1.3.4.3.Meriye Ulu Camii

Ulu Camii, diğer Endülüs şehirlerinde olduğu gibi Meriye şehrinde de başı çeken mimari yapılardandı. Hatta Meriye ulu Camii sadece Meriye’de değil Gırnata bölgesinde öne çıkan mescitlerden biriydi. İç aydınlatması yüzlerce kandille sağlanıyordu. Mermerden levhalarla donatılan caminin ortasında abdest almak için bir havuz bulunmaktaydı. Bahçesinde önemli sayıda limon ve narenciye ağaçları vardı.⁴¹⁹ Meriye Camii şehrin ilmi yönünü de temsil etmekteydi. İbnü’d Delâi, İbnu’l Hâc el-Billîfikî gibi Endülüs’te tanınan bazı alimler geniş katılımlarla bu camide dersler vermekteydi.

Seyyid Abdülaziz Sâlim, Torres Balbas’ın Meriye Camii’nin yapımının miladi X. asrın sonlarına, Hakem el-Mustansır dönemine tekabül ettiği görüşünde olduğunu belirtir. Nitekim İspanyol arkeolog 1934-1936 yılları arasında bölgede arkeolojik çalışmalar gerçekleştirmiş ve tersane yakınlarında olan eski Meriye Camii’ne ait bazı parçalar bulmuştur. Seyyid Abdülaziz Salim ise Meriye Camii’nin Hakem el-Mustansır’dan daha önce Meriye’nin kurucusu olarak addedilen Abdurrahman en-Nâsır tarafından inşa ettirildiği kanaatindedir. Seyyid Abdülaziz o dönem için bir cami inşa edilmeden şehir kurulamaz düşüncesiyle; Hakem el-Mustansır dönemine kadar Meriye’de hiç cami olmadığını düşünmenin isabetli olmayacağını belirtir.⁴²⁰

Şehrin kurulduğu ilk yıllarda küçük bir mescit olarak bina edilen Meriye Camii çeşitli dönemlerde genişletilme çalışmalarına tabi tutulmuştur. Hicri 410 yılında Hayrân el-Âmiri tarafından kible yönünde tadilat yapılan camii, Zühêyr döneminde de doğu,

⁴¹⁸ Seyyid Abdülaziz Sâlim s.138-139

⁴¹⁹ Seyyid Abdülaziz Sâlim s. 150

⁴²⁰ Seyyid Abdülaziz Sâlim, Târîhu’l Meriye s.150

batı ve kuzey yönlerinden genişletilmiştir. Uzrî ve İbnu'l Hatîb Meriye Camii'nin tarihi süreç içerisinde geçirdiği evrelerle alakalı birbirine paralel bilgiler aktarmaktadır.⁴²¹

Kastilya kuvvetlerinin ilk kuşatmasında önemli ölçüde tahrip olan Meriye Camii Muvahhidler tarafından onarılmış; mihrabında Muvahhidlerin kültürünü yansıtacak şekilde süslemeler yapılmıştır.⁴²² 1490 yılında Meriye tamamen Kastilya hâkimiyetine geçtikten sonra Meriye Camii de kiliseye çevrilmiştir. 1522 yılında cereyan eden depremde Meriye Camii'de büyük ölçüde zarar görmüş; şehrin hâkimi Hristiyanlar tarafından kilise mimarisine uygun bir şekilde “San Havan” adıyla yeniden inşa edilmiştir. 19. asrın başlarında bu yapı önce hapishaneye daha sonra silah deposuna çevrilmiş; yüzyılın sonlarına doğru bir Hristiyan cemaatine teslim edilerek yeniden kilise olarak kullanılmaya başlanmış ve bu şekilde günümüze dek ulaşmıştır. Meriye'de ulu Cami'nin yanı sıra bazı kaynaklarda üç cami'nin daha adı zikredilir.⁴²³

⁴²¹ Uzrî, Tersî'ul-ahbâr, s. 83, İbnu'l Hatîb, A'mâlu'l A'lâm s. 226

⁴²² Torres Balbas Almeria İslamica p.421

⁴²³ Muhammed Ahmed Ebu'l Fazl s.158-161

SONUÇ

Meriye şehri Müslümanların 92 (711) yılında İber yarımadasını fethettiklerinde İşbîliyye, Kurtuba, Kâdis ve Tuleytula gibi yarımada var olan şehirlerden biri değildir. Meriye, fetihten sonra bizzat Müslümanlar tarafından kurulan ve imar edilip geliştirilen bir şehirdir. Hicri 271 yılında henüz üzerinde önemli bir yerleşimin olmadığı dönemde Meriye kıyıları Endülüslü bazı denizcilerin uğrak yeri olmuştur. Bu denizciler Kuzey Afrika kıyılarındaki Tenes şehri ile Meriye'nin de bulunduğu Endülüs'ün güneydoğu kıyıları arasında gidip gelmişlerdir.

Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman en-Nâsır döneminde Kuzey Afrika'daki Fâtimilerin Endülüs'ün güneydoğu kıyılarını tehdit eder hale gelmesi, bölgede güvenliği tesis etmenin zarureti ortaya koymuştur. Bu vesileyle Abdurrahman en-Nâsır, 344 (955) yılında Meriyede sahile nazır bir tepede Alcazaba'yı (el-Kasaba) inşa etmiştir. Temeli bu şekilde atılan ve başlangıçta bölgede daha önce kurulmuş olan Beccâne'nin bir gözetleme merkezi konumunda olan Meriye, kısa bir süre içerisinde Beccâne şehrini de geri planda bırakarak Endülüs'ün doğusunun önemli yerleşim birimlerinden biri haline gelmiştir. Korunaklı körfezinin ve stratejik konumunun sağladığı avantajla Endülüs Emevî Devletinin Donanma üslerinden biri olan şehir, çeşitli coğrafyalardan gelen gemilerin demir attığı limanı, deniz yoluyla gerçekleştirilen ticarete öne çıkan Endülüs şehirlerinden biri olmuştur.

Meriye, Emevi hâkimiyetinin son bulup Endülüs'ün çeşitli beyliklere bölündüğü Mülükü't-tavâif döneminde yarımada parlayan şehirlerden biri oldu. Endülüs'te iç karışıklığın zirve yaptığı bu dönemde büyük şehirlerden kaçan insanlar Meriye'ye sığındı. Tûcibî kabilesinin bir kolu olan Beni Sumâdih'ten önce Meriye'de hâkimiyet kuran Âmirî ailesinin Saklebî asıllı komutanları Hayrân ve Züheyr, Meriye'yi siyasi ve kültürel açıdan daha ileri boyutlara taşıdı. Hayrân, Abdurrahman en-Nâsır döneminde inşa edilen kalenin surlarını sağlamlaştırdı ve kalenin iç kısımlarında önemli imar çalışmaları gerçekleştirdi. Öyle ki, Alcazaba, bundan sonraki süreçte “Hayrân Kalesi” (Kalatü Hayran) olarak isimlendirildi. Endülüs'ün doğusunda siyasi ve askeri olarak önemli rol oynayan Hayrân ve Züheyr Meriye'de çok sayıda şair ve alimi de ağırlayarak şehirdeki kültürel ortamın zenginleşmesine vesile oldu.

Meriye en parlak dönemini hiç kuşkusuz Hayrân ve Züheyr el-Amiri'den sonra şehirde hâkimiyeti ele geçiren Beni Sumâdih döneminde yaşadı. Özellikle Mu'tasım b. Sumâdih döneminde Meriye kültürel ve iktisadi anlamda önemli bir ilerleme kaydetti. Kırk yıl süren iktidarında Mu'tasım; bir taraftan başta Gırnata emiri Badis b. Habbûs olmak üzere komşu beldelerin emirleriyle mücadelesini yürütürken; diğer taraftan şehrini kalkındırmayı da ihmal etmedi. Alcazaba'ya su getirmek için kanallar açan ve Meriye sınırları dışında ki büyük bahçesinde bulunan Sumadihiyye sarayı gibi pek çok bina inşa ettiren Mu'tasım; aynı zamanda şiir ve edebiyata tutkun bir şairdi. İktidarında İbn-i Şeref, İbn-i Ubâde, İbnu'd-Delâi (Uzrî) Ebu Ubeyd el-Bekrî gibi birçok şair ve alimi sarayında ağırlayan Mu'tasım kendi çocuklarını bu çerçevede yetiştirmişti. Oğulları ve kızları da kendisi gibi şair olan Mu'tasım'ın bilhassa Ümmü'l Kirâm adlı kızı Meriye kadınları içerisinde medeni cesaretiyle sivrilmiş kadın şairlerdendi.

KAYNAKÇA

- Abbas, İhsan *Târihu'l-edebi'l-enderüsî-Asru Siyadeti Kurtuba, Daru's Sekafe*, Beyrut: 1960
- Adıgüzel, Cumhur, *Uşbune*. DİA/XLII/397-399, İstanbul 2012
- İbn Hayyân -el-Kurtûbî, *el-Muktebes min enbâi ehli'l-enderüs*. Beyrut, 1973
- el-Haccî, Ali Abdurrahman, *Târihu'l-enderüs mine'l fethi'l-islamî hatta sukûti Gırnata*. Dimaşk: Daru'l Kalem. 1987
- Altundağ, Şinasi, *Murâbitlar*, VIII/580-586, Meb Yay. İstanbul 1954
- Arslan, Emir Şekip, *Târihu'l-gazâvati'l-arap, Matbaatü'r-Rahmaniyye* Kahire, 1933
- Arslan, Emir Şekip, *el-Hulelu's-sundûsiyye fi'l-ahbâr ve'l-asârî'l-enderüsiyye*. Kahire, 1936
- Aschbach, Josep, *Târihu'l-enderüs fi Ahdi'l-murâbitîn ve'l-muvahhidîn (trc. Muhammed Abdullah İnân)*. Daru'l Mearif, Kahire: 1996
- Avcı, Casim, *Yâkut el-Hamevî*. DİA. İstanbul, 2013
- Balbas, Torres *Almeria İslamica*. Al-Andalus. 1957
- Benli, Mahmut Sami, *İbn Derrâc*. DİA, İstanbul 1999
- Beydilli, Kemal, *İspanya*. DİA. İstanbul 2001
- Cachia, Watt Montgomery, *Endülüs Tarihi (trc. Cumhur Adıgüzel)* Küre Yay. İstanbul, 2011
- Dadan, Ali, *Tarihte İslam Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları*. İstem, 111-124. 2011
- Dozy, Reinhart, *el-Müslimûn fi'l-enderüs (trc. Hasan Habeşi)*. Kahire, 1994
- el-Abbâdî, Ahmet Muhtar, *Siyâsetü'l-fâtımiyyîn nahve'l-Mağrib ve'l-Endelüs, Sahîfetü'l Ma'had* Madrid, 1957
- el-Bekrî, Ebu Ubeyd, *el-Mağrib fi Zikri Bilâdi İfrikıyye ve'l-mağrib*. Cezayir, 1911
- el-Bekrî, Ebu Ubeyd, *Coğrafiyâtu'l-enderus ve'l-ûrûbba (nşr. Abdurrahman Ali el-Hacci Daru'l Mearif*. Beyrut, 1968
- el-Bekrî, Ebu Ubeyd. (1968). *Coğrafiyâtu'l-enderüs ve'l-ûrûbba nşr. Abdurrahman Ali el-Hacci*. Beyrut: Daru'l Nehdatu'l Arabiyye.

- el-Hamevî, Yâkut, *Mu'cemu'l Buldan* (nşr. Ferid Abdülaziz el-Cündi). Beyrut, 1990
- el-Himyerî, E. A.-S, *Ravzu'l-mi'târ fi Haberi'l-aktâr* (nşr. İhsan Abbas). Kahire 1975.
- İbn Said el-Mağribî (1955). *el-Muğrib fi Hule'l-mağrib* (Thk. Şevki Dayf) Daru'l Mearif Kahire, 1955
- el-Makkarî, E. A. (1949). *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-Râti'b ve zikru vezîriha Lisâni'ddin İbni'l Hatîb* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid). Kahire, 1949
- İbn İzârî el-Merrakuşî, (1967). *el-Beyânu'l Muğrib fi Ahbâri'l Endelüs ve'l Mağrib* (nşr. G.S. Colin-Levi Provençal) Daru's Sekâfe Beyrut, 1967
- el-Ubudî, Câsim (2009). *Sarakusta*. DİA/XXXVI/113-114. İstanbul, 2009
- Erkoçoğlu, Fatif A.-F. (2009). Endülüs'ün Sanat Güneşi Ziryap. *İstem*, 261-263, 2009
- eş-Şenterînî, E. H. (1939-1945). *ez-Zahîra fi Mehâsini Ehli'l-cezîra*. Kahire.
- eş-Şerif, E. A. (1864). *Nüzhetü'l-müştaş fi'htirâkı-âfâk* (nşr. Reinhart dozy. Leiden.
- Fayda, Mustafa (1988). *Abdullah b. Bulukkin*. İstanbul: DİA.
- Fazl, Muhammed Ahmet. (1982). Ebu Ubeyd el-Bekrî ve'l-bekriyyun fi Velbe ve Şeltiş. *Mecelletü Külliyyetü'l Adab*, 140-160.
- Fazl, Muhammed Ahmet (1996). *Târihu'l-medîneti'l-meriyyetü'l-islamiyye*. İskenderiye: Daru'l Ma'rife.
- H.Şakiroğlu, M. (2009). *Sicilya*. İstanbul: DİA/XXXVIII/138-139.
- HakkıAtçeken, İsmail. (2002). *Endülüs'ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr*. Ankara: Babil Yay.
- İbn Haldûn *Mukaddime* (nşr. Ali Abdullah Vahid Vafi). Kahire 1951
- Hasan, H. İ. *Tarihu'd-devleti'l-fâtımiyye. Mektebetü'n-nehdatü'l Mısriyye* Kahire, 1981
- İbn Beşkuvâl, *Kitabu's-Sıla fi Tarih-i Eimmeti'l Endelüs*, Daru'l Mısriyye Kahire, 1966
- İbn Haldûn, E. Z.-M.-T. (1867). *Kitabu'l İber*. Kahire: el-Mektebetü'l Ticariyye.
- İbn Delâi, U. (-E. (1965). *Tersî'ul-ahbâr ve Tenvî'ul-asâr ve'l-bustân fi ğarâ'ibi'l buldân ve'l-mesâlik ila cemi'il-memâlik*. Madrid: Daru'l Mearif.
- İbn Ebbâr, E. A.-K. (1963). *el-Hulletü's Sire* (nşr. Hüseyin Munis). Kahire: eş-Şirketü'l Arabiyye.
- İbn Esîr, E. H.-Ş.-C. (2007). *el-Kâmil fi't-tarih* (thk. Halil MEmun Şiyha). Beyrut.

- İbn Hatîb, E. A. (1958). *Müşâhedâtu Lisânu'ddin İbnu'l Hatib fi Biladi'l-mağrib ve'l endelüs* (nşr. Ahmet Muhtar el-Abbadi). İskenderiye: Matbaa'tü Camia'tü İskenderiye.
- İbn Hatîb, E. A. (1964). *A'mâlu'l-a'lâm fi men buyia kable'l-ihtilâm min-mülûki'l-islam* (Ahmed Muhtar el Abbâdi-Muhammed İbrahim el-Kettani). Mağrib: Daru'l Kutub.
- İbn Hatîb. (1955). *el-İhata fi Ahbari Gırnata* (nşr. Muhmmmed Abdullah İnan) . Kahire: Daru'l Mearif.
- İbn Havkâl, E. K.-N.-B. (1992). *Kitâbu Sûretu'l-arz*. Beyrut: Daru'l Mektebeti'l Hayat.
- İbn Kerdebûs. (Madrid). *Târîhu'l-endelüs* (nşr. Ahmet Muhtar el-Abbadi). 1971.
- İmamuddin, S. M. (2011). *EndülüS Siyasi Tarihi* (trc. Yusuf Yazarl). Ankara: Rehber yay.
- İnân, M. A. (1960). *Düvelü't-tavâif*. Kahire: Matbaatü Lecnetü't Te'lif.
- İnân, M. A. (1964). *Asru'l-murabitîn ve'l-muvahhidin fi'l-mağrib ve'l-endelüs*.
- İnân, M. A. (1968). *Lisanüddin İbn Hatîb Hayatuhu ve Turasuhu'l Fikriyyi* . Kahire: Daru'l Mearife.
- İnân, M. A. (1970). *"İbn Hayyân" Terâcimu İslâmiyye*. Kahire.
- Kasım, M. (1994). *Memleketü'l-meriye fi ahdi Benî Sumâdih*. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye.
- Kavas, A. (2003). *Mehdiye*. Ankara: DİA/XXVIII/386-387.
- Küçükspahioğlu, B. (2012). *Turtûşe*. İstanbul: DİA/XLI/429-430.
- Mûnis, H. (1960). *Tarihu'l-coğrâfiyye ve'l-coğrâfiyyîn fi'l-endelüs*. Madrid: Ma'hadü Dirasatü'l İslamiyye.
- Mûnis, H. (1985). *Rihletü'l-endelüs*. Cidde.
- Özaydın, A. (1991). *Âmirîler*. İstanbul: DİA/III/72-73.
- Özdemir, M. (1996). *Gâlip b. Abdurrahman*. İstanbul: DİA/XIII/328.
- Özdemir, M. (1997). *Hakem II*. İstanbul: DİA/XV/74-75.
- Özdemir, M. (1998). *Hişâm II*. İstanbul: DİA/XVIII/146-147.
- Özdemir, M. (1998). *Hişâm III*. İstanbul: DİA/XVIII/147-148.

- Özdemir, M. (1999). *İbn İzârî*. İstanbul: DİA.
- Özdemir, M. (1999). *İbn Merdenîş*. İstanbul: DİA/XX/183-184.
- Özdemir, M. (2003). *Mansûr İbn Ebî Âmir*. Ankara: DİA/XXVIII/6-8.
- Özdemir, M. (2009). Endülüs Tarihinin Mevcut Kaynakları Üzerine. *İstem*, 11-40.
- Özdemir, M. (2010). *Şentemeriye*. İstanbul: DİA/XXXVIII/538-539.
- Özdemir, M. (2013). *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*. Ankara: TDV.
- Özkuyumcu, N. (2002). *Tûcibîler*. İstanbul: DİA/XXXI/458-459.
- Provençal, A. b. (1955). *Müzekkirâtu Emir Abdullah*. Kahire: Daru'l Mearif.
- Salim, S. A. (1967). *et-Târih ve'l Müerrihun*. Beyrut: Daru'l Kutubu'l Arabiyye.
- Salim, S. A. (1981). *el-Mağribu'l-kebîr*. Beyrut: Daru'l Kavmiyye.
- Salim, S. A. (1982). *Târihu'l-mağrib fi'l-asri'l-islami*. İskenderiye: Müessesetü Şebabu'l Camia.
- Salim, S. A. (1984). *Târihu'l-medineti'l-meriyyetü'l-islamiyye*. İskenderiye: Müessesetü Şebabu'l Camia.
- Salim, S. A. (1985). *fi't-târih ve hadâratil'islam fi'l-endelüs*. İskenderiye: Daru'l Mearife.
- Salim, S. A. (1992). *Târihu'l-müslimîn ve âsarihim fi'l-endelüs*. Beyrut: Daru'l Mearife.
- Seyyid, E. F. (2000). *İskenderiye*. İstanbul: DİA/XXII/576-580.
- Şek'a, M. (1971). *Suverun mine'l-edebi'l-endelüsiyye*. Beyrut: Daru'n Nehdati'l Arabiyye.
- Şeşen, R. (2000). *İdrisî-Şerif*. İstanbul: DİA.
- Şeyban, L. (1998). *Endülüs Emevi Hâciplerinden el-Mansûr Muhammed b. Ebi Âmir*. Ankara: İslami Araştırmalar/XI/3-4.
- Şeyban, L. (2016). *Reconqista*. İstanbul: İz Yay.
- Taşagıl, A. (2009). *Sakâlîbe*. İstanbul: DİA/XXXVI/3-4.
- Yazıcı, H. (1999). *İbn Bessâm eş-Şenterini*. İstanbul: DİA.
- Yiğit, İ. (2006). *Murâbitlar*. İstanbul: DİA/XXXI/152-155.
- Yıldız, H. D. (1988). *Abdurrahman II*. İstanbul: DİA/I/151-152.

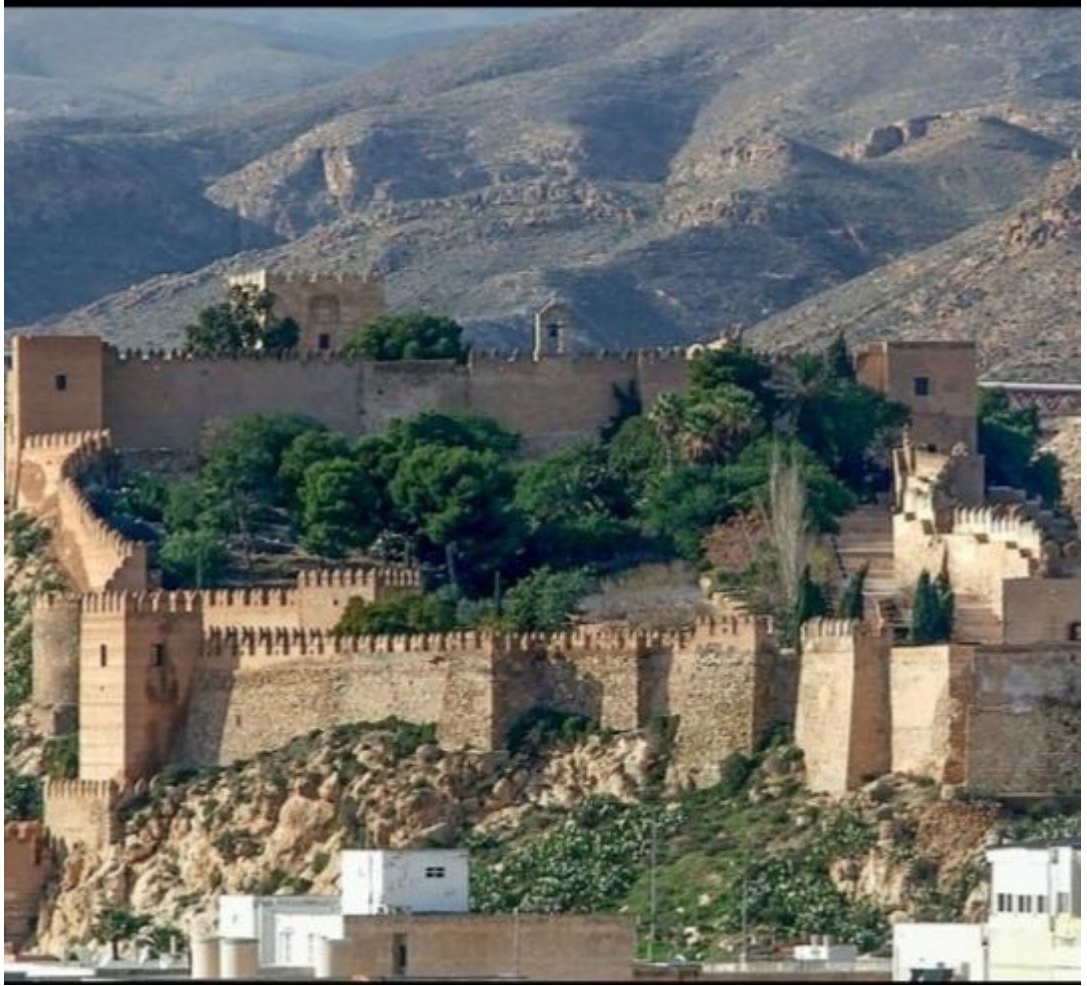
Zaza, S. (2001). *Tanca*. Dımaşk: Mevsûa'tu'l-arabiyye/XII/615-616.

EKLER

Endülüs Haritası

Kasabatı'l Meriye

Günümüzde Meriye şehrinden bir görüntü